

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA BIBLIOTEKARSTVO, INFORMACIJSKO ZNANOST
IN KNJIGARSTVO

**STATISTIKA IN UGOTAVLJANJE USPEŠNOSTI DELOVANJA
ŠOLSKIH KNJIŽNIC**

MAGISTRSKO DELO

Mentor: doc. dr. Jože Urbanija

Kandidatka: Zdenka Verlič

Ljubljana, 2004

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Zdenka VERLIČ

Naslov magistrskega dela: Statistika in ugotavljanje uspešnosti delovanja šolskih knjižnic

Kraj: Ljubljana

Leto: 2004

Število listov: 144 Št. slik: 15 Št. tabel: 17

Število prilog: 1 Št. strani prilog: 4

Število bibliografskih enot: 124

Mentor: doc. dr. Jože Urbanija

UDK: 027.8:65(497.4)

Ključne besede: knjižnična statistika, uspešnost delovanja knjižnic, kazalci, kakovost, uporabniki, šolske knjižnice, Slovenija

Izvleček:

V prvem delu avtorica opredeli in podrobneje predstavi šolske knjižnice, knjižnično statistiko in evalvacijo ter ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic. Statistika je pomembno orodje v rokah knjižničnega menedžmenta za strateško načrtovanje, sprejemanje odločitev in v zahtevkih za financiranje. Kvantitativni podatki za evalvacijo knjižnic ne zadoščajo, vključiti je potrebno tudi kvalitativne kazalce in kazalnike ter računati razmerja med obojimi, da bi lahko ugotavljali doseganje zastavljenih ciljev knjižnice v določenem časovnem obdobju. Avtorica navaja nekatere kazalce uspešnosti delovanja knjižnic, primerne za uporabo v šolskih knjižnicah (iz standarda ISO 11620:1998 in IFLA smernic) ter kazalce k standardom informacijske pismenosti (iz publikacije Information Power: Building Partnership for Learning). Drugi del vsebuje empirično raziskavo. Predstavljen je anketni vprašalnik, ki je bil v marcu 2002 poslan po pošti ali elektronski pošti na 120 slovenskih osnovnošolskih in srednješolskih knjižnic. Vseboval je 27 vprašanj pretežno zaprtega in nekaj odprtega tipa. Rezultati ankete, na katero se je odzvalo 50 knjižnic, kažejo na nezadovoljivo uporabo metod in tehnik za

ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnice in kazalcev uspešnosti v šolskih knjižnicah ter na njihovo nepoznavanje s strani knjižničarjev, čeprav so bili ti evalvaciji sicer naklonjeni.

Prevod v angleščino

Title: School Library Statistics and Performance Measurement

Keywords: library statistics, library performance measurement, indicators, quality, users, school libraries, Slovenia

Abstract:

In the first part the author defines and details school libraries, library statistics and evaluation and library performance measurement. Statistics is an important tool in the hands of library management for strategic planning, decision making and in requests for funding. Quantitative data are not sufficient for evaluation of libraries, qualitative indicators should be included and relations between the two should be calculated to be able to measure the attaining of the goals of the library within a fixed period. The author lists some library performance indicators adequate to be used in school libraries (from standard ISO 11620 and IFLA guidelines) and indicators with information literacy standards (from publication *Information Power: Building Partnership for Learning*). The second part involves empirical investigation. A questionnaire that was sent by mail or e-mail in March 2002 to 120 Slovenian elementary and secondary school libraries is presented. It included 27 questions of mainly closed and some open type. The results of the survey that had 50 respondents indicate unsatisfying use of library performance measurement methods and technics and indicators in school libraries and their ignorance of the librarians although they were fairly inclined to library evaluation.

KAZALO VSEBINE

KAZALO TABEL	6
KAZALO SLIK	6
SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC IN AKRONIMOV	7
1. del	10
OPREDELITEV ŠOLSKIH KNJIŽNIC IN EVALVACIJE NJIHOVEGA DELOVANJA	10
UVOD	10
1 OPREDELITEV ŠOLSKIH KNJIŽNIC	14
1.1 VRSTE IN NAMEN ŠOLSKIH KNJIŽNIC	14
1.2 CILJI IN NALOGE ŠOLSKIH KNJIŽNIC	17
1.3 POGOJI ZA DELO ŠOLSKIH KNJIŽNIC	20
1.4 RAZVOJ ŠOLSKIH KNJIŽNIC	26
1.4.1 Šolske knjižnice nekoč in danes	26
1.4.2 Razvojne perspektive šolskih knjižnic	29
1.5 VODENJE ŠOLSKE KNJIŽNICE	33
2 STATISTIKA V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH	38
2.1 KNJIŽNIČNA STATISTIKA	38
2.1.1 Razvoj statistične prakse	39
2.1.2 Zbiranje in obdelava statističnih podatkov	40
2.1.3 Statistika v šolskih knjižnicah	41
2.2 STATISTIKA KOT OSNOVA ZA EVALVACIJO KNJIŽNIC	42
2.3 OMEJITVE KNJIŽNIČNE STATISTIKE	44
3 UGOTAVLJANJE USPEŠNOSTI DELOVANJA ŠOLSKIH KNJIŽNIC	46
3.1 EVALVACIJA KNJIŽNIC	47
3.2 OPREDELITEV IN VRSTE EVALVACIJE KNJIŽNIC	49
3.3 KNJIŽNICE IN KAKOVOST	52
3.3.1 Namen evalvacije dejavnosti knjižnic	56
3.3.2 Evalvacija šolske knjižnice	57
3.3.3 Mere izločkov oz. rezultatov (ang. output) za šolske knjižnice	59
3.4 STROKOVNI STANDARDI IN EVALVACIJA ŠOLSKIH KNJIŽNIC	63
3.4.1 Mednarodni standardi za šolske knjižnice	66
3.4.2 Slovenski standardi za šolske knjižnice	68
3.5 OMEJITVE ZA IZVEDBO VREDNOTENJA V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH	71
3.6 IZBOR KAZALCEV USPEŠNOSTI DELOVANJA ZA ŠOLSKE KNJIŽNICE	72
3.6.1 Kazalci ISO 11620 za knjižnice (vsi tipi)	73
3.6.2 IFLA/UNESCO kazalci uspešnosti delovanja šolske knjižnice	77
3.6.3 Informacijska pismenost in kazalci informacijske pismenosti	78
3.6.4 Tehnike preverjanja učenčevega dela	86

2. del	89
PREVERJANJE POGOJEV ZA DELOVANJE ŠOLSKIH KNJIŽNIC IN POZNAVANJA PROBLEMATIKE UGOTAVLJANJA USPEŠNOSTI DELOVANJA KNJIŽNICE MED ŠOLSKIMI KNJIŽNIČARJI	89
4 RAZISKAVA	89
4.1 PROBLEM IN CILJI RAZISKOVANJA	89
4.2 HIPOTEZE	90
4.3 SPREMENLJIVKE	91
4.4 METODOLOGIJA	92
4.4.1 Vprašalnik	92
4.4.2 Vzorec	93
5 REZULTATI RAZISKAVE IN INTERPRETACIJA	95
5.1 SPLOŠNI PODATKI	95
5.1.1 Šola in knjižnica	95
5.1.2 Tehnološka opremljenost knjižnice	99
5.2 ZAPOSLENI V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH	104
5.2.1 Ustreznost izobrazbe	106
5.2.2 Stopnja izobrazbe	107
5.2.3 Članstvo v profesionalnem društvu	109
5.3 PISNI DOKUMENTI KNJIŽNICE	111
5.3.1 Poslanstvo in cilji	112
5.3.2 Načrt razvoja zbirke	112
5.3.3 Načrt tehnološkega razvoja	113
5.3.4 Drugi dokumenti	113
5.4 STATISTIKA V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH	113
5.4.1 Pogostost in način zbiranja statističnih podatkov med anketiranci	114
5.5 UGOTAVLJANJE USPEŠNOSTI DELOVANJA ŠOLSKIH KNJIŽNIC	115
5.5.1 Način ugotavljanja uspešnosti delovanja knjižnic	115
5.5.2 Vrsta in pogostost opravljanja študij uporabnikov med anketiranci	117
5.5.3 Pripravljenost anketiranih knjižničarjev za sodelovanje	119
5.5.4 Stališča anketirancev do potrebnosti ugotavljanja uspešnosti	119
6 PREIZKUS HIPOTEZ	121
7 ZAKLJUČEK	127
CITIRANA LITERATURA	130
DRUGA UPORABLJENA LITERATURA	138
PRILOGE	141

KAZALO TABEL

Tabela 1. Primerjava kvantitativnih in kvalitativnih mer za evalvacijo šolske knjižnice (Everhart, 1998, str. 3).....	58
Tabela 2. Anketirane knjižnice po velikosti prostorov	96
Tabela 3. Smer izobrazbe in pogostost izvajanja študij uporabnikov	107
Tabela 4. Uporaba tuje literature glede na stopnjo izobrazbe	108
Tabela 5. Članstvo v ZBDS in izvajanje študij uporabnikov.....	109
Tabela 6. Dokumenti knjižnice po številu in odstotkih	112
Tabela 7. Uporaba kazalcev uspešnosti.....	116
Tabela 8. Naklonjenost tematiki ugotavljanja uspešnosti	120
Tabela 9. Stopnja izobrazbe in izvajanje študij uporabnikov	121
Tabela 10. Stopnja izobrazbe in uporaba tuje literature	121
Tabela 11. Stopnja izobrazbe in pogostost uporabe kazalcev	122
Tabela 12. χ^2 -preizkus za H_0 št. 4.....	123
Tabela 13. Smer izobrazbe in priprava poslanstva.....	123
Tabela 14. χ^2 -preizkus za H_0 št. 6.....	124
Tabela 15. Smer izobrazbe in mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti.....	125
Tabela 16. Stopnja izobrazbe in mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti	125
Tabela 17. Članstvo v ZBDS in mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti.....	126

KAZALO SLIK

Slika 1. Razmerje med osnovnimi in srednjimi šolami v vzorcu	94
Slika 2. Razmerje med osnovnimi in srednjimi šolami v Republiki Sloveniji.....	94
Slika 3. Deleži anketiranih šol glede na velikost po številu oddelkov	96
Slika 4. Prikaz višine proračuna šolskih knjižnic (po velikosti proračuna)	98
Slika 5. Proračun šolskih knjižnic glede na št. oddelkov.....	98
Slika 6. Kapaciteta spomina (RAMa) knjižničarjevega računalnika, v MB.....	102
Slika 7. Starost programa Šolska knjižnica.....	104
Slika 8. Izobrazba zaposlenih delavcev v anketiranih knjižnicah.....	106
Slika 9. Struktura anketiranih glede na doseženo stopnjo izobrazbe	108
Slika 10. Prikaz števila ur izobraževanja od najnižjega do najvišjega	111
Slika 11. Pogostost zbiranja statističnih podatkov	114
Slika 12. Članstvo anketirancev v ZBDS in uporaba kazalcev uspešnosti delovanja knjižnice	117
Slika 13. Vrsta študij, ki jih opravljajo šolski knjižničarji o uporabnikih	118
Slika 14. Pogostost zbiranja podatkov od uporabnikov	118
Slika 15. Mnenja knjižničarjev o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti delovanja šolskih knjižnic	119

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC IN AKRONIMOV

ALA	American Library Association – Ameriško knjižnično združenje
AASL	American Association of School Librarians – Ameriško združenje šolskih knjižničarjev
AECT	Association for Educational Communications and Technology – Združenje za izobraževalne komunikacije in tehnologijo
ANSI	American National Standards Institute – Ameriški inštitut za narodne standarde
BSC	Balanced Score Card – Uravnoteženi sistem kazalnikov
CILIP	Chartered Institute of Library and Information Professionals – Inštitut za ugotavljanje strokovne usposobljenosti knjižničnih in informacijskih strokovnjakov
COBISS	Cooperative Online Bibliographic System and Services – Kooperativni online bibliografski sistem in servisi
CRM	Customer Relationship Management – Upravljanje odnosov s strankami
DSS	Decision Support Systems – Sistemi za podporo odločanju
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Mednarodna zveza bibliotekarskih združenj in ustanov
IZUM	Institut informacijskih znanosti v Mariboru
LA	Library Association – (Angleško) Knjižnično združenje
NISO	National Information Standards Organization – Narodna organizacija o informacijskih standardih, ki jo akreditira ANSI
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani
TQM	Total Quality Management – Celovito upravljanje kakovosti
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizacija Združenih Narodov za izobraževanje, znanost in kulturo
ZBDS	Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

Kadar si nečesa res želiš, stremi vse stvarstvo k temu, da bi se ti sanje uresničile.

Paulo Coelho, Alkimist

ZAHVALA

Mentorju doc. dr. Jožetu Urbaniji se zahvaljujem za vzpodbude pri delu in za potrpežljivo branje mojih besedil, doc. dr. Meliti Ambrožič pa gre zahvala tudi za izredno pomembno opravljeno delo na področju ugotavljanja uspešnosti knjižnic, kajti v njem sem našla marsikatero idejo in rešitev. Izr. prof. dr. Vlasti Zabukovec se zahvaljujem za pomoč pri oblikovanju anketnega vprašalnika.

Mojim družinskim članom in najbližjim sem hvaležna za neskončno potrpežljivost, velikodušno razumevanje in aktivno spodbujanje v trenutkih omahovanja.

Še posebej hvala mag. Franceski Žumer za lektoriranje besedila in prijateljem, sodelavkam ter sodelavcem, da so me poslušali, kadar sem to potrebovala. Hvala poklicnim kolegom in kolegicam iz šolskih knjižnic, ki so izpolnjevali anketne vprašalnike, da so si vzeli čas, ki jim ga vedno primanjkuje. Hvala tudi vsem tistim, ki so spremljali moje raziskovanje in mi - pogosto nevede - pomagali z marsikatero idejo in pripombo.

Študij mi je s finančno podporo omogočilo tudi Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Predgovor

Avtorica je že skoraj četrto stoletje zaposlena v osnovnošolskih knjižnicah v Sloveniji. V tem času je poleg številnih dobrih strani spoznala tudi marsikatero slabost pri delovanju šolskih knjižnic, najpogosteje zaradi podcenjevalnega odnosa do knjižničarja, knjižnice in njenih storitev, običajno predvsem s strani vodstva matične organizacije (šola) in pa seveda financerja (država oz. ministrstvo za šolstvo), včasih pa tudi učiteljev in drugih sodelavcev na šoli.

Knjižnica je (bila) vse prevečkrat potisnjena v ozadje, čeprav je (bila) s strani mnogih uporabnikov že od nekdaj cenjena in priznana ter zato tudi pogosto obiskovana. Gre seveda za tiste uporabnike, ki so uvideli njene prednosti in spoznali njeno vrednost za delovanje šole in posameznikov, ki se v njej učijo in v njej delajo. Takšnih uporabnikov je danes vedno več in imajo do knjižnice vedno večja pričakovanja, želje in zahteve.

Najhujše težave najbrž knjižničarki / knjižničarju pri vodenju šolske knjižnice povzroča slaba komunikacija med njo / njim in vodstvom šole ter drugimi zaposlenimi v šoli in največ energije ji / mu 'pobere' prepričevanje o pomenu knjižnice, branja in literature. Zato mora vodja knjižnice izkoristiti vsako priložnost za popularizacijo uporabe knjižnice, saj tudi tako skrbi za nenehno izboljševanje njenih storitev in širjenje njenih možnosti. To lahko stori le, če je najprej sam dobro seznanjen s (statističnimi) podatki in informacijami, zato mora podatke v zvezi z delovanjem knjižnice redno zbirati in voditi ustrezne evidence ter opravljati statistične izračune in primerjave, nato pa jih je dolžan še posredovati ožjemu in širšemu okolju.

Avtorica, ki je pri iskanju teme in oblikovanju naslova izhajala iz neposrednega okolja, v katerem deluje, je bila pri oblikovanju naslova v začetku študija premalo natančna. V naslovu dela bi moralo biti natančneje zapisano, da gre v delu za knjižnično statistiko, oz. še natančneje, za statistiko v šolskih knjižnicah. Na koncu naslova je vendarle zapisano, da delo obravnava šolske knjižnice, kar po mnenju avtorice kaže na to, da se vsa tematika, o kateri govori delo, nanaša nanje.

1. del

OPREDELITEV ŠOLSKIH KNJIŽNIC IN EVALVACIJE NJIHOVEGA DELOVANJA

UVOD

Šolske knjižnice v Sloveniji so v zadnjem desetletju doživele velik razvoj; opremile so se z informacijsko in komunikacijsko tehnologijo ter postopoma pričele avtomatizirati vse svoje dejavnosti. Obenem se je povečevala potreba po nenehnem prilagajanju novim spremembam in so naraščale zahteve po povečevanju kakovosti delovanja knjižnic in njihovi evalvaciji. Kakovost določajo uporabniki knjižnic, ki so vse bolj zahtevni in imajo v procesu evalvacije knjižnic vedno pomembnejšo vlogo.

Crawford (2000, str. 2) ugotavlja, da poteka delovanje vseh tipov knjižnic danes pod vplivom analiz in ocenjevanja. "Novi način upravljanja" daje poudarek strateškemu načrtovanju, ki uvaja *poslanstvo* organizacije in knjižnice, to pa je osnova za evalvacijo. Ta je potrebna tudi zaradi omejenega financiranja in potrebe po prepoznavanju stroškov, da bi dobili kar največjo vrednost za vloženi denar.

Ugotavljanje kakovosti in uspešnosti pri uresničevanju postavljenih ciljev se je najprej uveljavilo na področju podjetništva, a je kmalu postalo pomembno tudi za storitveni oz. nepridobitni sektor, kamor sodijo tudi knjižnice. Na področju knjižničarstva se je ugotavljanje uspešnosti utrdilo najprej med splošnimi knjižničarji (Slokar, 1996; Novljan, 1997) in se že uveljavlja v visokošolskih knjižnicah (Žaucer in Fabjan, 1998; Ambrožič, 1999, 2000, Oven 2000, Petermanec, 2000). Za področje šolskih knjižnic zaenkrat še nimamo ustrezne domače literature. V slovenskih knjižnicah pa je že dosegljivih nekaj virov v angleščini za seznanitev s tematiko ugotavljanja uspešnosti v šolskih knjižnicah (Everhart, 1998, Bradburn, 1999, Tilke, 2002, Standard ISO 11620).

V tujini se veliko govori in piše o tej temi tudi v povezavi s šolskim sistemom in šolami, katerih sestavni deli¹ so knjižnice. Pri nas so se šolske knjižnice razvijale bolj pod vplivom ciljev, načel in nalog vzgojno-izobraževalnega procesa kot pa zaradi priporočil stroke. Pa

¹ V razvitih državah so šolske knjižnice pogosto zelo cenjene kot pomembne in nepogrešljive sestavine šole.

ne zato, ker ta priporočila ne bi sledila svetovnim trendom razvoja, temveč zato, ker doslej preprosto niso bila dovolj upoštevana. Marsikje v matični organizaciji ni bilo prav veliko posluha za šolsko knjižnico in za njene potrebe in s tem tudi za potrebe učencev. Zato so nekatere šolske knjižnice ostale zadaj, saj je bil njihov razvoj povezan z (ne)razumevanjem lokalnega okolja. To je povzročilo neenakomeren razvoj šolskih knjižnic. Tudi drugod po svetu so šolske knjižnice večinoma najšibkejši člen² v verigi knjižničnega informacijskega sistema, ponekod jih pa celo nimajo³. Poleg tega ima velika večina šolskih knjižnic v domačem knjižničnem bibliografskem sistemu le pasivno vlogo. Po eni strani to lahko razumemo, če vemo, da so šolske knjižnice najštevilčnejše v državi, kar bi pomenilo velika dodatna finančna sredstva, po drugi pa ne moremo razumeti, da se s tem, ko se le nekaterim šolskim knjižnicam omogoča aktivno sodelovanje, utrjuje neenakopravnost naših šolarjev.

Šolske knjižnice so za opravljanje svojih nalog tudi slabo tehnološko opremljene, da bi lahko predstavljale socialni korektiv za tiste učence, ki si tehnologije doma ne morejo privoščiti. Avtorji namreč opozarjajo (Bon, 2000, str. 148), da je nekaterim mladostnikom onemogočen dostop do digitalnih virov zaradi njihovega socialnega položaja, knjižnice pa so lahko tiste socialne ustanove, ki zagotavljajo vsem enak dostop do elektronskih informacij. Tu so lahko vzroki, da se še povečuje razkorak med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi, med tistimi, ki imajo ter tistimi, ki nimajo dostopa do uporabe ustrezne sodobne računalniške in komunikacijske tehnologije.

Namen in cilji dela:

- seznaniti se bolj podrobno s teorijo ugotavljanja uspešnosti in kakovosti delovanja oz. poslovanja knjižnic, ki postaja pomemben dejavnik pri odločanju menedžmenta tudi v nepridobitnih organizacijah, torej tudi v knjižnicah, ter poiskati izhodišča in oporne točke za vrednotenje oz. ugotavljanje uspešnosti šolskih knjižnic;
- proučiti, kako je v šolskih knjižnicah z zbiranjem statističnih podatkov, analizirati pogoje za njihovo enotnejšo uporabo ter prikazati argumente za uporabo kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev poslovanja knjižnice kot ustrežnejših sredstev za primerjanje;
- ugotoviti stanje glede nekaterih osnovnih pogojev za kakovostno delo šolskih knjižnic;

² O tem poroča npr. Žoldoševa (2001) za Madžarsko.

³ Na Finskem naloge šolskih knjižnic opravljajo kar splošne knjižnice.

- ugotoviti, koliko je ugotavljanje uspešnosti kot orodje pri odločanju poznano pri šolskih knjižničarkah in knjižničarjih ter kakšen odnos imajo do te tematike;
- vzbuditi pri njih interes za tematiko, da bi začeli bolj aktivno proučevati svoje okolje, se aktivneje zavzemati za boljše pogoje dela, izdatnejše financiranje in za enakovreden status med sodelavci na šoli, kjer so običajno strokovno "osamljeni".

Uporabljena metoda raziskave je bila poleg študija in analize virov in literature, anketa in njena analiza, primerjanje rezultatov ter njihova sinteza in interpretacija. Anketo smo uporabili zaradi ekonomičnosti in možnosti pridobitve tudi osebnih mnenj knjižničarjev, čeprav smo tvegali nekoliko nižji odziv.

Zanimala nas je knjižnica glede na prostorske, kadrovske, finančne in tehnološke pogoje, ki jih ima na voljo za delo. Kvaliteta oz. kakovost dela šolske knjižnice je namreč po našem mnenju v veliki meri odvisna tudi od vseh naštetih pogojev, ki so bili pri mnogih naših šolskih knjižnicah dolga leta zanemarjani in podcenjevani. Steinbuchova (cv. Bevc, 2002, str. 52) meni, da so za uresničevanje poslanstva in izvajanje nalog šolske knjižnice pomembni tudi materialni pogoji za njeno delovanje, zato jih je pri vrednotenju na šoli treba upoštevati, prav tako pa lahko te ugotovitve štejemo kot osnovo za nadaljnji razvoj knjižnične dejavnosti na šoli, za ugotavljanje njenih šibkih in močnih področij ter za določanje prioritete. Lemaire (1987) trdi, da brez minimalnih vložkov (input) knjižničar ne bo naredil ničesar. Vprašanje je le, kolikšen naj bi bil ta vloženi minimum in ali se je mogoče o njegovi višini sploh zediniti.

Predvsem nas je zanimal človeški dejavnik – knjižničar kot vodja oz. menedžer, njegova usposobljenost, spretnost in znanje za kakovostno izvajanje dela in nalog v šolski knjižnici po najsodobnejših načelih. Zanimala so nas tudi njegova stališča v zvezi z ugotavljanjem uspešnosti šolske knjižnice. Steinbuchova (cv. Bevc, 2002, str. 52) poudarja, da ima izobrazba knjižničarja in njegovo funkcionalno znanje, ki ga potrebuje za uresničevanje in organizacijo knjižnične dejavnosti, ključni pomen, kakor tudi njegovo sodelovanje ter komunikacija z učitelji in vodstvom šole.

Med knjižničarji, ki opravljajo to delo v praksi, smo izvedli anketo in jim zastavili nekaj vprašanj. Z anketnimi odgovori si bomo pomagali pri odgovarjanju na vprašanja: kakšni so pogoji in razmere, v katerih delujejo knjižnice; v kolikšni meri so knjižničarji, ki jih vodijo, usposobljeni za uspešno in kakovostno vodenje in kakšni so pogoji za uvajanje sodobnih metod za ugotavljanje uspešnosti. Praktično izvedbo vrednotenja svoje knjižnice pa bo moral opraviti vsak knjižničar sam, ob upoštevanju okoliščin, značilnih za konkretno

knjižnico. Naše delo je le pripomoček, ki šolskemu knjižničarju daje osnovne napotke in nasvete, na kaj naj bo pozoren pri uvajanju vrednotenja in pri preverjanju uspešnosti knjižnice, v kateri je zaposlen.

Delo je razdeljeno v dva dela. V prvem delu so najprej podrobneje opredeljene vrste in namen šolskih knjižnic, zapisani so njihovi cilji in naloge ter opisani pogoji za njihovo kakovostno delovanje. Sledi opis razvoja šolskih knjižnic in razvojnih perspektiv ter pogojev za njihovo dobro vodenje. V nadaljevanju je predstavljena knjižnična statistika in nato evalvacija, ugotavljanje kakovosti in uspešnosti delovanja knjižnic. Sledi predstavitev kazalcev uspešnosti delovanja knjižnic iz standarda ISO 11620: 1998 *Kazalci uspešnosti delovanja knjižnice* (Library performance indicators), kazalcev za spremljanje in vrednotenje šolskih knjižnic iz dokumenta *Smernice za šolske knjižnice* (The IFLA/UNESCO school library guidelines), ki jih je izdala IFLA skupaj z organizacijo UNESCO v letu 2002, ter kazalcev informacijske pismenosti Ameriškega knjižničnega združenja iz publikacije *Information Power: Building Partnership for Learning*.

Drugi del vsebuje opis poteka empirične raziskave, v katerem je najprej prikazan problem s cilji raziskovanja, postavljene so hipoteze ter podrobneje prikazane spremenljivke (neodvisne, odvisne in druge), ki smo jim v raziskavi sledili. Nato je natančno predstavljen anketni vprašalnik in opisan vzorec, metoda in postopek izbire respondentov za raziskavo. Zatem sledijo opis poteka samega anketiranja in načini obdelave dobljenih podatkov. Rezultati so podani pregledno in organizirano v petih sklopih z vključeno sprotno interpretacijo. Naslednje poglavje prikazuje postopke preiskovanja raziskovalnih hipotez in ugotavljanja njihove statistične značilnosti. V zaključku so kratko povzeti glavni rezultati in so podane implikacije za nadaljnje raziskovanje šolskih knjižnic.

1 OPREDELITEV ŠOLSKIH KNJIŽNIC

1.1 VRSTE IN NAMEN ŠOLSKIH KNJIŽNIC

Po mednarodni razvrstitvi se uvrščajo med šolske knjižnice tiste knjižnice, ki delujejo v šolah pod stopnjo visokošolskih izobraževalnih ustanov, to je na šolah osnovne in srednje stopnje in so namenjene v prvi vrsti učencem in učiteljem teh šol, čeprav so lahko namenjene tudi drugim obiskovalcem (Osnove, 1987, str. 58-59).

Za potrebe našega prispevka bomo izraz 'šolska knjižnica' uporabljali za osnovnošolske in srednješolske (gimnazijske in drugih srednjih šol) knjižnice, ki so po številu pri nas najštevilicnejše⁴. V to kategorijo pa sodijo še knjižnice v vrtcih, šolah s prilagojenim programom, glasbenih šolah ter dijaških in vzgojnih domovih za učence.

Šolske knjižnice v Sloveniji so na eni strani opredeljene s **knjižničarstvo**, na drugi pa s pedagoško oz. **šolsko** zakonodajo in predpisi.

Med knjižničarskimi predpisi je najpomembnejši **Zakon o knjižničarstvu** (2001). Ta prvič opredeljuje knjižnično dejavnost kot javno službo, ki zajema (2. člen):

- zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva,
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij,
- izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov,
- posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev,
- sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij,
- pridobivanje in izobraževanje uporabnikov,
- informacijsko opismenjevanje,
- varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik,

⁴ Po podatkih Državne matične službe za knjižničarstvo pri Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, ki jih je pridobila na podlagi obrazcev Ku-bib in jih zbira Statistični urad RS na tri leta, je bilo skupno število vseh šolskih knjižnic v Sloveniji v letu 1999 648; pretežna večina knjižnic je bila osnovnošolskih (483 ali 74,54 %), sledijo srednješolske (129 ali 19,91 %). K tem je treba prišteti še 333 dislociranih enot.

- drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo.

Zakon v 36. členu opredeljuje pogoje za izvajanje knjižnične javne službe:

“Knjižnice, ki izvajajo knjižnično javno službo, morajo imeti:

- ustrezen obseg in izbor strokovno urejenega knjižničnega gradiva,
- ustrezno število ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev,
- ustrezen prostor in opremo,
- ustrezno organizacijo knjižnične dejavnosti.”

Namen šolskih knjižnic pa je opredeljen v 28. členu zakona: “Šolske knjižnice podpirajo izobraževalni proces, tako da izvajajo knjižnično informacijsko dejavnost predvsem za učence, vajence, dijake in študente višjih strokovnih šol ter za strokovne delavce teh šol”.

Vrste šolskih knjižnic so opredeljene tudi v **standardih za šolske knjižnice**: “Šolska knjižnica je sestavni del vzgojno-izobraževalnega dela v vrtcu, osnovni šoli, šoli s prilagojenim programom, srednji šoli (tudi dvojezični ali srednji šoli z italijanskim učnim jezikom), glasbeni šoli in dijaškem domu” (Standardi, 2001, str. 3).

Med strokovnimi predpisi, ki jih bodo po novem morale šolske knjižnice upoštevati, bodo še iz določil zakona izhajajoči podzakonski akti, kot sta **Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe**, ki ga je pripravila Državna matična služba za knjižničarstvo pri NUK in **Uredba o osnovnih storitvah knjižnic**, ki opredeljuje osnovne storitve knjižnic, namenjene uporabnikom, določene na podlagi 2. člena zakona, med njimi posebej tiste, ki so za uporabnika brezplačne, obratovalni čas in način poslovanja knjižnic. Poznati in upoštevati bo potrebno tudi določila **Pravilnika o minimalnih pogojih za delovanje šolskih knjižnic**⁵, katerega osnutek je pripravil svetovalec za šolske knjižnice pri Državni matični službi za knjižničarstvo pri NUK. Pričakujemo sprejem posodobljenega **Pravilnika o bibliotekarskem izpitu** in nato še **Pravilnika o strokovnih nazivih v bibliotekarstvu**, ki bosta pomembno vplivala tudi na šolske knjižnice in knjižničarje.

Šolska zakonodaja oz. predpisi opredeljujejo šolsko knjižnico v 68. členu **Zakona o financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI)** kot obvezni sestavni del šole: “Šola ima

⁵ Pravilnik naj bi preverjala in usklajevala ministrstva vsaka tri leta.

knjižnico. Knjižnica zbira knjižnično gradivo, ga strokovno obdeluje, hrani, predstavlja in izposoja ter opravlja informacijsko-dokumentacijsko delo kot sestavino vzgojno-izobraževalnega dela v šoli.”

Za izvajanje knjižnične dejavnosti v šolski knjižnici so pomembni še drugi predpisi, ki jo posredno po svoje celo omejujejo, npr. **Odredba o normativih in standardih ter elementih za sistemizacijo delovnih mest**, ki so podlaga za organizacijo in financiranje programa 9-letne osnovne šole iz sredstev državnega proračuna. Odredba v 9. členu določa, da se v osnovni šoli z 20 oddelki ali več sistemizira eno delovno mesto knjižničarja⁶.

V razvitem svetu, predvsem v anglo-saksonskih državah danes za šolsko knjižnico najpogosteje uporabljajo izraz, ki smo ga prevedli kot *šolska knjižnica – medijski center* (angl. school library media center – SLMC). Poleg izraza school library v našem “navadnem” pomenu, so lahko druga imena še: learning resource center, instructional materials center ali school library resource center (Carroll, 1995), zasledili pa smo še izraze media center, resource center in information center. Razlike so tudi v poimenovanju za šolskega knjižničarja: v Združenih državah Amerike ima profesionalni knjižničar s strokovno izobrazbo naziv *library media specialist*, v Veliki Britaniji in Avstraliji pa *school librarian* ali *teacher librarian* (Steinbuch, 1998, str. 88).

Šolskih knjižnic v razvitih državah zaradi razlik v izobraževalnem sistemu ne moremo kar enačiti z našimi. V Angliji traja obvezno šolanje otrok od njihovega petega do šestnajstega leta starosti, kar je dlje od naše uvajajoče devetletke. V ZDA je predšolska stopnja šolanja (kindergarten) vključena v redno obvezno šolanje, začne pa se že pri štirih letih starosti otrok. V osnovno in srednješolsko izobraževanje, ki skupaj traja 12 let, so vključene tudi t.i. high schools, ki se zaključijo z diplomom (Encarta, 1997). Pri njih torej z izrazom *šolska knjižnica* pokrivajo širšo populacijo šolajočih kot pri nas, in sicer časovno razširjeno za nekaj let v obe smeri. Prav tako je veliko bolj izrazita delitev šolskih knjižnic na javne in privatne. Tudi razvitost med šolami po državah je zelo različna zaradi različne razvitosti

⁶ Ta normativ pa je preveč ohlapen, ker ne predvidi zaposlitve dodatnega knjižničarja niti pri dvakrat večjem številu oddelkov. Če ga primerjamo z normativom zaposlovanja drugih delavcev, npr. svetovalnih delavcev, ali celo tehničnih delavcev na šoli, ugotovimo, da je precej bolj neugoden. Za svetovalne delavce sta izpuščeni besedi “ali več” ter je dodano: “v šoli z večjim oziroma manjšim številom oddelkov pa najmanj v ustreznem deležu”. Dodatno se pri knjižničarju sploh ne upoštevajo oddelki podaljšanega bivanja, čeprav prav knjižničar veliko dela tudi z njimi, upoštevajo pa se pri sistemizaciji drugih delavcev (npr. pomočnika ravnatelja in tehničnih delavcev, kot so tajnica, računovodja, hišnik...), knjižničarja pa ne.

držav, saj javne šole večinoma financira lokalna skupnost, le delno država (federacija), ki predpisuje standarde in smernice za delo šol.

Definicija šolske knjižnice, ki jo podpira IFLA (Carroll, 1995) opredeljuje šolsko knjižnico – medijski center (School Library Media Center - SLMC) kot “zbirko tiskanih in avdiovizualnih gradiv, zbranih v vsaki šoli pod nadzorom profesionalno usposobljenih šolskih knjižničarjev – medijskih specialistov (School Library Media Specialist – SLMS)”.

IFLA je skupaj z organizacijo UNESCO v letu 1999 izdala Manifest o šolskih knjižnicah, kjer definira šolsko knjižnico kot skrbnico informacij in idej, ki so osnova za uspešno delovanje v današnji informacijski družbi. Šolska knjižnica opremlja učence in dijake s spretnostmi in znanjem za vseživljenjsko učenje, razvija njihovo domišljijo in jim omogoča, da živijo kot odgovorni državljani (IFLA/UNESCO, 2001).

1.2 CILJI IN NALOGE ŠOLSKIH KNJIŽNIC

Šolska knjižnica na osnovni in srednji šoli je kot sestavni del šole namenjena vzgojno-izobraževalnemu procesu, potrebam učencev in delavcev šole, predvsem učiteljev in drugih strokovnih delavcev. Sodobna šolska knjižnica je informacijsko središče šole, ki se s svojim gradivom in viri ter programom dela vključuje v vzgojno-izobraževalni proces šole, v temeljno funkcijo pouka, v vzgojo in izobraževanje učencev.

Cilji sodobne šolske knjižnice (povzeto po Idejni, 1995, str. 12-13):

- podpira cilje šole, ki jih morajo zaposleni dobro poznati, da lahko sodelujejo pri izobraževanju in samostojnem učenju učencev;
- je integrirana v življenje in delo šole in deluje v skladu s potrebami udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa šole;
- učencem in učiteljem zadovoljuje njihove informacijske in kulturne potrebe;
- sodeluje pri uresničevanju programa dela šole z ustreznim izborom knjižničnega gradiva in s programom dela;
- nudi možnosti za motiviranje učencev za branje in učenje;
- povezuje se v knjižnični informacijski sistem z enotno strokovno obdelavo knjižničnega gradiva, razvija medknjižnično izposajo in skrbi za pretok informacij;

- vzgaja samostojnega in aktivnega uporabnika knjižnice, ki bo uporabo knjižnic trajno vključeval v svoje življenje.

Temeljne naloge šolske knjižnice so (prav tam, str. 13):

- **vodenje in organizacija dela knjižnice:** šolska knjižnica dela po programu dela, ki je sestavni del letnega delovnega načrta šole, saj knjižnica sodeluje pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju celotnega življenja in dela šole:
 - podpira cilje šole,
 - skupaj z učitelji in strokovnimi aktivni sodeluje pri uresničevanju učnega načrta, pri preskrbi z ustreznimi knjižničnimi gradivi in informacijskimi viri,
 - sodeluje pri načrtovanju programov za širjenje in bogatenje dela v razredu,
 - učence in učitelje navaja na uporabo knjižničnega gradiva,
 - sodeluje pri samostojnem učenju učencev,
 - navaja učence na samostojno uporabo knjižničnega gradiva in informacijskih virov;
- **temeljna knjižnična dejavnost:**
 - sistematično zbira, strokovno obdeluje in hrani knjižno in drugo knjižnično gradivo,
 - predstavlja knjižnično gradivo in knjižnico z uporabo različnih aktivnosti in gradiv,
 - motivira učence in učitelje za uporabo knjižnice in njenega gradiva,
 - daje svoje gradivo, informacije in opremo v uporabo udeležencem vzgojno-izobraževalnega procesa;
- **učenje učnih spretnosti in razvijanje sposobnosti:**
 - učenje spretnosti uporabe knjižnice, ki obsega iskanje in pridobivanje informacij in gradiva,
 - učenje in seznanjanje uporabnikov knjižnice s sistemom ureditve knjižnice, knjižničnega gradiva in možnostmi dostopa do gradiv, ki jih knjižnica sama ne hrani,
 - navajanje učencev na uporabo informacijskih virov za splošno, specialno in tekoče informiranje, t.j. splošne referenčne zbirke, ki obsega enciklopedije, slovarje, bibliografije, almanahe, periodiko, kataloge, podatkovne zbirke, idr.
 - učenje bibliografske strukture virov in njihove interpretacije, uporabe in navajanja: avtor, naslov, podnaslov, vsebinsko kazalo, izdaja, letnica izida, založba, predgovor, povzetek, stvarno kazalo, dodatek dokumentov in grafičnih prilog,

- ilustracije, seznam literature, dodatek okrajšav, kratic, opomb, citatov, naslovi poglavij,
- sodelovanje pri učenju raziskovalnih in referenčnih spretnosti: izbira predmeta raziskovanja, določitev teme raziskovanja, pristop k raziskovanju, izbira strategije iskanja informacij in gradiva, predelava gradiva, raziskovanje primarnih in sekundarnih virov, citiranje, izdelava referenčnega sistema, ocenitev raziskovalnega dela,
 - sodelovanje knjižnice pri navajanju na samostojno učenje: pragmatično branje, gledanje, poslušanje, pisanje; literarno in estetsko branje, gledanje, poslušanje; kreativno pisanje,
 - učenje in navajanje učencev na uporabo računalniške in komunikacijske tehnologije za pridobivanje in uporabo informacij.

ALA v dokumentu *Information power* opredeljuje **poslanstvo in cilje** šolske knjižnice (Information, 1998): Poslanstvo programa šolske knjižnice je v zagotavljanju pogojev, v katerih učenci in učitelji učinkovito uporabljajo ideje in informacije. Poslanstvo se doseže z zagotavljanjem intelektualnega in fizičnega dostopa do gradiva v vseh oblikah; z izvajanjem pouka za spodbujanje bralnih interesov, pregledovanja in uporabe informacij in idej ter s sodelovanjem z drugimi vzgojitelji pri načrtovanju učnih strategij za zadovoljevanje potreb posameznih učencev.

IFLA priporoča, naj šolska knjižnica ali šolski medijski center (School Library Media Center oz. SLMC) zagotavlja takšno okolje, ki vodi k samo-odkrivanju, preiskovanju in samo-usmerjanju. SLMC naj zagotavlja toliko virov, kot je mogoče in dostop – s pomočjo računalnika ali z drugimi referenčnimi sredstvi – k dodatnim virom informacij in gradiv (Carroll, 1995).

Manifest za šolske knjižnice⁷ določa, da je šolska knjižnica integralni del izobraževalnega procesa, v nadaljevanju pa opredeljuje tudi **naloge** šolske knjižnice. Osnovne dejavnosti pri razvijanju pismenosti, informacijske pismenosti, poučevanja, učenja in kulture ter glavne storitve šolske knjižnice so v tem, da:

- podpira vzgojno-izobraževalne cilje, opisane v poslanstvu šole in učnem načrtu;
- pri otrocih razvija trajne navade in veselje do branja, učenja in uporabe knjižnic;

⁷ IFLA je pod sponzorstvom Unesca v letu 1993 anketirala šolske knjižnice na mednarodni ravni. Sledila je rezultatom ankete in razvila manifest, ki ga je potrdil tudi UNESCO na generalni skupščini leta 1999 (Durand & Waltman, 2001).

- omogoča priložnosti za ustvarjanje in uporabo informacij pri razvijanju znanja, razumevanja, domišljije in užitka;
- podpira vse učence/dijake pri učenju ter pri praktični uporabi spretnosti ocenjevanja in uporabe informacij, ne glede na obliko, format ali medij ter različne oblike komuniciranja v skupnosti;
- zagotavlja dostop do lokalnih, regionalnih, nacionalnih in globalnih virov ter ustvarja priložnosti, ki izpostavljajo učence različnim idejam, izkušnjam in mnenjem;
- organizira dejavnosti, ki spodbujajo kulturno in socialno zavedanje ter občutljivost;
- dela z učenci, učitelji, upravitelji in starši, da bi dosegli poslanstvo šole;
- koncept intelektualne svobode in dostopa do informacij sta bistvena za učinkovito in odgovorno državljanstvo v demokratični družbi;
- pospešuje branje in zagotavlja vire ter storitve vsej skupnosti in širše (IFLA/UNESCO, 2001).

1.3 POGOJI ZA DELO ŠOLSKIH KNJIŽNIC

Pogoje dela sodobne šolske knjižnice lahko razporedimo v štiri glavne skupine:

- kadrovski pogoji,
- knjižnično gradivo,
- prostorski pogoji,
- tehnološki pogoji.

Kadrovski pogoji

Preobrazba šolske knjižnice v sodobni informacijski center zahteva ustrezno usposobljene knjižnične delavce. In kaj to pomeni? V Združenih državah Amerike pomeni izraz *librarian* zaposlenega, ki ima končan podiplomski študij. V Veliki Britaniji, tako navaja Tilke (2002), se v knjižnici lahko zaposlijo različno izobraženi strokovnjaki: najbolj idealno je, če ima knjižničar dvojno izobrazbo – pedagoško in bibliotekarsko (dually qualified teacher and

librarian); lahko je tudi strokovno usposobljen (chartered)⁸ oz. kvalificiran (qualified) – t. j. ima strokovno izobrazbo z drugih področij in uspešno zaključen knjižničarski program bibliotekarstva in informacijske znanosti na višji stopnji izobraževanja. Včasih v knjižnici zaposlijo učitelja (katerekoli stroke), za katerega ni nujno, da se izuri za vodenje knjižnice, v kateri je lahko zaposlen samo delno; lahko je učitelj – knjižničar (teacher – librarian), ki je zaposlen samo v knjižnici in se za to delo tudi usposablja (prav tam, str. 20-21). V Avstraliji mora učitelj – knjižničar končati podiplomski program šolskega knjižničarstva (Todd, cv. Tilke, 2002, str. 21). V knjižnicah pogosto zaposlijo tudi druge delavce⁹, običajno poleg strokovno usposobljenih knjižničarjev kot pomožno osebje za opravljanje rutinskih del (izposoja, opremljanje in zavijanje knjig, urejanje knjižnice...).

Knjižničarji so hkrati vodje, informacijski strokovnjaki, svetovalci in učitelji¹⁰. Nove tehnologije prinašajo v delo knjižničarja vedno nove zahteve po izpopolnjevanju znanja, potrebna so tudi nova znanja na področju načrtovanja in vodenja dela knjižnice. Idejni načrt razvoja slovenskih šolskih knjižnic (1995) je predvidel, da bo imel z uvedbo nove tehnologije knjižničar premalo ustreznega znanja in obilico dodatnega dela, zato je bilo predlagano, da se dodatno sistemizira /.../ "tehnika v šolski knjižnici, še zlasti zato, ker bodo šole tako imele možnost tudi lastne produkcije. Tehnik v šolski knjižnici bi bil hkrati tehnični pomočnik učiteljem pri pripravi didaktičnega gradiva in tehničnih pomagala"¹¹.

⁸ Strokovno usposobljeni (ang. chartered) knjižničarji so lahko člani strokovnega združenja Chartered Institute of Library and Information Professionals ali CILIP, ki je nastalo z združitvijo knjižničnega združenja (Library Association) in informacijskega združenja (The Institute of Information Scientists) v aprilu 2002. Takšnih je za polni delovni čas zaposlenih približno tretjina, nekaj malega pa še za krajši kot polni delovni čas.

⁹ Med njimi so tudi upokojenci, volonterji, učenci / dijaki idr. Takšnih je nekaj manj kot polovica knjižničarjev v Veliki Britaniji (46,8%).

¹⁰ Šolski knjižničarji so s sklepom Strokovnega sveta za vzgojo in izobraževanje, sprejetim na seji dne 16.4.1992 v zvezi s predlogom Koncepta razvoja slovenskih šolskih knjižnic, tudi formalno postali enakovredni svojim sodelavcem učiteljem, saj so s sklepom dobili status pedagoškega delavca.

¹¹ Zaposlovanje tehnikov v šolski knjižnici se ni uresničilo v praksi, pač pa so šole začele postopoma zaposlovati računalnikarje. Zaposlitev računalnikarja je po normativih odvisna od števila oddelkov, vendar drugače kot za knjižničarja.

Standardi za šolske knjižnice¹² (Standardi, 2001), ki so bili zaenkrat sprejeti 11.10.2001 na skupščini ZBDS na posvetovanju v Radencih, so naravnani razvojno in vsebujejo zaradi priznanja zahtevnosti dela v šolski knjižnici tudi zahtevo po visoko izobraženem knjižničnem delavcu, ki mora imeti bibliotekarsko izobrazbo ali drugo visoko izobrazbo in poleg te še predpisano dopolnilno funkcionalno izobrazbo iz knjižničarske stroke in strokovni izpit. Če je zaposlenih več delavcev, mora vodja knjižnice ustrezati gornjima pogojema oz. imeti opisano izobrazbo.

Standardi opredeljujejo tudi število zaposlenih. Tako npr. v osnovni šoli (devetletni), v kateri poteka enoizmenski pouk in ima do 18 oddelkov, predvidevajo standardi zaposlitev 1,5 knjižničnega delavca s polno delovno obveznostjo v knjižnici, če ima šola več kot 18 oddelkov, pa sorazmerno več¹³. Gimnazije, srednje tehniške šole in šolski centri naj bi na 16 oddelkov zaposlile 2 knjižnična delavca, nižje in srednje poklicne šole in srednje strokovne šole pa 1,5 knjižničnega delavca.

Standardi so le priporočilo, ki se vedno ne upošteva, čeprav so sprejeti domači standardi za naše knjižničarje še nekoliko manj ugodni kot v tujini, kjer je že pri precej manjšem številu učencev predvidena polna zaposlitev knjižničarja, poleg profesionalnega osebja pa tudi pomožno osebje (npr. tehnično, prostovoljci). Države imajo to urejeno različno. Po standardih, ki jih podpira organizacija IFLA, je na šoli s 500 učenci predvidena polna zaposlitev enega knjižničarja, na šoli z več kot 500 učenci / dijaki pa naj bi zaposlili dodatnega knjižničarja (Carroll, 1995, str. 12).

Standardi države Texas¹⁴ npr. predvidevajo zaposlitev enega profesionalnega knjižničarja in enega pomočnika že na šolah z do 350 učenci / dijaki. Večje šole zaposlijo sorazmerno

¹² Standardi za šolske knjižnice so, poleg standardov za splošne knjižnice v procesu obravnave in sprejemanja pri Nacionalnem svetu za knjižnično dejavnost, ki ga je imenovala Vlada RS na podlagi novega zakona o knjižničarstvu, sprejetega ob koncu leta 2001. V skladu z zakonom je konstitutivno sejo sklicala ministrica za kulturo. Nacionalni svet kot strokovno in posvetovalno telo obravnava in posreduje mnenja k vsem strokovnim vprašanjem, ki se pojavljajo v zvezi z delovanjem in razvojem knjižnic, njegovi člani pa so predstavniki vseh vrst knjižnic, njihovih združenj in financerjev. Tako je svet v letih 2002 in 2003 obravnaval osnutke več podzakonskih aktov in že sprejel Uredbo o osnovnih storitvah knjižnic in Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe.

¹³ V domači praksi je stanje glede zaposlovanja knjižničnih delavcev še daleč od tega. Na šolah, kjer je zaradi zmanjševanja števila učencev število oddelkov padlo pod predpisanih 20, ki za šolsko knjižnico »prinesejo celega« knjižničarja, je zaposleni v knjižnici dodatno obremenjen (običajno z delom v razredu – npr. vodenje dodatnega in/ali dopolnilnega pouka). Za en manjkajoči oddelek mora »oddelati« približno eno pedagoško uro na teden. Sorazmerno temu pa ni niti dodatno nagrajen, ne glede na to, ali ima šola 25 ali 30 oddelkov.

¹⁴ Standardi so dostopni na naslovu: <http://www.tsl.state.tx.us/ld/schoollibs/standards.html>.

več obeh profilov delavcev. Standardi za šolske knjižnice Nove Mehike¹⁵ predvidevajo najmanj polovično zaposlenega profesionalnega knjižničarja na šoli z do 200 otroki, z do 500 otroki pa dodatnega delavca (pomočnika). Večje šole zaposlujejo več zaposlenih v knjižnici. Smernice za šolske knjižnice v Marylandu¹⁶ (str. 20), ki jih je potrdilo tudi ministrstvo za šolstvo, predvidevajo zaposlitev polovico knjižničarja in polovico pomočnika že pri 200 učencih, med 200 in 800 pa po enega od vsakega.

Ameriško združenje šolskih knjižničarjev (American Association of School Librarians, AASL) je izdalo dokument¹⁷ *Izjava o ustreznem kadrovanju v šolskih knjižnicah*, ki ugotavlja, da je uspeh programa katerekoli šolske knjižnice prvenstveno odvisen od kakovosti in količine odgovornega osebja.

Knjižnično gradivo

Šolska knjižnica za uresničevanje svojih ciljev in nalog potrebuje zadostno število vsebinsko ustreznega knjižničnega gradiva (knjige, serijske publikacije, periodiko, avdio in videokasete, računalniške zapise, didaktično gradivo idr.).

Standardi (2001) predvidevajo minimalno število temeljne zaloge. Za osnovnošolske in srednješolske knjižnice je to najmanj 3000 enot za učence in 1000 enot pedagoške in druge strokovne literature za učitelje, dodatno mora imeti ustrezen fond časopisja in neknjižnega gradiva, ki mora zajemati vsa predmetna področja glede na vzgojno-izobraževalne programe šole. V dijaškem domu obsega temeljna knjižna zaloge 1500 enot za dijake in 500 enot za strokovne delavce.

Dostopnost elektronskih virov (praviloma preko omrežja internet) se iz dneva v dan povečuje, zato bodo vedno pogosteje v uporabi, za kar je potrebna posebna tehnična oprema.

Prostorski pogoji

Že v priročniku *Osnove knjižničarstva* (1987, str. 61) je bilo zapisano, da morajo biti za delo šolskih knjižnic zagotovljeni "ustrezni delovni pogoji in po standardih za šolske

¹⁵ Standards for New Mexico School Libraries, dostopni na naslovu:
<http://www.nmla.org/standards.html>.

¹⁶ Standards for School Library Media Programs In Maryland, dostopni na naslovu:
<http://mdk12.org/share/standards/statemed.pdf>.

¹⁷ Dokument ima naslov *Position Statement on Appropriate Staffing for School Library Media Centers* in je dostopen na straneh Ameriškega knjižničnega združenja (American Library Association, ALA): <http://www.ala.org>.

knjižnice določene delovne površine za postavitve in hranjenje knjižnega in avdiovizualnega gradiva, potrebnega za učence in učitelje, za individualno in skupinsko delo učencev s knjižnim gradivom in za strokovno delo knjižničarjev". Vendar še danes mnoge šolske knjižnice delujejo v pretesnih prostorih. Morda bodo k postopnemu izboljševanju razmer za šolske knjižnice na prostorskem področju prispevala določila iz nedavno sprejetega Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (Pravilnik, 2003), ki med drugim določa tudi minimalne prostorske pogoje za šolske knjižnice.¹⁸

Ustrezni in primerno veliki prostori so temeljni pogoj za (kakovostno) delo šolskih knjižnic, za izvajanje njenih raznolikih aktivnosti, individualnih in skupinskih ter morajo ustrezati standardom in normativom za šolske knjižnice. Pomembno je, v katerem delu šolske stavbe se knjižnični prostori nahajajo. Najbolje je, da so v pritličju in v samem središču stavbe, kar omogoča vsem udeležencem vzgojno-izobraževalnega procesa enake pogoje dostopa. Prostori naj ustrezajo različnim aktivnostim, ki pogosto potekajo sočasno, razdeljeni pa so po namembnosti na:

- prostor za delo skupin ter čitalnico,
- prostor za kataloge in stojala s knjigami,
- delovni prostor za knjižničarja,
- prostor za opremo in tehnične pripomočke,
- prostor za strokovno pedagoško priročno knjižnico ter
- drugi dopolnilni prostori (npr. računalniška učilnica, glasbena soba...).

Poleg tega naj bodo prostori prijetni, svetli in zračni, da si bodo učenci želeli svoj šolski in prosti čas preživeti v njih in se počutili varne, kar velja tudi za učence s posebnimi potrebami.

Prostori naj bodo tudi ustrezno opremljeni, v skladu z namembnostjo, za različne ciljne starostne skupine učencev, še posebej za učence prvega razreda devetletke. Tudi Novljanova meni, da urejanje območja za najmlajše učence zahteva še dodatno prilagajanje starosti otrok, prostor pa naj bo pripravljen tako, da se lahko vloge območij knjižnice po potrebi spreminjajo brez večjih posegov (Novljan, 2001, str. 80).

¹⁸ V 22. členu Pravilnika je predpisano, da znaša najmanjša površina za knjižnico v šoli z več kot 20 oddelki 80 m². Knjižnica mora pogoje iz pravilnika trajno izpolnjevati.

Ustrezno opremljena šolska knjižnica ima naslednje značilnosti: je varna in udobna, dobro osvetljena, ima vzdržljivo in funkcionalno pohištvo (z možnostjo spreminjanja namembnosti), primerno dejavnostim in potrebam uporabnikov, ima ustrezno avdio, video in računalniško tehnologijo, opremljena je z jasnimi smernicami in različnimi (usmeritvenimi) napisi. Urejena je tako, da je potrebnih čimmanj prepovedi in da je prostor estetsko privlačen uporabniku za učenje in prosti čas (prirejeno po The IFLA/UNESCO, 2002, str. 8).

Tehnološki pogoji

Snovalci Idejnega načrta razvoja slovenskih šolskih knjižnic nikakor niso mogli spregledati bistvenega sredstva, ki tudi šolskim knjižnicam omogoča, da poenotijo svoje strokovno delo v širšem okviru svoje stroke in se hkrati povežejo z drugimi knjižnicami (morda pa kdaj v prihodnosti tudi med seboj). Gre seveda za opremljanje knjižnic z računalniško in komunikacijsko tehnologijo.

Zato je načrt določil (Idejni, 1995, str. 18), da je šolska knjižnica del enotnega knjižničnega informacijskega sistema, v katerem se povezujejo knjižnice vseh tipov z namenom, da je mogoče uporabniku zagotoviti na istem mestu informacijo in gradivo, ki ga potrebuje. To pa ni mogoče brez najsodobnejše tehnologije, kar pomeni, da mora imeti vsaka knjižnica "ustrezno strojno in programsko opremo za sprejemanje informacij (online dostop do katalogov in drugih podatkovnih zbirk), obdelavo gradiv ter posredovanje podatkov o svojih fondih svojim uporabnikom in celotnemu knjižničnemu sistemu" (prav tam, str. 18).

Kar nekaj opravil v šolski knjižnici je namreč takšne narave, da prihaja z uporabo sodobne tehnologije do "občutnega kakovostnega preskoka v poslovanju knjižnice" (prav tam, str. 18), saj uporaba ustrezne tehnologije zelo posodobi in racionalizira poslovanje knjižnice. Ta opravila so predvsem: računalniško evidentiranje in naročanje gradiv, gradnja in uporaba lastnih in tujih katalogov in drugih podatkovnih zbirk, izposoja gradiv in z njo povezana opravila (izpisovanje opominov, zamudnin, rezervacij), izdelava statistik in analiz, natis nalepk pri obdelavi gradiva, izpis različnih seznamov, vabil, programov idr. potrebnih dokumentov.

Šolska knjižnica naj kot pomemben vhod v informacijsko družbo poskrbi za potrebno elektronsko, računalniško in avdiovizualno opremo: računalniške delovne postaje z dostopom do interneta in javno dostopnih katalogov, magnetofoni, cederom pogoni, skenerji ipd. Računalniško pohištvo naj bo prilagojeno različno starim otrokom (The IFLA/UNESCO, 2002, str. 8). Dodali bi, naj bo vsa ta oprema dovolj zmogljiva, da otrokom

in drugim udeležencem vzgojnoizobraževalnega procesa dovoljuje kolikor toliko normalno delo brez nepotrebnih zastojev.

Potrebno je misliti tudi na redno vzdrževanje tehnologije (ob okvarah, spremembah namembnosti) in njeno stalno posodabljanje in nadgrajevanje, tako strojne (ang. hardware) kot tudi programske opreme (ang. software), saj mora ta biti dovolj kakovostna, da lahko podpira vse našteje dejavnosti in opravila, misliti pa je potrebno tudi na njen razvoj.

Danes se knjižničarji pogosto že srečujejo s težavami, ker imajo preveč zastarelo tehnologijo, da bi lahko izvajali določena opravila (odpirali datoteke, narejene z različnimi najsodobnejšimi programskimi orodji, npr. Adobe Acrobat Readerjem, Excelom, PowerPointom). Nekateri celo ne morejo vsakodnevno komunicirati z drugimi knjižničarji in z založbami zaradi zastarele tehnologije (elektronska pošta), kar pa je veliko ceneje in hitreje kot redna pošta.

Omenimo naj še možnost povezovanja v enotni knjižnični informacijski sistem preko nacionalnega vzajemnega bibliografskega sistema, ki ga omogoča sistem COBISS, s katerim se je možno povezovati na več načinov (pridruženo članstvo, polnopravno članstvo) ter povezovanje z internetom oz. njegovimi servisi (najpogostreje se uporabljata dva: svetovni splet, t. j. World Wide Web, ki mu na kratko rečejo tudi WWW ali 3W in elektronska pošta).

1.4 RAZVOJ ŠOLSKIH KNJIŽNIC

1.4.1 Šolske knjižnice nekoč in danes

Avtorici Miller in Shontz (1999, 14) poudarjata, da so knjižnice obstajale že pred izobraževalnimi ustanovami ter so s svojimi organiziranimi viri in programi zibelka učenja.

Večina avtorjev, ki pišejo tudi o zgodovini šolskih knjižnic meni, da so te nastale šele v devetnajstem ali dvajsetem stoletju. Anne Laurel Clyde (1999), profesorica na univerzi v Islandiji, ki je podrobneje proučila zgodovino šolskih knjižnic, meni, da je to prepričanje zmotno. Pri pregledovanju literature¹⁹ je ugotovila, da doslej še ni bila objavljena splošna zgodovina šolskih knjižnic in da so nezadostno obravnavane v okviru izobraževanja in

¹⁹ Članek je izšel v reviji School Libraries Worldwide, uradni strokovno – znanstveni reviji mednarodnega združenja za šolsko bibliotekarstvo (International Association of School Librarianship - IASL). Revija izhaja dvakrat letno, v januarju in juliju.

bibliotekarstva. Trdi, da so šolske knjižnice v angleških šolah obstajale že najmanj od osmega stoletja²⁰ naprej, le da so bile njihove oblike tedaj drugačne²¹; zelo verjetno pa je, da so skoraj toliko stare kot šole (Clyde, 2002).

Novejša zgodovina šolskih knjižnic je danes dostopna tudi na spletu²² - npr. za Združene države Amerike. Za ameriške šolske knjižnice pa velja, da so ene najsodobnejših oz. najbolj razvitih na svetu (Steinbuch, 1996, str. 4). V Ameriki je blizu 95.000 šolskih knjižnic (od tega dobrih 80% javnih in slabih 20% privatnih²³), kar predstavlja 80% vseh njihovih knjižnic. Spremljanje podatkov skozi več let pokaže, da se število šolskih knjižnic (tako kot pri nas) spreminja; od leta 1995 je npr. število privatnih knjižnic padlo za 20%, nekoliko pa se je povečalo število javnih šolskih knjižnic.

V drugi polovici 19. stoletja so potrebam javnih šol služile kar javne knjižnice in često so šole zgradili v njihovi bližini. Osebe javnih knjižnic je pogosto začasno posodilo zbirke knjig v šole za rabo učiteljem. O šolskih knjižnicah v tem obdobju je znano le to, da je bilo na srednjih šolah 826 knjižnic, ki so imele skupaj okrog 1 milijon knjig. Leta 1892 je bila v državi New York sprejeta zakonodaja, ki je pomenila preobrat za razvoj šolskih knjižnic, ker je šolam dodelila sredstva za nabavo knjig za knjižnico. Največ zaslug za to ima Melvil Dewey. Leta 1896 je združenje za narodno izobraževanje ustanovilo sekcijo za knjižnice. Ameriško knjižnično združenje (American Library Association - ALA), ki je bilo ustanovljeno leta 1876 v Filadelfiji, pa je ustanovilo svojo sekcijo za šolske knjižnice šele leta 1914.

Učitelji so se vedno bolj zavedali pomena knjižnic, ki so se najprej razvile na srednjih šolah. Prva šolska knjižnica v Virginiji je odprla vrata 1906. Za pionirko šolskih knjižničark imajo Hannah Logasa, ki je 1928 objavila knjigo Knjižnica v srednji šoli: njena naloga v izobraževanju.

²⁰ Primeri takšnih zgodnjih šolskih knjižnic so bili v Canterburyju, Yorku, Winchesterju in Hexamu, povezovali so jih z religioznimi ustanovami, zanje pa je tudi dovolj dokumentacije, na podlagi katere si lahko ustvarimo njihovo podobo (Clyde, 2002).

²¹ Knjižnice so bile drugačne od današnjih, kot so bile drugačne tudi tedanje šole.

²² Največ spletnih virov, namenjenih knjižničarjem urejajo (upokojeni) knjižničarji. Enemu izmed člankov, ki smo jih našli s pomočjo običajnih spletnih iskalnikov in indeksov (Google, Altavista, Yahoo! itd.) – in po njem tudi povzeli pretežni del zgodovine šolskih knjižnic, je naslov School Libraries – History, dostopen pa je na naslovu: <http://falcon.jmu.edu/~ramseyil/libhistory.htm>.

²³ Podatki so bili pridobljeni s spletne strani ALA, kjer objavljajo t. i. ALA Library Fact Sheets. Št. 1 (Number of Libraries in the United States) navaja število knjižnic v ZDA.

Prvi standardi za šolske knjižnice so bili objavljeni 1920, imenovali so se Standardi za organizacijo knjižnice in opremo za srednje šole različnih velikosti (ali tudi Certainovo poročilo). Razvili so jih pod okriljem združenja za narodno izobraževanje in jih je potrdila ALA. Standardi so svetovali, naj bo knjižnica center za hranjenje različnih vizualnih gradiv (globusi, slike, filmi, zemljevidi...), sprejela pa naj bi od 5-10% šolske populacije naenkrat. Knjižničar naj bi imel diplomu in eno leto knjižničnega študija. 1945 so izšli novi standardi Šolske knjižnice za danes in jutri, naloge in standardi (ALA, AASL).

Šolski knjižničarji so bili zraven pri ustanavljanju združenja za šolske (izobraževalne) komunikacije in tehnologijo (AECT), ki je kasneje sodelovalo tudi pri sprejemanju znamenitih devetih standardov informacijske pismenosti (skupaj z ALA).

Po drugi svetovni vojni se prične s tehnologijo obdobje rasti v razvoju šolskih knjižnic in njihove uporabe v izobraževanju. 1954 so ustanovili revijo za šolske knjižnice *School Library Journal* (kot del *Library Journal*).

14. oktobra 1957 je Sovjetska zveza poslala v orbito prvi zemljin satelit Sputnik. Kot odgovor na to je bila v Združenih državah Amerike v septembru 1958 sprejeta Listina o izobraževanju za narodno obrambo, ki je imela za cilj usposobiti znanstvenike in inženirje za posodobitev pouka znanosti, tujih jezikov in matematike v javnih šolah. To je pomenilo ogromen porast vlaganj v izobraževalne programe. Šole so dobile sredstva za nakup računalnikov in tudi za šolske knjižnice, ki so doživele največji razcvet do tedaj in kmalu dobile nove standarde (1960).

Od leta 1972 so pričeli v Virginiji v šolskih knjižnicah zaposlovati profesionalno osebje. Knjižnice so v 80-tih letih začele pospešeno vnašati gradivo in v začetku 90-tih uporabljati online vire in internet. Leta 1988 so bile izdane nove smernice (kot nadomestilo in nasprotje prejšnjim standardom) za šolske knjižnice *Information Power: Guidelines for School Library Media Programs*, ki so se 1998 posodobile v *Information Power: Building Partnership for Learning*. Leta 2002 je nekdanja šolska knjižničarka, prva dama Amerike, Laura Bush v Beli hiši gostila konferenco o šolskih knjižnicah.

Začetki slovenskih šolskih knjižnic segajo v 19. stoletje, ko je njihov namen, vodenje in organizacijo urejala država z uredbami, saj se je zavedala pomena knjig za učitelja in učenca. Hkrati se pojavijo šolarske in učiteljske knjižnice na ljudskih šolah. Po drugi svetovni vojni nadzor država prepusti šolam in šolskemu sistemu, ki se sicer zaveda pomena knjižnice, a ne sprejme strokovnih standardov in normativov kot osnove za

njihovo financiranje in vrednotenje njihovega dela, da bi lahko v polni meri sodelovale pri uresničevanju sprejetih načel, ciljev in nalog.

Korak naprej je pomenilo leto 1972, ko je knjižnica dobila svoje poglavje v učnem načrtu osnovne šole, kjer so bili delno upoštevani tudi standardi in normativi za šolsko knjižnico. Vendar je razvoj knjižnic kmalu zopet padel navzdol, ko so bile izključene iz Programa življenja in dela (1983).

Leta 1989 so bili sprejeti strokovni standardi in normativi za šolske knjižnice, vendar so bili potrjeni le s strani knjižničarske stroke, šolsko ministrstvo pa jih je le »ugodno ocenilo²⁴«. Leta 1990 je bila šolska knjižnica vključena v zagotovljeni program, Zavod za šolstvo pa je ustanovil predmetno skupino za knjižnično dejavnost.

Strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje je 16. aprila 1992 sprejel sklep, da soglaša s pobudo knjižničarjev, da se šolski knjižničarji uvrste med pedagoške delavce, in se strinja s koncepcijo dela šolskega knjižničarja. Dne 4. 5. 1995 je Strokovni svet RS za izobraževanje sprejel Idejni načrt razvoja slovenskih šolskih knjižnic, ki opredeli naloge in pogoje dela sodobne šolske knjižnice ter skupaj s podprojektom Vzorčne knjižnice predstavlja smernice za njihov razvoj v 21. stoletju. Toda čeprav je v Idejnem načrtu zapisano, da »morajo knjižnice postati del nacionalne politike in dobiti ustrezen položaj (zakonsko uveljavitev) v izobraževalnem sistemu, ki bi jim z rednim ustreznim financiranjem zagotavljal strokoven razvoj /.../« in da je »dostopnost kakovostne knjige bistvenega pomena za razvoj pismenosti« in bi moral »profesionalen kader biti polno zaposlen v vsaki šolski knjižnici« (Idejni, 1995, str. 8), se to vprašanje do danes ni uredilo. Po osmih letih od sprejetja načrta se sistemska sredstva za nakup knjižničnega gradiva še niso zagotovila.

1.4.2 Razvojne perspektive šolskih knjižnic

V svetu in doma so bile šolske knjižnice, tako se vsaj zdi, od nekdanj slabo cenjene ali vsaj ne toliko kot druge vrste knjižnic, čeprav je zelo verjetno, da so na svetu najštevilčnejše. Avtorica Clyde (2002) meni, da se šolske knjižnice, čeprav so majhne, lahko dotaknejo življenja večjega števila ljudi kot katerakoli druga vrsta knjižnic. Toda ne glede na splošno prepričanje, da so šolske knjižnice 'dobra stvar', so te pogosto slabo financirane, celo tiste v najbolj bogatih državah.

²⁴ Izraz je uporabila mag. Ema Stružnik v prispevku za publikacijo Vodnik za šolskega knjižničarja, 1999, str. 47. Osnutek standardov je bil poslan takratni Izobraževalni skupnosti Slovenije in Zavodu SRS za šolstvo.

Stanje na področju šolskega knjižničarstva v Sloveniji se je sicer v preteklih desetletjih postopoma izboljševalo, še posebej v zadnjem. Projekt, ki je kot prvi pomembnejši knjižničarjem prinesel napredek je bil pilotski projekt Računalnik v šolski knjižnici (imenovan tudi Šolnica) Zavoda za šolstvo v začetku devetdesetih let. Precejšnje število šolskih knjižnic je v okviru tega projekta pridobilo ustrezno računalniško tehnologijo, strojno (računalnik, tiskalnik, nekateri tudi modem in čitalec črtne kode itd.) in programsko (programski paket za obdelavo knjižničnega gradiva Šolska knjižnica podjetja SAOP) opremo. Računalnik je šolsko knjižnico za nekaj časa spet postavil v center dogajanja, in čeprav je sprva knjižničarja mnogo bolj obremenil (vpis in obdelava gradiva za nazaj – t. i. retrospektiva), je povečal tudi ugled knjižničarja in knjižnice med sodelavci in učitelji. V raziskavi šolske knjižničarke je **36,7%** anketiranih šolskih knjižničarjev in knjižničark menilo, da se je zaradi uvedbe tehnologije zelo povečal imidž knjižnice (Žumer, 2000, str. 133).

Knjižničarji so potrebovali več računalniškega izobraževanja, ki so ga organizirali Zavod za šolstvo, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Institut informacijskih znanosti v Mariboru (IZUM). Nekaterim (redkim) šolskim knjižničarjem je to omogočilo tudi vstop in aktivno sodelovanje v računalniško podprtem slovenskem knjižničnem informacijskem (bibliografskem) sistemu, mnogi pa sodelujejo kot pridruženi člani sistema.

Potrebe po bolj izobraženih knjižničnih delavcih so pripeljale k »odprtju« univertitetne stopnje izobraževanja v knjižničarski stroki in šolski knjižničarji so to navdušeno sprejeli, že prvo leto je bilo med vsemi kandidati največ vpisanih ravno iz vrst šolskih knjižnic. Sledil je hiter razvoj, oblikovane so bile tri vzorčne (srednješolske) knjižnice, knjižničar je bil vključen v kurikularno prenavo slovenskega šolstva. V osnovni šoli je knjižničar vključen v devetletno šolo s programom knjižničnih informacijskih znanj (KIZ), v srednji šoli (gimnaziji in drugi srednji šoli) pa sodeluje pri izvajanju izbirnih vsebin, ki se izvajajo kot medpredmetno področje.

Pivec (2001, 208) meni, da je v izobraževanju, ki doživlja globalno transformacijo, tudi vloga knjižnic zelo spremenjena; od knjižnice in od celotnega knjižničnega sistema se pričakuje nosilna vloga pri zbiranju, organiziranju in distribuciji študijskih gradiv.

Šolska knjižnica, ki bo hotela biti uspešna, bo morala postati integralni del izobraževanja in dostopna točka do informacijskih virov, ki postajajo pomembno gradivo pri sodobnem učenju in poučevanju. Knjižničarji, učitelji in učenci bodo pri delu in učenju uporabljali informacijsko tehnologijo, zato mora biti zagotovljeno njeno stalno posodabljanje.

Za knjižničarje, ki delajo v knjižnicah v razvitih šolskih sistemih in so integrirane v sistem, pridobivanje gradiv ne predstavlja večjega napora, saj imajo predpisan proračun, pri nas pa se še vedno ne zavedamo, da bi morala biti splošna dostopnost vseh potrebnih gradiv zagotovljena s strani šolskega sistema. Kot je ugotovila že Steinbuchova, pa brez učinkovitega vključevanja s **sistematičnim namenskim financiranjem** programa šolske knjižnice ne bomo dosegli temeljnega cilja preobrazbe šolskih knjižnic oz. njihove integracije v vzgojno-izobraževalni proces (Steinbuch, 1996, str. 8).

Rezultati več ameriških in drugih raziskav kažejo na to, da imajo šolske knjižnice pozitiven vpliv oz. učinek na izobraževalne dosežke (na bralne in učne dosežke). Leta 1992 je bila izvedena prva raziskava, danes splošno znana pod imenom »prva koloradska študija«, sledile pa so še: 1998 na Aljaski²⁵, 1999 v Pensilvaniji²⁶ in 2000 ponovno v Koloradu²⁷.

Prvi pomembnejši poskus, da bi izdvojili in ocenili učinek (impact) šolskih knjižnic na izobraževalne dosežke učencev, prva koloradska študija, ki jo je vodil Keith Curry Lance (Library Research Service, Colorado State Library), financiralo pa ministrstvo za šolstvo, je bila izvedena na majhnem vzorcu šolskih knjižnic na osnovnih in srednjih šolah ter gimnazijah z uporabo standardiziranih testov.

Rezultati so kot najpomembnejše potrdili naslednje dejavnike:

- višina investiranja v šolske knjižnice,
- velikost oz. število v knjižnici zaposlenega osebja ter obseg in raznovrstnost knjižnične zbirke,
- vloga knjižničarja kot učitelja ter sodelovanje knjižničarja z učitelji pri vključevanju knjižničnega gradiva v pouk.

Angleški strokovnjak Small (1998, str. 174-175) je »prvi koloradski študiji« očital nizko statistično reprezentativnost. Vzorec je sicer dobro zastopal osnovno populacijo šol v

²⁵ Information Empowered. The School Librarian as an Agent of Academic Achievement in Alasca Schools.

²⁶ Measuring Up to standards. The Impact of School Library Programs & Information Literacy in Pennsylvania Schools.

²⁷ How School Librarians Help Kids Achieve Standards. The Second Colorado Study.

državi in dobro odražal lastnosti normalne frekvenčne porazdelitve²⁸ na območju Združenih držav Amerike. A vzorec se lahko razlikuje zaradi drugih pomembnih značilnosti; nekatere šole v vzorcu so imele zelo maloštevilne razrede na višji stopnji šolanja. Small je trdil, da rezultatov ni možno posploševati niti izven države Kolorado na druga območja Združenih držav Amerike, še manj pa izven njih, tudi zaradi razlik v izobraževalnih sistemih. Priznava pa, da je študija splošno uporabna kot model učinkov šolskih knjižnic na akademske dosežke. Zamislil se je tudi nad odkritjem, da je akademski uspeh veliko bolj odvisen od višine financiranja šolske knjižnice kot pa od izkušenj učiteljev.

V naslednjih letih so se tudi drugod po Združenih državah pospešeno pripravljali na ponovitev raziskave. V priprave se je vključilo tudi združenje šolskih knjižnic, ki je ustanovilo odbor za spodbujanje in nadzor.

Raziskave so se nadaljevale še v Oregonu²⁹ in Iowi³⁰ (Rodney et al., 2002; Hamilton-Pennell, 2000) ter na Floridi, v Michiganu in v Severni Carolini (leta 2003³¹). Odkrile so, da imajo uspešne šolske knjižnice pomemben skupni element: **strokovno usposobljenega šolskega knjižničarja**. Šolske knjižnice, ki jih vodijo strokovno usposobljeni bibliotekarji³²

²⁸ Frekvenčna porazdelitev ali distribucija v statistiki pomeni pogostost ali število ponovitev iste vrednosti. Frekvenčno porazdelitev individualnih vrednosti spremenljivke sestavimo tako, da po vrsti, vodoravno ali navpično, napišemo posamezne vrednosti, poleg vsake pa njeno frekvenco. Lahko pa individualne vrednosti grupiramo v skupine oz. razrede. (Sagadin, 1982, str. 15) Oblika frekvenčne porazdelitve nam pokaže grafični prikaz. Normalna porazdelitev je simetrična in zvonaste oblike. (prav tam, str. 28) Normalno porazdelitev je odkril leta 1774 P. S. Laplace /.../, v začetku 19. stoletja pa ponovno K. F. Gauss, ki je izhajal iz proučevanja zakonitosti porazdelitve napak pri opazovanju, zato jo imenujemo tudi Gaussova porazdelitev. (Košmelj, Rovar, 2000, str. 68)

²⁹ Good Schools Have School Librarians. Oregon School Librarians Collaborate to Improve Academic Achievement. Več podatkov je dostopnih na naslovu: http://www.oema.net/Oregon_Study/OR_Study.htm.

³⁰ Make the Connection. Quality School Library Media Programs Impact Academic Achievement in Iowa. Več podatkov je dostopnih na naslovu: <http://www.aea9.k12.ia.us/statewidelibrarystudy.html>.

³¹ Vse raziskave so prikazane pod naslovom *School Library Impact Studies* na spletni strani Britanske službe za raziskovanje knjižnic (Library Research Service): <http://www.lrs.org/impact.asp> (citirano 2004-02-08).

³² Izraz (šolski) *knjižničar* uporabljamo za vse osebe, zaposlene v (šolski) knjižnici, ne glede na izobrazbo. Izraz *bibliotekar* uporabljamo za osebe, ki so končale univerzitetni študij bibliotekarstva. V virih se včasih izraza uporabljata sinonimno. V angleščini obstaja le izraz »librarian«, ki pa običajno pomeni osebo s končanim magisterijem s področja bibliotekarstva in informacijske znanosti (Library and Information Science - LIS).

(Certified³³ Library Media Specialist), dvigujejo učni uspeh učencev. Večji učinek dosegajo knjižnice, kjer je poleg bibliotekarja zaposleno še pomožno osebje, kar omogoča bibliotekarju, da več časa posveti skupnemu načrtovanju z učitelji.

K temu pa lahko dodamo še naraščajočo vlogo informacijske in komunikacijske tehnologije v programih šolskih knjižnic. Na šolah, kjer so razredi tehnološko in komunikacijsko povezani s knjižnico oz. z licenčnimi podatkovnimi bazami in z internetom, dosegajo boljše rezultate.

Kako lahko šolski knjižničar pripomore k boljšim rezultatom na testih znanja? Knjižnico naj ima dlje časa odprto, učiteljem naj nudi pomoč in naj nasplošno z njimi dobro sodeluje, za učence naj organizira pouk o uporabi knjižnice. Pomaga tudi promocija za obiskovanje knjižnice, močnejše pa naj se knjižničar poveže s splošno knjižnico v bližini šole.

1.5 VODENJE ŠOLSKE KNJIŽNICE

V naši šolski in knjižničarski javnosti se je uveljavilo zmotno prepričanje, da v šolski knjižnici menedžment ni potreben, da to nalogo opravljajo drugi (npr. ravnatelj). Do tega je prišlo, ker so v šolskih knjižnicah zaposlovali neustrezno izobražene kadre, pa tudi, ker v vsaki šolski knjižnici opravlja vse delo pretežno ena sama oseba (če upoštevamo ekvivalent polne zaposlitve, ta oseba celo ne dela ves čas v knjižnici). Takšno prepričanje po mnenju Steinbuchove (1998, str. 82) podcenjuje pomen in vrednost šolske knjižnice, njen prispevek k šolskim izobraževalnim ciljem in potrebo po tem, da šolski knjižničar kot menedžer ustvarja politiko knjižnice, načrtuje, organizira, sodeluje pri proračunu, nadzoruje in je tudi sam svoj menedžer.

V šolski knjižnici je potrebno vodenje oz. je potreben **menedžment**, ki zahteva določena znanja, spretnosti in sposobnosti knjižničarja, tako kot v drugih neprofitnih organizacijah. To so tiste organizacije, pri katerih temeljni cilj ni doseganje dobička oz. ga ne delijo (Korošec, 2002, str. 74). Neprofitne oz. nepridobitne organizacije se srečujejo s povečanimi pritiski javnosti za povečanje učinkovitosti in uspešnosti svojega delovanja; za denar, ki ga porabijo, naj bi posameznim uporabnikom in tudi širši družbeni skupnosti zagotovili največjo možno korist. Večjo učinkovitost in uspešnost je mogoče spodbujati z

³³ To pomeni, da je zaposleni knjižničar / bibliotekar zadostil državnim rednim ali standardnim zahtevam na knjižničarskem področju. Vključeni so tudi tisti knjižničarji, ki so zaključili vse potrebne tečaje in so v postopku pridobitve certifikata po preteku poskusne dobe (cit. po standardu NISO, National Information Standards Organization, neprofitno društvo, ki ga akreditira Ameriški inštitut za narodne standarde – ANSI, prepoznavna, razvija vzdržuje in objavlja tehnične standarde za obvladovanje informacij v spreminjajočem se in vedno bolj digitalnem okolju).

ustreznimi informacijami o delovanju in učinkih delovanja organizacij, te informacije pa potrebujejo vodje in izvajalci (notranje javnosti) ter nadzorni organi idr. (zunanje javnosti).

Ugotavljanje uspešnosti oz. spremljanje uspešnosti delovanja (performance measurement ali performance monitoring) ima v nepridobitnih organizacijah naslednje naloge:

- omogoča uresničevanje odgovornosti do javnosti za delo in dosežke,
- omogoča dokazovanje doseganja koristi s porabljenim denarjem,
- pomaga pri opredelitvah ciljev programov,
- je osnova za načrtovanje in predračunavanje programov,
- zagotavlja informacije za sistematično presojo uspešnosti programov,
- lajša odločitve o razporejanju virov in spodbuja njihovo učinkovito uporabo,
- spodbuja izboljšave.

Merila za presojanje delovanja in učinkov delovanja organizacij so **kazalci** (absolutno število) in **kazalniki**³⁴ (relativno število, ki pomeni primerjavo različnih kazalcev in/ali kazalnikov) z določeno izrazno razlagalno močjo. Uporaba kazalcev in kazalnikov pa še ni zadosten pogoj za kakovostno presojo ugodnosti delovanja in učinkov delovanja organizacije; potrebno jih je vgraditi v **celoviti sistem presoje** v okviru upravljanja in vodenja nepridobitnih organizacij. Orodja za to so: strateško načrtovanje, primerjalna presoja (benchmarking), upravljanje človeških virov, sistem proučevanja stroškovne uspešnosti (Cost Effectiveness Analysis), analiza stroškov in uspešnosti (Cost Benefit Analysis), ter večdimenzionalni modeli, kot so model piramide delovanja in dosežkov (Performance Pyramid), sistem rezultatov in dejavnikov (Results and Determinants

³⁴ Oba izraza izhajata iz ang. izraza *indicator*. Avtorica B. Korošec (2002) uporablja izraza v različnem pomenu, drugi avtorji uporabljajo samo izraz kazalec, ali pa sta izraza kazalec in kazalnik uporabljena sinonimno.

Framework – RDF) ali uravnoteženi sistem kazalnikov³⁵ (Balanced Score Card – BSC) (povzeto po Korošec, 2002, str. 79-80).

Ambrožičeva (2000, str. 113) obravnava sistemski pristop k evalvaciji knjižnic in meni, da je pri izboru elementov sistema za analizo bistvena presoja knjižničarja (odvisno od njenega namena). Knjižničar mora najprej določiti cilj in zbrati podatke o delovanju sistema. Za interne operacije knjižnice lahko uporabi metodo sistemske analize³⁶, za pridobitev podatkov od uporabnikov pa študijo uporabnikov, če so podatki dostopni, pa lahko uporabi tudi ustrezne statistične metode.

Po mnenju avtorice Cullenove (1998) je ugotavljanje uspešnosti že po svoji naravi večdimenzionalno. Če hočemo, da bo uspešno, ga moramo uporabiti za nakazovanje povezave med cilji knjižnice in cilji širše organizacije, kot prikaz integracije informacijskih storitev s ključnimi aktivnostmi organizacije ali družbe. Knjižnica, ki hoče zares razumeti, kako uspešno deluje, bo preverila svoje okolje in svoje uporabnike, raziskala bo njihove potrebe in pričakovanja, preverila vložene vire in uspešnost pridobivanja virov, postavila strateške cilje (goals) za različne odjemalce, merila učinkovitost in uspešnost uporabe virov, vgradila povratne informacije (feedback) v načrtovanje, popravljala cilje v dialogu z različnimi skupinami odjemalcev.

Tilke (2002, str. 1) knjižničarja v šolski knjižnici imenuje »solista« (solo worker), ki je po vrsti izobrazbe in izkušnjah v organizaciji, kjer je zaposlen, v manjšini. Zato mora vedeti, kako ta organizacija deluje, če hoče uspešno delovati v njej. Knjižničar mora za uspešno vodenje knjižnice in postavljanje prioritet imeti določene sposobnosti in kompetence ter

³⁵ Strokovnjaki menijo, da je metoda BSC relativno zahtevna, saj zahteva sodelovanje zunanjega svetovalca, zato pa je tudi zelo učinkovita. V Sloveniji jo uporablja še razmeroma zanemarljivo število podjetij, raziskave kažejo na uporabo pri 3,45% velikih podjetij, tretjina podjetij pa ga še ni poznalo (Miklavc, 2002, str. 40). Model BSC je splet kazalcev, ki celovito, z več vidikov odražajo uspešnost doseganja strateških ciljev in poslovanja podjetja. Zajema štiri skupine kazalcev: vidik odjemalcev / strank, vidik notranjega poslovnega procesa, vidik učenja in rasti ter vidik finančnih rezultatov. Metoda BSC je bila že uporabljena v knjižničarstvu. R. Poll jo je predstavila na simpoziju Association of Research Libraries (ARL) *Nova kultura ocenjevanja v akademskih knjižnicah* oktobra 2000 v Washingtonu. Predstavitev nosi naslov *Performance, Processes, and Cost: Managing Service Quality with the Balanced Scorecard* in je dostopna tudi online na spletnem naslovu: <http://www.arl.org/libqual/events/oct2000msg/slides/poll/index.htm> (citirano 19. 5. 2003). O tej temi je R. Poll spet govorila avgusta 2001 na 67. IFLA-ini konferenci v članku *Managing Service Quality with the Balanced Scorecard*. Članek je dostopen tudi na spletnih straneh IFLA-e: www.ifla.org.

³⁶ Najsplošnejša definicija sistema je naslednja: „Načrtno, razumsko urejen skupek enot, načel, postopkov, ki določajo kako dejavnost, zlasti glede na dosego določenega cilja“ (SSKJ). Pojem sistemska analiza ima več pomenov, nas zanima v smislu definiranja ključnih problemov v sistemu in ugotavljanja načinov in poti za njihovo reševanje.

osebne lastnosti (npr. fleksibilnost, sposobnost empatije), biti mora komunikativen in imeti še druge sposobnosti in znanja (»šesti čut«, potrpežljivost, humor, supervizija). Te lastnosti potrebuje pri spremljanju in evalvaciji knjižnice, ki mora biti tudi kvalitativna. Zbiranje podatkov ni dovolj, potrebno jih je uporabiti in predlagati ustrezna dejanja. To lahko naredi le knjižničar, ker je edini, ki lahko rezultate tudi razloži, ugotovi trende in prepozna probleme (prav tam, str. 108).

Avtorji so si enotni, da mora knjižničar najprej **oblikovati politiko šolske knjižnice** (Steinbuch, 1998, Tilke, 2002, IFLA/UNESCO, 2002), določiti njeno poslanstvo in cilje, kar stori na podlagi poznavanja okolja oz. uporabnikov knjižnice in njihovih potreb. Najpomembnejše so potrebe učencev, ki si morajo pridobiti znanje in ga uporabiti v praksi. Zato mora knjižničar poznati cilje šolskega učnega načrta. Potrebe učiteljev se lahko nanašajo na razvoj izobraževanja, informacijsko tehnologijo, pripomočke za načrtovanje učne ure... Cilji, dolgoročni in kratkoročni, morajo biti dovolj natančni, da so uresničljivi in merljivi, oblikovani pa morajo biti v skladu s pogoji delovanja knjižnice v času in prostoru ter glede na poslanstvo in cilje šole. Vsebujejo naj podatke o uporabnikih, ki jim bo knjižnica služila in vrste storitev, ki jih bo knjižnica nudila. Knjižničar nato izdela **pisni načrt** politike vodenja knjižnice, še najbolje v sodelovanju z učitelji in vodstvom šole. Zapisani načrt deluje kot nekakšna »pogodba« ob nespornostih med uporabniki in zaposlenimi (ISO 9000, 1997).

Steinbuchova (1998, str. 84) priporoča uporabo osebnega menedžmenta, ki vsebuje poleg vodenja knjižnice in šolskih informacijskih virov tudi določanje potreb in načrtovanje lastnega izobraževanja. Zelo pomembna je tudi komunikacija o vlogi šolske knjižnice, knjižničar pa mora delovati kot profesionalc in šele tedaj, ko o sebi misli kot o menedžerju, je lahko uspešen.

Pomembno orodje menedžmenta, planiranja, odločanja in predstavljanja knjižnice je knjižnična statistika (Ambrožič, 1997, str. 1), napačno pa bi bilo, če bi samo zbirali podatke, temveč mora menedžer razmisliti tudi o tem, ali so rezultati dobri ali slabi in kaj mu povedo o kakovosti določene storitve ali dejavnosti. Egghe in Rousseau (2001) sta imenovala statistiko³⁷ za enega od glavnih stebrov, na katerem temelji knjižnični

³⁷ Tako navajata v zaključnem delu knjige *Osnovna statistika za uspešno vodenje knjižnične in informacijske službe*. Za drugi tak steber imenujeta *operacijsko raziskovanje*, področje, ki raziskuje splošne matematične modele npr. za napovedovanje bodoče rabe knjižničnih pripomočkov in sprejemanje ustreznih odločitev. Ena od najbolj znanih in uporabljenih metod operacijskega raziskovanja je *linearno programiranje*, tehnika za optimalno razporejanje (skromnih) virov.

menadžment kot znanost. Trdita, da lahko (pravilna) uporaba statistike prinese boljše razumevanje pomena vloge upravljanja knjižnice. Menedžerji knjižnic morajo dobro poznati, kako uporabniki reagirajo na spodbude, ki jih nudi knjižnično okolje. Eden od glavnih namenov uporabe statističnih podatkov je študij razvoja v času. Vendar pa opozarjata, da se enote, o katerih se poroča, s časom ne bi smele spreminjati, če hočemo na podlagi podatkov sklepati o razvoju (str. 6). Seveda pa bo vedno obstajala potreba po novih statističnih podatkih zaradi uporabe novih tehnologij.

Statistika se uporablja na področjih, kjer je enostavno dobiti natančne podatke (vloženi viri, rezultati dela), v primerjavi z merjenjem uspešnosti, ki se uporablja tam, kjer je težje dobiti podatke (npr. ali zbirka ustreza potrebam uporabnikov). Pri ugotavljanju uspešnosti je potrebno primerjanje in ugotavljanje razmerij med podatki in uporaba tudi »subjektivnih« podatkov (mnenje uporabnikov), gre pa tudi za analizo in primerjanje zbranih podatkov s cilji knjižnice (ali jih dosega ali ne).

Avtorica Clyde (2002) razmišlja, zakaj šolske knjižnice niso bolj cenjene, kljub dokazom³⁸ o njihovi vrednosti. Morda to lahko pripišemo temu, da dokazi (še) niso prišli v prave roke, deloma večji tekmovalnosti za sredstva in povečani potrebi po informacijski tehnologiji. Odgovorov na to vprašanje ne bodo mogli dati samo šolski knjižničarji. Pomen knjižnic morajo spoznati tudi učitelji, in po mnenju nekaterih avtorjev (Macdonell, cv. Tilke, 2002, str. 66) se mnogi, čeprav neradi priznajo, ne počutijo dobro v knjižnicah oz. niso izurjeni v raziskovanju in jih je strah, da bi se pri pouku pred učenci izkazali kot nesposobni.

Za ustvarjanje primerne klime pri uresničevanju učnega načrta ima ključno vlogo ravnatelj kot učni vodja, ki bi moral prepoznati pomen učinkovite šolske knjižnice ter spodbujati njeno uporabo in podpirati sodelovanje med knjižničarjem in učitelji³⁹. Raziskave so odkrile (Lau, 2002), da imajo ravnatelji pomanjkljivo znanje o vlogi šolskih knjižničarjev. Manj kot polovico vprašanih ravnateljev je menilo, da ima šolska knjižnica pozitiven vpliv na dosežen uspeh učencev. Delno je to tudi posledica pomanjkljivega komuniciranja šolskih knjižničarjev, ki ravnateljev ne seznanjajo dovolj o delu, ki ga opravljajo. Knjižničarji bi morali postati bolj vidni tudi z boljše izraženim poslanstvom in tudi več sodelovati z učitelji na skupnih projektih. Učitelji vedo včasih premalo o tem, kaj lahko od knjižnice pričakujejo.

³⁸ »Dokaze« o pomenu šolskih knjižnic smo prikazali v prejšnjem poglavju (1.4.2 Razvojne perspektive šolskih knjižnic).

³⁹ The IFLA/UNESCO School Library Guidelines, 2002, str. 15.

2 STATISTIKA V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH

Statistika je veda o metodah zbiranja in analize podatkov o množičnih pojavih in dejavnost, ki se ukvarja z zbiranjem in analizo podatkov o množičnih pojavih (SSKJ, 2000). Statistika je istočasno tudi izraz za številčne podatke o množičnih pojavih, prikazanih navadno v tabelah in grafikonih.

Statistični podatki se zbirajo, obdelujejo in objavljajo z namenom, da bi določene množične pojave prikazali nazorneje. Statistika kvantitativno proučuje množične pojave v naravi in družbi ter s pomočjo statističnih metod odkriva zakonitosti teh pojavov. Analiza in povezovanje zbranih podatkov (pridobljenih v različnih časovnih obdobjih) nam lahko pomaga pri ugotavljanju trendov ter sprejemanju odločitev. Statističnim podatkom povečamo vrednost z vključitvijo kvalitativne evalvacije, s katero odkrivamo vzroke (Tilke, 2002, str. 205).

2.1 KNJIŽNIČNA STATISTIKA

Statistika je v knjižničarstvu eden od osnovnih načinov opazovanja in analiziranja ter poenotenja podatkov o knjižnični dejavnosti zaradi sledenja doseženim rezultatom in načrtovanja razvoja knjižnic, proučevanja njihovih lastnosti in pogojev dela ter primerjalnih analiz (Tadić, 2000).

Namen, začetke in razvoj knjižnične statistike je pred leti podrobneje proučila in objavila M. Ambrožič (1997), predstavila definicije ter mednarodna prizadevanja organizacij IFLA in UNESCO, pobudnic za standardizacijo ključnih pojmov, ki pomagajo pri zbiranju statističnih podatkov oz. knjižnične statistike na mednarodnem nivoju.

Knjižnice lažje opravljajo svoje delo, če se pri sprejemanju odločitev lahko oprejo na podatke o delovanju knjižnic in trendih svetovnega razvoja. Nekaj takšnih informacij dobijo s pomočjo statističnih podatkov (Pečko-Mlekuš, 2002).

V knjižničarstvo je prva uvedla statistiko Italija leta 1863, sledile so ji Velika Britanija, Nemčija in Francija. Vendar takrat statistika še ni bila prepoznana kot sredstvo za razvoj knjižničarske stroke (Ambrožič, 1997, str. 10).

Izraz *knjižnična statistika* se pojavlja v dveh pomenih (povzeto po Tadić, cv. Ambrožič, 1999, str. 20):

- kot teorija knjižnične statistike, ki zajema proučevanje splošne statistike in njene uporabe v knjižničarstvu, in

- kot praktična statistika, ki se izvaja v treh fazah:

- a) zbiranje statističnih podatkov s pomočjo ustreznih vprašalnikov,
- b) statistična obdelava podatkov,
- c) statistična analiza.

2.1.1 Razvoj statistične prakse

V začetku leta 2003 je bila s strani ISO dana zelena luč za objavo nove, revidirane različice standarda ISO 2789⁴⁰, ki govori o knjižnični statistiki (International Library Statistics) in knjižnicam daje usmeritve o zbiranju statističnih podatkov za namene mednarodnega poročanja. Standard podaja definicije za kategorije, ki tvorijo knjižničarsko dejavnost, ter navodila o vrstah podatkov, ki naj jih knjižnice zbirajo, nato pa je podrobneje razloženo, kako naj knjižnice štejejo posamezne elemente, ki se nanašajo na čas zbiranja, administrativne enote in storitvene točke, vrsto knjižnice, zbirko, prirast, odpis itd.

Revizija je bila opravljena zaradi težav pri praktični uporabi standarda iz leta 1991 in da bi upoštevali razvoj v knjižničarski praksi, predvsem glede elektronskih virov in avtomatizacije, novosti torej, ki so se zgodile od njegove objave. V zadnjih letih je prišlo do pomembnega razvoja pri merjenju in primerjanju kakovosti in učinkovitosti knjižničnih storitev in pri uspešnosti uporabe virov. Za ta namen so knjižničarji razvili kazalce delovanja (performance indicators). Standard zato podrobneje določa podatke, potrebne za izračun kazalcev, opisanih v ISO 11620, saj so bile za to podane posebne zahteve.

⁴⁰ Revidirana različica standarda ISO 2789: 2003, ki je izšla v februarju istega leta, je uporabnikom na voljo v standardoteki Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani.

V novem standardu so opisane nekatere mere, ki se tičejo elektronskih virov, katerih v trenutku objave še ni možno zbrati za vse knjižnice, kljub temu pa so opisane z namenom, da bi se ob njihovem morebitnem zbiranju uporabile iste definicije in metode. Standard združuje statistiko in elektronski del zbirke pri novih oblikah uporabe.

Knjižnična statistika, ki se je tradicionalno osredotočala na vložene vire, zalogo in izdatke, se v zadnjem času posveča rezultatom (outputs), uporabi in razpoložljivosti, učinkom (outcomes) in vplivu (impact). Tradicionalna statistika se je zbirala za vse določeno obdobje poročanja, kar ni več mogoče za vse knjižnične storitve, npr. uporaba v knjižnici oz. čitalnici (in-house use) ali referenčna vprašanja (ISO 2789: 2003, str. 2). Zato nova različica standarda dopušča tudi uporabo metod vzorčenja, kjer podatkov ne moremo zbrati z avtomatiziranimi sistemi ali kjer bi bilo zbiranje za vse določeno obdobje preveč zamudno, predrago ali praktično neizvedljivo. Za izračun zanesljivih velikosti vzorcev priporočajo posvetovanje s statističnimi priročniki.

O uporabi metod in postopkov vzorčenja za oceno uporabe gradiva v knjižnici in čitalnici je poročal Mundt⁴¹, kar je zanimivo tudi za naše šolske knjižnice. Letno vrednost uporabe gradiva se namreč izračuna na podlagi z vzorčenjem pridobljenim številom uporabe v tipičnem tednu. Tipičen teden je tisti, ki po uporabi ni niti neobičajno visok niti nizek in ga je težko vnaprej predvideti; izogibati se moramo časa med šolskimi počitnicami, nenavadnim dogodkom itd.

2.1.2 Zbiranje in obdelava statističnih podatkov

V bibliotekarstvu zbiramo in analiziramo podatke pri (Maver, 2002, str. 2):

- študiji uporabnikov knjižnice,
- vrednotenju storitev knjižnice, osebja, fonda,
- vrednotenju knjižničnega informacijskega sistema itd.

Knjižničarju statistični podatki, ki jih je dolžan zbirati, kažejo napredek, zastoj ali celo nazadovanje knjižnice, povedo mu, v kolikšni meri se približuje standardom za knjižnično poslovanje ali se odmika od njih, razen tega na njih gradi svoje razvojne in finančne načrte (Osнове, 1987, str. 139). Statistični podatki o knjižnici dajejo kvantitativen opis njene dejavnosti (Ambrožič, 1997, str. 11).

⁴¹ Sebastian Mundt je na spremljevalni konferenci organizacije IFLA, Loughborough, Statistika v praksi – merjenje in management, v avgustu 2002 predaval o vzorčenju uporabe gradiva v čitalnici, njegov referat nosi naslov: Sampling statistics of library use.

Egghe in Rousseau (2001, str. 3) menita, da je temeljni namen zbiranja knjižničnih podatkov, da bi imeli na voljo koristne informacije o preteklih in sedanjih aktivnostih z namenom priprave za bodoče dejavnosti. A samo zbiranje ne zadošča. Menzul meni, da bi imelo samo poročanje o statističnih podatkih brez pomenske analize ali interpretacije v povezavi s populacijo, ki ji služi knjižnica, majhno vrednost (cv. prav tam).

Nicholas (1996, str. 52) ugotavlja, da se v knjižničarstvu premalo uporabljajo resne statistične analize podatkov, ki so danes zaradi računalniške in komunikacijske tehnologije bolj dostopni. Tudi Egghe in Rousseau (2001) prepričujeta knjižničarje, da bodo že z uporabo preprostih statističnih metod dosegli večjo moč in vrednost knjižničnih podatkov, njihova poročila pa bodo temeljila na dejstvih, namesto na mnenjih in prepričanjih. Vendar opozarjata, da čeprav se podatki v elektronskem okolju zbirajo avtomatsko in se zdi, da je postalo njihovo zbiranje lažje, to ne drži (npr. neregistrirana uporaba in izposoja itd.).

Podatki, ki jih knjižnice tradicionalno zbirajo, opisujejo le vložene vire (ang. input, npr. fond, kadri, sredstva) in delno tudi rezultate dela (ang. output; produkte, npr. število obdelanih enot gradiva), ne prinašajo pa informacij o uspešnosti doseganja zastavljenih ciljev ali o tem, kakšen vpliv (ang. outcomes) in učinek (ang. impact) imajo storitve knjižnic na njihovo okolje (uporabnike) in kako je le-to z njimi zadovoljno. To dejstvo je vodilo k iskanju ustrežnejših metod in meril za ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic (Ambrožič, 1997, str. 6).

2.1.3 Statistika v šolskih knjižnicah

Mednarodni organizaciji IFLA in UNESCO sta bili glavni pobudnici pri postopkih standardizacije knjižnične statistike na mednarodnem nivoju. Urad za statistiko pri UNESCO je najprej zbiral statistične podatke za vse vrste knjižnic skupaj, kasneje pa ločeno po tipih. UNESCO objavlja statistične podatke o knjižnicah v letnem statističnem letopisu. Za šolske knjižnice zbira podatke skupaj z visokošolskimi od leta 1983 naprej (Ambrožič, 1997, str. 16).

Standard ISO 2789: 2003 priznava (str. 2), da je veliko različnih tipov knjižnic v različnih okoljih, ki služijo različnim skupinam uporabnikov in imajo vrsto edinstvenih značilnosti (struktura, finance, vodstvo). Vsi statistični podatki zato ne bodo relevantni za vse tipe knjižnic in bo za posamezne knjižnice mnogo več relevantnih podatkov. Standard poudarja, kateri podatki bi bili koristni na nacionalnem nivoju za različne tipe knjižnic. Nekatere podatke lahko knjižnice zbirajo po izbiri. Čeprav je oblika statističnih podatkov

med akademskimi, javnimi, šolskimi in specialnimi knjižnicami različna, so njihovi cilji isti. Vrednost podatkov je v tem, da opozorijo na določene probleme in dosežke, skušajo pa zagotoviti tudi odgovore in razlage.

V Sloveniji statistično poročanje za šolske knjižnice še vedno izvaja Statistični urad Republike Slovenije (SURS) na osnovi Nacionalnega programa statističnih raziskovanj (UrL RS, št. 70/97, zaporedna številka ZS/19.14), in sicer od leta 1993, vsaka tri leta, vse druge knjižnice pa morajo poročati Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK). V prihodnosti je pričakovati, da bodo tudi šolske knjižnice o svojih podatkih in aktivnostih poročale NUK-u, ko se bo ustrezna služba primerno kadrovske okrepila in bodo izpolnjeni še drugi pogoji. V sodelovanju s svetovalcem za šolske knjižnice pri Državni matični službi za knjižničarstvo v NUK je bil že večkrat posodobljen statistični vprašalnik Poročilo knjižnic, KU-BIB, ki vsebuje naslednje kategorije podatkov: knjižnice po vrstah, obdelano knjižnično gradivo, prirast, izposoja, izmenjava gradiva, uporabniki, zaposleni, sredstva⁴². Šolske knjižnice so ga izpolnjevale nazadnje v letu 2003, zbrani so bili podatki za leto 2002, vendar doslej še niso bili obdelani⁴³.

Razmisliti bi morali o uvedbi enotnih obrazcev za evidenco zbranih podatkov v šolskih knjižnicah, da jih ne bi vsaka knjižnica zbirala po svoje, še najbolje bi bilo, če bi to lahko vgradili kar v programsko opremo, ki jo uporabljajo knjižnice. Knjižničarje bi morali tudi naučiti uporabljati podatke, ki jih lahko dobijo iz računalnika. Pogosto je namreč slišati, da imajo s tem težave. Določiti bi morali tudi časovna obdobja, za katera naj podatke zbirajo (natisnejo) in jih naučiti, kako združiti podatke iz računalnika s tistimi, ki so jih pridobili z ročnim štetjem ter postopki vzorčenja, da tega ne bi počela vsaka knjižnica po svojem občutku.

2.2 STATISTIKA KOT OSNOVA ZA EVALVACIJO KNJIŽNIC

Zbiranje statistike je kvantitativna evalvacija oz. numerična metoda prepoznavanja dejavnosti knjižnice (Tilke, 2002, str. 203-204). Katere podatke zbirati in kako pogosto? Egghe in Rousseau (2001, str. 6) npr. priporočata dnevno zbiranje števila obiskovalcev, število vloženi vrnjenih knjig nazaj na police, število informacij, ki smo jih dali uporabnikom, število kupljenih knjig pa naj se zbira letno. Prioriteto pri zbiranju naj ima

⁴² Citirano po UrL RS št. 70, z dne 14.11.1997, 3375. Nacionalni program statističnih raziskovanj (NPSR), ZS/19.14.

⁴³ Podatke smo skušali pridobiti od svetovalca v DMS pri Nuk-u in nato še pri Uradu RS za statistiko.

kakovost (točnost podatkov), ki naj bo vedno pred količino. Menita tudi, da bi bilo zanimivo izdelovati enotno statistiko za vse knjižnice istega tipa, ker to lahko postane koristno orodje pri prepričevanju financerjev za določene potrebe (npr. če knjižnica dosega nižje rezultate kot druga primerljiva na specifičnem področju).

Področja, kjer se bodo zbirali podatki za evalvacijo knjižnice, mora vodja knjižnice vnaprej predvideti, šele nato se lahko določijo najustreznejše metode zbiranja podatkov. Tilke (2002, str. 204) meni, da lahko s pomočjo računalnika zberemo večino podatkov (npr. izposoja gradiv, rezervirano gradivo, medknjižnična izposoja, skupine uporabnikov, ki so si izposodili največ/najmanj gradiv...). To je odvisno tudi od možnosti programa, ki ga uporabljajo knjižnice. Avtorica Oven (2000, str. 62) je ugotovila, da bi lahko prihranili čas in sredstva, če bi razvijalci programsko opremo za knjižnice pripravili tako, da bi menedžmentu nudila podporo za odločanje⁴⁴ in omogočala hitre izračune posameznih kazalcev uspešnosti delovanja za posamezne storitve.

V mednarodnem standardu ISO 2789 (2003, str. 1) je zapisano, da se lahko statistični podatki, ki so opisani v njem, uporabijo za evalvacijo in primerjanje knjižnic in informacijskih servisov. Posamezne knjižnice največkrat uporabijo statistiko za strateško planiranje, sprejemanje odločitev in v zahtevkih za financiranje, na nacionalnem nivoju pa je potrebna statistika za pregledovanje in oblikovanje politike.

Cilji knjižnične statistike so:

- spremljanje rezultatov delovanja glede na standarde in podatke podobnih organizacij,
- spremljanje trendov v daljšem časovnem obdobju,
- zagotavljanje osnove za načrtovanje, odločanje in izboljševanje kakovosti storitev,
- prikazovanje mnenja uporabnikov o vrednosti knjižničnih storitev,
- obveščanje javnosti o vlogi knjižnic.

Egghe in Rousseau (2001, str. 3) opisujeta, komu vse in kako bodo statistični podatki koristni:

- vodja knjižnice jih bo uporabil za odločanje,
- osebje knjižnice za globalni vpogled in razumevanje, zakaj je potrebno zbiranje podatkov,

⁴⁴ Sistem za podporo odločanju daje zanesljive informacije pri odločanju in zagotavlja prednost pred konkurenco. Imenuje se Decision support system – DSS.

- uporabniki knjižnice za razumevanje vzrokov za določena pravila in omejitve ter zakaj določene storitve niso brezplačne,
- javnost za pridobitev vtisa vpletenosti in zaradi konstruktivne kritike,
- financerji, ki pač morajo biti redno obveščeni.

Statistični podatki so lahko dobra osnova za izračun nekaterih kazalcev (nekaj splošnih, primernih za vse tipe knjižnic, navaja mednarodni standard za merjenje uspešnosti delovanja knjižnic, ISO 11620: 1998), ne smemo pa se zadovoljiti le z njihovim zbiranjem. Everhartova (1998, str. 10) meni, da med metodami evalvacije še vedno prevladuje tradicionalno zbiranje statističnih podatkov, ob tem pa se ne razmišlja, kako te statistične podatke uporabiti za primerjave, analizo trendov in doseganje ciljev.

Oven (2000, str. 42-43) je predlagala vključitev nekaterih ključnih kvantitativnih kazalcev v letna poročila o delu knjižnic, saj bi knjižničarji tako spoznali uporabno vrednost zbiranja statističnih podatkov in računanja razmerij med njimi, ki je v ugotavljanju trendov, morebitnem ponovnem definiranju ciljev in v argumentiranju zahtev knjižnice do matične ustanove in drugih financerjev dejavnosti knjižnic.

2.3 OMEJITVE KNJIŽNIČNE STATISTIKE

Winston Churchill je v zvezi s statistiko izjavil, da zaupa le tisti statistiki, ki jo je sam ponaredil⁴⁵. Aaron Levenstein pa o statistiki pravi, da je kot bikini – tisto, kar razkriva, nam da misliti, a pomembnejše je tisto, kar skriva. Ta misel nas opominja na meje, ki jih moramo upoštevati pri uporabi in razlagi statističnih podatkov.

Da je knjižnična statistika uporabna le, če temelji na resničnih številkah, nas je opozoril že Pirjevec leta 1940 in dodal, da statistični podatki zajamejo le zunanje delo knjižnice in njene vidne uspehe, prav nič pa nam ne povedo o vplivu knjig na bralce (cv. Ambrožič, 1997, str. 19).

Egghe in Rousseau menita, da lahko knjižnične dejavnosti opišemo na profesionalen način samo z zbiranjem pravih in zadostnih podatkov, ki jih imenujeta hard data (2001, str. 1). Nicholas (1996, str. 52) ugotavlja, da so danes statistični podatki zaradi tehnologije bolj dostopni, opozarja pa na pomanjkljivost oz. omejeno vrednost takšne statistične analize,

⁴⁵ Izjava napeljuje na to, da statističnim podatkom ni kar tako zaupati. Krepi jo tudi dejstvo, da je bila z naslovom *Kako lagati s statistiko (How to Lie with Statistics)* izdana celo knjiga. Avtor Darrell Huff si takšnega naslova gotovo ni izbral naključno. Znano je tudi reklo, v katerem se statistika znajde kot presežnik laži (laž, nemarna laž, statistika).

ker zadeva le gradivo, ki se izposoja, izključuje pa npr. prezenčno izposajo in izposajo periodičnih publikacij. Uporabo revij in drugega gradiva v knjižnici in v čitalnici je težje spremljati.

Uporaba statističnih podatkov je lahko tudi škodljiva, če jih ne interpretiramo pravilno ali če primerjamo knjižnice, ki delujejo v različnih okoljih na podlagi absolutnih vrednosti. Avtorica Oven (2000, str. 62) je opozorila, da se knjižnice ne bi smele primerjati med seboj le na osnovi absolutnih statističnih podatkov, temveč bi morale za to uporabiti izračunane vrednosti (kvantitativnih) kazalcev, pri katerih gre za razmerja med absolutnimi številske podatki.

Egghe in Rousseau (2001, str. 1) ugotavljata, da knjižnično osebje pogosto ni seznanjeno s statističnimi postopki za zbiranje podatkov, analizo in interpretacijo. Vsak knjižničar bi moral imeti enako razumevanje o vseh statističnih vprašanjih, sicer so podatki brez vrednosti. V nekaterih državah imajo težave že z zbiranjem najbolj preprostih statističnih podatkov.

Objavljanje knjižnične statistike in primerjanje knjižnic na osnovi številskih podatkov je po mnenju Ambrožičeve napačno in škodljivo (Ambrožič, 1997), zato je predlagala premik od knjižnične statistike proti kazalcem uspešnosti. Statistični podatki imajo namreč svoje slabosti in omejitve, saj se ne ukvarjajo s kakovostjo opravljenih storitev ali delovanja knjižnice temveč z njihovo količino in ne dajejo informacij o uspešnosti doseganja zastavljenih ciljev ter o vplivu storitev knjižnic na njihovo okolje.

O mejah statistike in o potrebi po uvajanju novejših metod ugotavljanja uspešnosti delovanja knjižnice bi bilo potrebno obveščati sodelavce (učitelje), predpostavljene (ravnatelje) in preko njih tudi financerje šolskih knjižnic (za katere se zdi, da jih niti statistika niti ugotavljanje uspešnosti šolskih knjižnic ne zanima). Knjižnice pa bi lahko takoj začele ugotavljati npr. zadovoljstvo uporabnikov z odpiralnim časom, s storitvami ali knjižnično zbirko z uporabo kazalcev iz standarda ISO 11620, saj je ta že nekaj časa na voljo tudi v naših knjižnicah. O izboru kazalcev pa bi se morale najprej dogovoriti. Slovenska različica standarda, v katerem so opisani kazalci za ugotavljanje uspešnosti za vse tipe knjižnic, bi morala v kratkem času iziti; morda bo to spodbudilo tudi večjo uporabo opisanih kazalcev.

3 UGOTAVLJANJE USPEŠNOSTI DELOVANJA ŠOLSKIH KNJIŽNIC

O evalvaciji knjižnic je bilo doslej že dosti napisanega, sestavki pa so bili preveč splošni, terminologija ni bila standardizirana, mere za ugotavljanje uspešnosti so bile malokrat zares uporabljene, o njih se je le govorilo. Manj je bilo konkretnih predlogov glede spremljanja uspešnosti in kakovosti storitev knjižnice, ki bi morale biti stalno prisotno. Nekaj takšnih predlogov je bilo sicer zaslediti v zadnjih letih tudi pri nas, vendar ne za šolsko knjižnico, kjer je običajno zaposlena le po ena knjižničarka ali knjižničar, pa še ta ne vedno za polni delovni čas.

Knjižničarji so dolgo dokumentirali in ocenjevali svoje delo pretežno z zbiranjem statističnih podatkov. Večina evalvacije je slonela na statistiki o izposoji, številu naslovov in volumnov, in na številkah o prisotnosti interakcij med knjižničarjem in učitelji. To je malo pomagalo knjižničarju pri argumentiranju financiranja programov. Danes ni več dovolj le izjava knjižničarja, da so dobre šolske knjižnice pomembne za dobre šole, temveč je potrebno z raziskavami in podatki prikazati, kako lahko kakovostna knjižnica pomaga pri učenju in pri učinkovitemu poučevanju. Pri tem je bibliotekarju potrebna ustrezna administrativna podpora ožjega okolja in potrebni so ustrezni viri. To bo pomagalo šolski knjižnici, da bo učinkoviteje zadovoljevala informacijske potrebe učencev in osebja (Bradburn, 1999).

Knjižničarji so podatke zbirali, ker je tako terjalo okolje, včasih tudi proti svoji volji⁴⁶. Tako zbrani podatki pa bolj malo pomagajo pri določanju kakovosti knjižničnih storitev, v ta proces tudi niso aktivno vključeni uporabniki. Morali bi se tudi vprašati, ali zbiramo prave podatke, če so ti sploh zanesljivi in veljavni ter primerljivi med knjižnicami (Ambrožič, 1997, str. 6). Knjižničarji bi morali danes dobro poznati ustrezne postopke evalvacije in statistične metode ter jih znati tudi prav uporabiti, saj so jim že očitali slabo poznavanje slednjih in jih razglašali za statistično nepismene (Ambrožič, 1999, str. 20).

⁴⁶ Zbiranje statističnih podatkov pomeni za knjižničarja dodatno obremenitev, ki se ji nekateri poskušajo izogniti.

Zbrane podatke bi morali kombinirati in preračunavati povprečja in razmerja med njimi. Šele tako dobljene rezultate bi lahko uporabili za primerjanje in izboljšanje financiranja šolskih knjižnic in izboljšanje storitev in morda bi se tako popravil tudi naš status in ugled v družbi. Urbanija (1995) je namreč v raziskavi o statusu knjižničarjev ugotovil, da imajo med knjižničarji prav šolske knjižnice najnižji ugled (med devetimi poklici so knjižničarji svojega umestili na predzadnje mesto). Zanimivo pa bi bilo takšno raziskavo ponoviti in primerjati rezultate danes, ko si je veliko šolskih knjižničarjev pridobilo visokošolsko izobrazbo. Med predlogi za izboljšanje statusa knjižničarjev je bila namreč tudi pridobitev boljše izobrazbe in več znanja.

Doslej so se pogosteje uporabljali kvantitativni kazalci, v zadnjem času pa se vse bolj poudarja pomen kvalitativnih kazalcev, s katerimi si lahko pomagamo osvetliti, interpretirati in bolje razumeti kvantitativne statistične rezultate. Kvalitativni kazalci zajemajo misli, mnenja, stališča in občutke uporabnikov knjižnic, do katerih najpogosteje pridemo s pomočjo intervjujev (razgovorov) z njimi ter na tej podlagi izoblikujemo ocene potreb posameznikov in skupin uporabnikov. Avtorica Walter (1992) za zbiranje informacij priporoča uporabo pogovorov s člani⁴⁷ t. i. fokusne skupine še posebej, kadar potrebujemo podatke od otrok, ki so pogosto plašni in na pisne vprašalnike odgovarjajo dokaj nezanesljivo.

3.1 EVALVACIJA KNJIŽNIC

Popovič (1988, str. 314) ugotavlja, da se s pomočjo metod evalvacije poskuša

- a) ugotoviti, kako določena knjižnica zadovoljuje potrebe uporabnikov,
- b) definirati temeljne omejitve in slabosti v delovanju knjižnice,
- c) predlagati izboljšave, ki bodo vodile k učinkovitejšemu delovanju knjižnice.

Avtorji različno pojmujejo evalvacijo in navajajo, da jo lahko obravnavamo iz različnih nivojev: ocenjujemo lahko **uspešnost** t.j. stopnja, do katere delovanje sistema zadovoljuje zahteve uporabnikov (effectiveness); **cenovno uspešnost**, ki se ukvarja z načinom, kako najbolj učinkovito in najceneje zadovoljiti uporabnika (cost-effectiveness) ali **cenovno koristnost**, t.j. vrednost sistema (cost-benefit) (Lancaster, 1972).

⁴⁷ V fokusni skupini je lahko od 5 do 12 oseb.

Knjižničarji naj bi pri evalvaciji upoštevali tudi uporabnike, torej stopnjo, do katere knjižnica zadovoljuje njihove potrebe in želje. To je vključeno le v nivo ocenjevanja uspešnosti. Avtorji so si enotni v tem, da je evalvacija kompleksna dejavnost.

Tradicionalna knjižnična statistika ugotavlja le kvantitativni vidik knjižnične dejavnosti, v procesu ugotavljanja uspešnosti delovanja knjižnic (t.j. ugotavljanja uspešnosti, učinkovitosti in koristnosti knjižnic) pa moramo uporabljati tako kvantitativne kot kvalitativne metode (Ambrožič, 1999, str. 11). Best (cv. Tilke, 2002, str. 205) poudarja, da nobena od metod ni boljša od druge, so pa v preteklosti raziskovalci izobraževalnega področja bolj uporabljali kvantitativne metode. Ameriško knjižnično združenje (ALA) oz. združenje šolskih knjižnic (AASL), ki deluje v njegovem okviru, priporoča⁴⁸ uporabo obeh metod ter input in output mer za zbiranje in analizo podatkov. S kvalitativnimi metodami lažje ugotovimo vrednost neke dejavnosti, njihova slabost pa je, da so časovno zamudne.

Kvantitativne spremenljivke nam povedo količino ali število neke določene lastnosti pri nekem predmetu, dogodku, osebi ali pojavu (npr. število računalnikov, ki so na voljo uporabnikom neke knjižnice). **Kvalitativne** spremenljivke pa razvrstijo predmet, dogodek, osebo ali pojav v kategorije glede na lastnosti, po katerih se razlikujejo (npr. spol, jezik...). Kvalitativne raziskovalne metode omogočajo, da se ukvarjamo z veliko bolj subjektivnimi pojavi, kot so mnenja, sodbe ali čustva (Walter, 1995).

Evalvacija programa knjižnice, ki je po mnenju Hafnerja (1998, str. 46) ključna odgovornost knjižničarja, loči dve vrsti evalvacije, formativno in sumativno. Oba tipa, formativna, ki poteka med izpeljavo programa, in sumativna ali končna, ki jo izpeljemo ob koncu programa in preučuje tudi učinke programa na prakso udeležencev, sta nam znana iz pedagoške literature, saj si je izraze domislil ameriški pedagog Scriven (cv. Mužič, 1995).

Pri **formativni** (procesni) evalvaciji so po Hafnerju podatki zbrani in ovrednoteni zaradi ojačanja, izboljšanja (kontinuiranega) razvoja aktivnosti, ki jo analiziramo. Knjižničar s formativno evalvacijo spoznava uporabnike, razvija storitve ali izdelke, da bi zadovoljil potrebe uporabnikov, preverja programske procese in upravljanje. S **sumativno** evalvacijo knjižničar jemlje pod drobnogled rezultate (outcomes) in učinke (effects) knjižničnega programa. Podatki se zbirajo, da bi odkrili vpliv (impact) na uporabnike in učinke na skupnost; da izmerimo stopnjo, do katere so doseženi knjižnični cilji (objectives)

⁴⁸ AASL. 1998. *Information literacy standards for student learning*, Chicago, ALA, str. 109 (cv. Tilke, 2002, str. 205).

in da ugotovimo cenovno učinkovitost (cost-effectiveness) programa. Z evalvacijo knjižničarji preverjajo, ali uporabljajo človeške, finančne in tehnološke vire koristno, ustrezno in učinkovito pri doseganju poslanstva knjižnice.

Ocenjevanje uspešnosti delovanja knjižnice z uporabo kazalcev in kazalnikov je mogoče šele potem, ko smo opredelili namen in strateške cilje knjižnice, da bi kasneje lahko primerjali oz. ugotavljali doseganje teh ciljev. Uspešnost knjižnice je stopnja, do katere so zastavljeni cilji uresničeni. Ti cilji in naloge se običajno pisno opredelijo v t.i. izjavi o namenu oz. poslanstvu (library mission statement).

3.2 OPREDELITEV IN VRSTE EVALVACIJE KNJIŽNIC

Izraz "evalvacija"⁴⁹ pomeni "ocenitev, ovrednotenje" (SSKJ, 1980, str. 605), vendar smo ga danes že "udomačili", zato lahko izraza *evalvacija* in *vrednotenje* uporabljamo enakovredno.

Standard ISO 11620 (1998, str. 2) definira **evalvacijo** kot proces ocenjevanja uspešnosti, učinkovitosti, uporabnosti in relevantnosti storitve, opreme ali študijskih prostorov. **Uspešnost** definira kot mero stopnje, do katere so uresničeni postavljeni cilji, **učinkovitost** pa kot mero uporabe virov za uresničitev zastavljenega cilja.

Lancaster (1993, str. 1) navaja tri možne **pristope** k evalvaciji. Lahko je:

1. vrsta raziskovanja – uporaba znanstvene metode poizvedovanja, da bi z njo ugotovili, npr. kako dobro se izvaja program;
2. vrsta odločanja – evalvacija zbira podatke, potrebne za ugotavljanje, katera od mnogih alternativnih strategij bo najverjetneje dosegla željeni rezultat;
3. sestavina menedžmenta, ki mu pomaga učinkoviteje razporediti vire.

Vsi trije pristopi se ukvarjajo s praktično oz. uporabno naravo evalvacije.

Ambrožičeva (1999, str. 25) navaja štiri **temeljne pristope** za ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnice, ki imajo različne zagovornike:

- pristop, ki poudarja vložene vire;

⁴⁹ V strokovni literaturi se včasih pojavlja tudi različica "evaluacija".

- pristop, ki poudarja organizacijsko dinamiko dejavnosti knjižnice (razmerje med osebjem in formalno organizacijo knjižnice);
- pristop, ki poudarja pomen rezultatov dejavnosti knjižnice za uporabnike (produkti in storitve);
- pristop, ki poudarja učinke dejavnosti knjižnice na družbo kot celoto.

Nekateri pristopi so uspešnejši pri pritisku na financerje za pridobivanje materialnih sredstev, drugi pristopi pa skušajo opisati vpliv knjižnice na okolje.

Cullenova (1998) navaja štiri **modele** oz. **načine**, kako organizacije merijo upešnost (po tipologiji Cameronove):

1. model doseganja (strateških) ciljev (meri stopnjo, do katere so cilji doseženi; sem sodijo tudi standardi);
2. model sistemskih virov – zunanjih sistemov (pridobivanje virov; velikost proračuna, število osebja in kvalificiranega osebja, velikost zbirke);
3. model notranjih procesov oz. sistemov (notranji komunikacijski sistemi; kako “inpute” spremeniti v “outpute”; povratne informacije; razmerja – transakcije na osebje TQM, standardi kakovosti serije ISO 9000);
4. model mnogovrstnih sestavin oz. zadovoljstva (skupine zunanjih udeležencev in njihove potrebe, marketinški model).

Avtorica kritizira dosedanje pristope k ugotavljanju uspešnosti knjižnic, ki ga lahko izvedemo na različne načine, vsi pa so preveč usmerjeni le v eno od dimenzij uspešnosti oz. evalvacije, zato bi morala knjižnica izbirati elemente iz vseh štirih modelov. Po mnenju avtorice od tod izvira neodločnost knjižnic za uporabo dosedaj poznanih mer evalvacije, ker si želijo bolj celostni pristop k ugotavljanju uspešnosti za tako kompleksen družbeni sistem, kot je knjižnica.

Popovič (1988, str. 314) govori o dveh osnovnih tipih evalvacije: kvantitativnem in kvalitativnem. Navaja tri temeljna področja evalvacije (Popovič, 1991, str. 103): informacijske **vire** (knjige, periodika, knjižnične zbirke, bibliografske podatkovne zbirke); informacijske **sisteme**, ki omogočajo dostop do informacij (referalna literatura, sistemi za iskanje informacij, knjižnični katalogi) in informacijsko **službo** (dostop do gradiva, dejavnosti za posamezne skupine uporabnikov).

Powell (1995, str. 46) loči dve glavni vrsti evalvacije: **sumativno** in **formativno**, poleg teh dveh pa navaja še **merjenje uspešnosti delovanja** (performance measurement), kjer se

ugotavljajo mere uspešnosti delovanja (imenuje jih tudi output mere), da bi ugotovili, kaj je bilo doseženo kot rezultat določenih programov, storitev ali razpoložljivih virov. Vrednotenje uspešnosti delovanja knjižnice pa ne bi smeli skrčiti le na output mere, saj si želimo ugotoviti tudi vpliv oz. koristi, ki so jo uporabniki imeli od knjižnice.

Evalvacijo izvajamo s pomočjo uporabe mer evalvacije, ki jih razdelimo v **objektivne** (npr. število dostopov v 24 urah ali število dokumentov, ki jih prikličemo pri iskanju) in **subjektivne** mere (npr. uporabnost knjige, relevantnost priklicanih dokumentov – te mere so osebne in zato dvomljive) (Losee in Worley, 1993).

Z evalvacijo lahko zajamemo tri vrste enot: vložene vire (prvine) oz. **vložke** (ang. inputs) – to so človeški, finančni in drugi viri, ki jih v sistem vlagamo, **rezultate** ali izloške (ang. outputs) – to so storitve oz. dejavnosti kot npr. odgovarjanje na vprašanja, preskrba z dokumenti in **učinke** – tudi dosežki oz. posledki⁵⁰ (ang. outcomes), ki pomenijo vpliv ali korist za uporabnika in njegovo zadovoljstvo. Po navedenem zaporedju: *vložki, izložki, učinki* narašča tudi zapletenost njihovega vrednotenja. Prvi dve skupini sorazmerno lahko izmerimo oz. kvantificiramo, zadnjo pa je običajno težje izmeriti.

Korošec (2002, str. 76) povzema po Swissu štiri vrste kazalcev:

1. **Kazalci prvin** omogočajo presojo potencialov za doseganje učinkovitosti in uspešnosti in njihove količinske in vrednostne uporabe ali/in porabe.
2. **Kazalci procesov** prikazujejo obseg izvedenih procesov oz. dela (le količina, ne pa kakovost dela oz. učinkovitost).
3. **Kazalci izloškov** ponazarjajo kolikostne (kvantitativne) posledice z vložki izvedenih procesov (npr. št. izposojenih knjig).
4. **Kazalci dosežkov oz. posledkov** odražajo kakovostne (kvalitativne) posledice izloškov (npr. št. uspešno zaposlenih).

Iz istovrstnih izloškov izhaja lahko več različnih dosežkov, nekateri takoj, drugi kasneje, nekateri včasih celo z večletnim časovnim zamikom za izložki. Presojanje v praksi je preveč oprto le na merjenje izloškov ali vložkov. Izložki so lahko nadomestno merilo za dosežke le, če se uresničuje pozitivna zveza med njihovim povečanjem in kakovostjo uresničevanja ciljev organizacije.

⁵⁰ V prevajanju izrazov *inputs, outputs, outcomes* si avtorji niso enotni in jih tudi ne uporabljajo vedno dosledno. Izraze *prvine, dosežki in posledki* smo prevzeli po Korošec (2002), ker smo jih potrebovali v nadaljevanju pri razlagi kazalcev.

Kazalniki vložkov in prvin predstavljajo **notranja merila** (usmerjena v notranje značilnosti organizacije), izložki in dosežki pa **zunanja merila** (usmerjena v to, kar organizacija daje subjektom, ki ne delajo v organizaciji) (Korošec, 2002, str. 77).

Ambrožičeva (1999, str 19) navaja, da lahko uporabimo dve vrsti evalvacije: **subjektivno** in **objektivno**. Prva temelji na mnenjih uporabnikov o kakovosti knjižničnih storitev, (študije uporabnikov), druga pa na številčnih podatkih. Opozarja tudi (str. 13), da ne bi smeli zamenjevati **mer uspešnosti delovanja** (performance) z **merami rezultatov dela** (output). Prvi izraz je skupek različnih mer, ki merijo uspešnost delovanja neke organizacije (npr. razmerja med rezultati dela in vloženimi viri, vpliva na uporabnike in okolje...), drugi je ožji izraz, s katerim poimenujemo mere uspešnosti knjižničnih storitev.

3.3 KNJIŽNICE IN KAKOVOST

Podjetja so začela ugotavljati in zagotavljati kakovost izdelkov in storitev zaradi povečanih pritiskov javnosti po učinkoviti porabi sredstev. Koncept obvladovanja kakovosti se je kmalu prenesel tudi na nepridobitne organizacije, ki so porabnice proračuna (državnih sredstev). Osnovna filozofija obvladovanja kakovosti je v prenosu odgovornosti za kakovost na tistega, ki izvaja določeno fazo poslovnega procesa. Kakovost je temeljni pogoj za dolgoročno uspešnost organizacij, ključni dejavnik kakovosti pa so ljudje (kadri) in njihov razvoj.

Razvil se je koncept **celostnega (celovitega) vodenja kakovosti** (total quality management – TQM), ki v ospredje postavi potrošnika izdelkov in storitev, njegove potrebe pa so temelj za ugotavljanje kakovosti. Gre za sistem, s katerim usklajeno rešujemo tehnična, tehnološka, poslovno administrativna, organizacijska in druga vprašanja, povezana s kakovostjo (Jereb, 1995, str. 291).

TQM je stalen proces izboljševanja posameznikov, skupin ljudi in organizacij. Da bi izboljšali proces, morajo ljudje vedeti, kaj morajo narediti, kako naj to naredijo, s katerimi metodami in biti morajo sposobni izmeriti napredek procesa in trenutno stanje dosežkov. Pomembno je, da znajo izmeriti uspešnost svojega delovanja glede na pričakovanja (zadovoljstvo) stranke. Če hočemo svoje delo izboljšati, moramo ugotoviti, kako delamo danes. Začetnik TQM modela – W. Edwards Deming, ameriški statistik, je s svojimi idejami preobrazil japonsko industrijo, zdaj pa jih prevzemajo ameriška podjetja. Kaoru Ishikawa, eden vodilnih strokovnjakov za obvladovanje kakovosti, trdi, da se kakovost začne in konča z izobraževanjem (Razpotnik, 1999, str. 18).

Kakovost je koncept, katerega pomen vsi poznamo, a ga težko natančno opišemo. Avtorji se strinjajo (Franklin in Nitecki, 1999, Razpotnik, 1999, Snoj in Petermanec, 1999) da je težko dati enotno definicijo kakovosti, ker vsakemu človeku pomeni nekaj drugega in se nenehno spreminja. Tako obstajajo tudi različni pristopi definicij pojma kakovost, npr. transcendentalni pristop, pristopi usmerjeni na izdelek, na uporabnika, na procese, na vrednost.

“Kakovost je celota značilnosti izdelka ali storitve, ki prispeva k njegovi sposobnosti za zadovoljitev izraženih ali neizraženih potreb.” (Prevec, 2002, str. 14) Po standardu ISO 11620: 1998 (str. 15) je kakovost v knjižnicah “celota značilnosti izdelka ali storitve, ki prispeva k sposobnosti knjižnice za zadovoljitev izraženih ali neizraženih potreb”.

Franklin in Nitecki (1999, str. 1) sta raziskala in primerjala zadovoljstvo uporabnikov in kakovost storitev, ki ju nekateri enačijo, avtorja pa menita, da sta različna koncepta. Kakovost se od zadovoljstva razlikuje po pričakovanju do storitve. Zadovoljstvo je povezano z uporabnikovimi izkušnjami. Petermančeva je v zvezi z zadovoljstvom ugotovila, da dobra knjižnica ni nujno tista, ki ima bogato knjižno zbirko in moderno tehnologijo, marveč zadovoljnega uporabnika (2000, str. 4). Stopnja zadovoljstva s knjižnico je odvisna od tega, kdo jo ocenjuje: financerji (ekonomičnost), uporabniki (zbirka, delovni čas, storitve), menedžerji (vzpostaviti ravnotežje med financerji in uporabniki).

V zvezi z upravljanjem sistemov kakovosti so bili leta 2000 izdani prenovljeni mednarodni standardi ISO 9000 (Quality management systems); najpomembnejši so trije iz serije oz. družine: prvi, standard ISO 9000:2000 (Quality management systems – Fundamentals and vocabulary) opisuje temelje sistema upravljanja kakovosti in definira osnovne pojme, ki so predmet družine standardov ISO 9000. Naslednji, ISO 9001:2000 (Quality management systems – Requirements), določa zahteve za sistem upravljanja kakovosti. Z njegovo pomočjo ocenimo sposobnost organizacije za povečanje zadovoljstva njenih strank. Tretji, ISO 9004:2000 (Quality management systems – Guidelines for performance improvements), prinaša smernice in metodologijo za izboljšanje delovanja organizacije.

S stališča uporabnika/-ce je kakovost stopnja, do katere nek izdelek ali storitev ustreza njegovim/njenim zahtevam. Kakovost ocenjuje na podlagi pričakovanj, ki jih navadno niti ne izrazi (pogosto so nerealna in previsoka). Za storitve so v primerjavi z izdelki značilne lastnosti, kot so neoprijemljivost, neločljivost od posredovalca in spremenljivost (glede na zaznavanje uporabnika).

Zagotoviti kakovost storitev pomeni doseči in preseči pričakovanja uporabnikov in obratno – nezadovoljena pričakovanja pomenijo v očeh uporabnikov slabo kakovost: večji je razpon (*ang. gap*) med pričakovanim in uresničenim, slabša je kakovost. (Ambrožič, 2003, str. 40)

Hernon in Altman (1998) kakovost, ki jo imata za stopnjo, do katere organizacija zadovoljuje potrebe svojih primarnih strank, obravnavata kot najpomembnejšo dimenzijo evalvacije (ostale štiri so še: obsežnost (*extensiveness*), uspešnost, učinkovitost in cena). Menita, da bi morale vanjo knjižnice usmeriti vso svojo energijo, uporabnike pa imenovati "stranke"⁵¹, ki so razlog za obstoj knjižnic in da bi se jih morali truditi čim bolj zadovoljiti. Naštejeta zahteve strank: sprejemljivost, pravočasnost, ugodnost (odprtost, lokacija), točnost, zanesljivost, kompetentnost, vljudnost. Uvajata tudi nove kazalce, povezane s sedanji in potencialnimi strankami (*ang. customer-related performance indicators*): o lojalnosti, pričakovanjih, prioritetah in zadovoljstvu strank.

Knjižnice izvajajo evalvacijo z namenom, da bi uporabnikom zagotovile bolj kakovostne storitve in tako kar se da dobro opravljale svoje delo. Kakovost pa ni nekaj statičnega, ampak je trajen proces, ki ga lahko povzamemo v preprosto formulo: danes delati bolje kot včeraj in jutri bolje kot danes (Urbanija, 1995). Snaj in Petermanec ugotavljata, da "uporabniki zahtevajo od knjižničarjev, naj ne enačijo kakovosti zgolj z velikostjo zbirke in njeno raznolikostjo in ažurnostjo" (1999, str. 44), ter menita, da "tako dolgo, dokler kakovosti ne bomo merili, je tudi izboljšati ne bomo mogli" (str. 45).

Lancaster (1993) se zavzema za stalno spremljanje kakovosti storitev, ki jih knjižnica nudi, saj bi le tako lahko ugotovili, koliko knjižnice res "ustrezajo" potrebam uporabnikov. S procesi evalvacije bi lahko stalno izboljševali storitve, postopki pa bi morali biti preprosti in nenaporni za uporabnike. Sam program evalvacije knjižnice naj opominja osebje, da je kakovost storitev pomembna.

Kakovost je tesno povezana z uspešnostjo in učinkovitostjo, ki morata biti uravnoteženi. **Uspešnost** (delati prave stvari) se izraža z razmerjem med izložki in cilji. Dejavnost je uspešna, če se bliža maksimalni vrednosti, ki je bila določena kot cilj. **Učinkovitost** (stvari

⁵¹ Ena zelo aktualnih tem na področju menedžmenta je upravljanje odnosov s strankami (Customer Relationship Management – CRM). V središču pozornosti podjetja ni več izdelek / storitev, temveč stranka kot posameznik, ki mu mora podjetje prilagajati svojo ponudbo. Najpomembnejši cilji, ki naj bi jih podjetja dosegla s konceptom CRM so: izboljšanje zadovoljstva strank, izdelki / storitve morajo biti strankam zanimivi, povečanje vpletenosti strank, utrjevanje zaupanja (Debelak, 2002, str. 68).

delati pravilno) se izraža z razmerjem med vložki in izložki. Dejavnost je učinkovita, če dosežemo manjšo uporabo virov pri enakih rezultatih ali ob nespremenjeni uporabi virov dosežemo boljše rezultate. Sprejemanje kakovosti je v organizaciji v veliki meri odvisno od vodilnih delavcev, ki imajo pri tem ključno vlogo. Fleksibilnost pri obvladovanju kakovosti zahteva usposobljeno in izobraženo vodstvo, pomembna pa je tudi informacijska podpora menedžmentu, ki zagotavlja zanesljive in ažurne informacije.

V kontekstu sistema vodenja in zagotavljanja kakovosti storitev ima danes posebno mesto **ugotavljanje uspešnosti delovanja**. Tudi v knjižničarskih menedžerskih krogih potekajo razprave o tem, kaj je kakovost, kako jo dosežati, meriti in ocenjevati. Po mnenju Roelandtsa je ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic najbolj ustrezna metoda za ocenjevanje kakovosti storitev (cv. Ambrožič, 1999, str. 28). V procesu merjenja uspešnosti knjižnice oz. zadovoljstva uporabnikov so potrebni dobro opredeljeni kriteriji kakovosti (Ambrožič, 2003, str. 43).

Kakovost v šolskih knjižnicah je neločljivo povezana s kakovostjo izobraževanja, ki ga nudi šola, ta pa poudarja učenje (Stripling, 1996; Novljan, 1994). V kakovostni šoli, ki jo imenuje dobra šola, piše William Glasser (1991), učenci sami ocenjujejo svoje delo in s tem postavijo standarde kvalitete. Vsi morajo v vseh predmetih doseči predvideno (načrtovano) raven, ki predstavlja kvaliteto po dogovoru med učenci in učitelji. Izobraževanje je proces, v katerem morajo učenci odkriti, da jim učenje lahko izboljša življenje. Učence je treba naučiti, kako naj se učijo, naučiti jih je treba misliti, jih pritegniti h kvalitetnemu učenju in uvajati kooperativno in timsko delo ter aktivno učenje.

Po Demingu bi morali stalno izboljševati "sistem produkcije in storitev". Učinkovitost vsake šole je odvisna od učiteljev, njihov uspeh pa od tega, kako dobro jih vodijo vodstveni delavci (torej spet od ljudi!), vodstvo pa bi moralo tudi opisati cilje šole. Glasser (1991) trdi, da manj kot 15% učencev opravlja v šoli kakovostno delo.

Namen zagotavljanja kakovosti v šolstvu je izoblikovati sistem kakovosti za vodilne delavce, da bodo na organiziran način preprečevali napake. Analize so namreč pokazale, da imajo vodje največji vpliv na kakovost. Sistemi kakovosti potekajo v treh stopnjah: kontrola kakovosti (Quality Control – QC), zagotavljanje kakovosti (Quality Assurance – QA) in celostno obvladovanje kakovosti (TQM). Po mnenju strokovnjakov stopenj ni mogoče preskakovati.

Evropski kazalniki kakovosti šolskega izobraževanja vključujejo:

1. kazalnike rezultatov – doseženo znanje,
2. kazalnike procesa – splošno uspešnost in prehodnost ter nadzor v šolskem sistemu in
3. kazalnike pogojev – vire in zgradbo (Cencič, 2000, str. 32).

Kazalniki so koristni, ker ne rabijo le za zunanje ugotavljanje kakovosti, ampak tudi opozarjajo na kritične točke, na kaj moramo biti pozorni v posamezni instituciji. /.../ Nič pa ne povedo o vzrokih za posamezne rezultate in o načinih ter metodah za odpravljanje pomanjkljivosti (prav tam, str. 33).

Sodelavci Centra za študij edukacijskih strategij pri Pedagoški fakulteti ter Filozofska fakulteta so med 1999 in 2001 izvajali raziskovalni projekt *Pojmovanje kakovosti v vzgoji in izobraževanju in možni dejavniki kakovosti v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Namen projekta je bil razčleniti različna pojmovanja ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti, izdelati in oceniti pomen posameznih dejavnikov za različne ravni izobraževalnega sistema ter jih empirično verificirati. Produkt tega projekta je bil tudi priročnik *Modro oko: spoznaj, analiziraj, izboljšaj* (2001), ki vsebuje kazalce kakovosti za šest različnih področij in med njimi so tudi takšni, ki se dotikajo šolske knjižnice.

3.3.1 Namen evalvacije dejavnosti knjižnic

Če zaradi drugega ne, bi morale knjižnice preverjati svoje delovanje zaradi odgovornosti do svojih uporabnikov, ki postajajo vedno bolj kritični in zahtevni. Namen evalvacije je lahko preprosta ugotovitev, na kateri stopnji izvedbe deluje storitev v danem trenutku, do identifikacije možnih virov njenega neuspešnega delovanja ali neučinkovitosti, kar je diagnostična oz. terapevtska evalvacija. Lancaster (1993, str. 8-9) slikovito ilustrira namen evalvacije informacijske storitve, da je to "jalovo početje, če je ne izvajamo s ciljem prepoznave sredstva za izboljšanje njene izvedbe". Evalvacija naj bo sredstvo za zagotavljanje informacij, ki bodo v pomoč pri izboljšanju delovanja knjižnice, ne pa cilj (npr. sodba, da je knjižnica dobra ali slaba).

Ocenjevanja delovanja knjižnice zaposleni ne bi smeli gledati v negativni luči, ki jim bo prineslo kontrolo njihovega dela, zato da bi jih rezultatom primerno nagradili ali sankcionirali, čeprav se je negativnega prizvoka izraza evalvacija zaradi možnih zlorab težko otresti. Evalvacija knjižnice in njenih storitev je dejavnost, ki je namenjena zbiranju koristnih podatkov za reševanje problemov, kot pomoč pri odločanju in vodenju knjižnice. Evalvacija lahko služi stroki za izboljšanje kakovosti ponujenih storitev in za učinkovitejše razporejanje virov.

Evalvacija naj bi bila po mnenju strokovnjakov (Popovič, 1988; Herson in Altman, 1998) predvsem v službi uporabnika oz. njegovih potreb. Line (cv. Blagden in Harrington, 1990, str. 9) raziskuje vrsto uporabnikovih zahtev in definira:

- potrebe (ang. needs) kot to, kar naj bi posameznik imel (bi moral imeti),
- želje (ang. wants) - kar bi rad imel,
- zahteve (ang. demands) – za kar prosi, in
- uporabe (ang. uses) – kar uporablja.

Žaucer in Fabjan (cv. Prevec, 2002, str. 51) trdita, da so za razumevanje pomena evalvacije, za osvojitve potrebnega znanja, za izvedbo meritev, za primerjave kazalcev med knjižnicami, za vgraditev spodbud za dobro delo v finančne mehanizme potrebna leta, zato se slabega stanja pri evalvaciji delovanja knjižnic ne da spremeniti na hitro.

Mnoge države po svetu že merijo uspešnost delovanja knjižnic na nacionalnem nivoju, ugotavlja Prevec (2002, str. 50), v Sloveniji pa velika večina knjižnic še ni začela sistematično izvajati meritev uspešnosti delovanja. Normativi za financiranje so zastareli in ne vsebujejo finančnih spodbud za uspešnejše knjižnice.

3.3.2 Evalvacija šolske knjižnice

Tilke (2002, str. 208-209) loči dve vrsti evalvacije, prva je namenjena posamezni šoli, druga je splošno uporabna kot standard. Pri prvi knjižničar izbere kazalce za evalvacijo in na podlagi tega se zbirajo podatki od prepoznanih skupin uporabnikov. Odkritja lahko prikažemo v tabelarični obliki, če bo s tem doseženo večje razumevanje.

Kazalce lahko uporabimo za naslednja področja:

- uporabo (učenci: informacijska pismenost, kompetence, dostop; ali so ure odprti ustrezne, ekspertnost osebja),
- vire (tehnologija) in financiranje,
- upravljanje (politika in razvojno načrtovanje; administracija),
- storitve in programe (informacijske sposobnosti, sodelovanje z učitelji),
- osebje knjižnice.

Drugi način je primerjanje s standardi⁵², kar je lahko uporabno kot pomoč pri upravljanju delovanja in postavljanju ciljev.

Everhartova tudi navaja (1998, str. 2) dve vrsti evalvacije: kvantitativno in kvalitativno, ter svari, da prvi pogosto posvečamo preveč pozornosti, in da po krivici zanemarjamo kvaliteto, ki jo je veliko težje izmeriti, a je pomembnejša. Našteje nekatere output mere, ki se ji kljub temu zdijo uporabne in koristne za vsako knjižnico: število učiteljev in učencev, ki pridejo vsak dan v knjižnico; ocena števila gradiva, ki se izposoja; odstotek učencev (glede na njihovo skupno število), ki uporablja knjižnico vsaj enkrat mesečno idr.... Avtorica (prav tam, str. 3) v ilustracijo primerja mere obeh vrst evalvacije, ki naj bi se medsebojno dopolnjevale (tabela 1).

Tabela 1. Primerjava kvantitativnih in kvalitativnih mer za evalvacijo šolske knjižnice (Everhart, 1998, str. 3)

kvantitativne mere	kvalitativne mere
št. skupno načrtovanih ur z učitelji	nivo načrtovanja
izposoja leposlovja	stopnja uspešnosti učencev pri iskanju zaželenih leposlovnih knjig
št. naslovov periodičnih publikacij	% citiranih naslovov v raziskovalnih poročilih učencev
obisk knjižnice	zadovoljstvo učencev z urami odprtosti knjižnice

Novljanova (1997, str. 13) o namenu merjenja uspešnosti knjižnic navaja, da želi prikazati sedanje stanje razvoja, kaj so knjižnice dosegle, kaj delajo, hkrati pa opozoriti na razvojne cilje: kaj želijo doseči, izboljšati in zakaj. Uspešnost dela šolske knjižnice bi se lahko 'izmerila' le z učnim uspehom učencev ter z njihovim kasnejšim vključevanjem knjižnic in gradiva v življenje (Novljan in Steinbuch, 1996, str. 2).

Da bi lahko ugotovile, kateri kazalci so najbolj primerni za posamezno knjižnico, za zbiranje in analizo podatkov ter interpretacijo rezultatov in njihovo uporabo v procesu menedžmenta, morajo knjižnice najprej usposobiti svoje zaposlene (Ambrožič, 1997, str. 28).

Dobro bi bilo vedeti, katerega oz. katere od kazalcev bi bilo možno (in smiselno) uporabiti v šolski knjižnici, kot tudi kako to storiti v knjižnici, kjer je zaposlen le en knjižničar oz.

⁵² Tilke navaja, da so standarde za šolske knjižnice izdale AASL, ASLA in ALA.

bibliotekar. V naših šolskih knjižnicah namreč prevladuje t. i. »one man band«. Šolske knjižnice so nesamostojne in delujejo v okviru šol, zato bi morali biti z ugotavljanjem njihove uspešnosti seznanjeni vsi zaposleni na šoli, vodstvo in tudi učitelji. V zadnjih letih je čutili vse večji pritisk po evalvaciji šol (Modro, 2001, Bevc, 2002), kar bo verjetno povzročilo, da se bo povečala tudi potreba po evalvaciji delovanja knjižnic kot njihovih sestavnih delov.

Najprej bi morali pričeti z izbiranjem, razvijanjem ustreznih kazalcev in jih pred njihovo širšo sistematično uporabo preizkusiti v kateri od treh vzorčnih knjižnic, v sodelovanju med teoretiki in praktiki ter pod okriljem krovnih bibliotekarskih organizacij (ZBDS, Oddelek za bibliotekarstvo pri Filozofski fakulteti, NUK). Pri šolskih knjižnicah bi lahko vključili tudi vodilne šolske institucije (npr. Zavod za šolstvo, Pedagoški inštitut,...), saj gre navsezadnje za knjižnice, ki so del šolskega oz. izobraževalnega sistema. Na ta način bi bilo morda poskrbljeno tudi za njihov enakomernejši razvoj. Šolske knjižnice so namreč ustanove, ki bi morale zagotavljati enake pogoje (enake možnosti dostopa do različnih informacijskih virov) vsem skupinam uporabnikov, torej tudi učencem in dijakom.

3.3.3 Mere izložkov oz. rezultatov (ang. output) za šolske knjižnice

Za oceno uspešnosti delovanja knjižnice bi bilo izračunavanje mer rezultatov (output) premalo, saj bi morali upoštevati tudi vpliv na uporabnike oz. korist. To pa je težko neposredno izmeriti, saj je npr. učni uspeh učenca/dijaka, v katerem je lahko vsebovan tudi vpliv šolske knjižnice, rezultat različnih dejavnikov.

Lancaster meni (1993, str. 4), da so inputi, outputi in outcomes med sabo tako povezani, da bi morali biti kriteriji, ki jih uporabimo za oceno outputov, **dobra napoved** stopnje, do katere so doseženi zaželeni cilji (outcomes). Tako lahko npr. večje število enot v zbirki pomeni večjo verjetnost, da bodo uporabniki dobili željeno gradivo. O tem, kako izračunati in uporabiti output mere v šolskih knjižnicah, opisujejo knjige, ki so dostopne tudi v naših knjižnicah (Everhart, 1998, Bradburn, 1999), tukaj jih bomo našli in opisali nekatere okoliščine njihove uporabe.

Everhartova navaja (1998, str. 209), da je poznavanje uporabe knjižnice (mere uporabe) in anketiranje uporabnikov enako pomembno kot primerjanje s standardom.

Bradburnova (1999) pa navaja 22 mer in podrobno opiše način zbiranja podatkov, način izračuna posameznih mer ter tudi okoliščine njihove uporabe in uspešne interpretacije.⁵³

Output mere so razdeljene v dve skupini (v prvi je deset mer, v drugi pa dvanajst):

- mere uporabe,
- mere razpoložljivosti (availability) oziroma dostopa (access).

I. Mere uporabe

a) Mere uporabe knjižnice - medijskega centra

1. število obiskov razredov v knjižnici na dan
(število obiskov razredov delimo s številom delovnih dni v tednu, običajno s 5),
2. število obiskov razredov v knjižnici na šolsko uro
(število obiskov razredov na dan delimo s številom ur v šolskem dnevu),
3. število obiskov učencev v knjižnici na dan
(število obiskov učencev delimo s številom delovnih dni v tednu),
4. število obiskov učencev v knjižnici na šolsko uro
(število obiskov učencev na dan delimo s številom ur v šolskem dnevu),

b) Mere uporabe gradiva

5. delež izposoje (kroženja) gradiva⁵⁴ na učenca ali učitelja
(število izposojenih enot na leto delimo s številom vseh učencev ali učiteljev),
6. delež uporabe gradiva⁵⁵ v knjižnici/čitalnici
(število uporabljenih enot v knjižnici/čitalnici na leto delimo s številom vpletenih učencev ali učiteljev),
7. delež zadetkov elektronskih virov⁵⁶
(statistika uporabe posameznih programov ali delovnih postaj v knjižnici),

⁵³ Če bi bila knjiga prevedena v slovenščino, bi si lahko zaposleni knjižničarji – z dovoljenjem avtorice – kar prefotokopirali obrazce za zbiranje podatkov, kar bi jim prihranilo veliko dela.

⁵⁴ Mero lahko prilagodimo tipu gradiva ali stopnji, razredu, predmetu; mero lahko uporabimo ločeno za leposlovje in strokovno gradivo.

⁵⁵ Ločimo lahko CD-rome, videokasete... Za letno mero število množimo s 36 in delimo s številom učencev.

⁵⁶ Upoštevamo statistiko posameznih programov ali delovnih postaj v knjižnici.

8. obrat⁵⁷ gradiva (ang. turnover rate)

(število izposojenih enot in uporabljenih enot v knjižnici seštejemo in vsoto delimo s številom enot v zbirki),

9. delež uporabe pohištva in opreme⁵⁸

(seštejemo število učencev, ki uporabljajo opremo in število čakajočih na uporabo opreme),

10. delež zahtevkov po podpori učnega načrta⁵⁹ na teden

(število zahtevkov s strani učiteljev delimo s številom vseh učiteljev).

II. mere dostopnosti - dosegljivosti

a) Mere dostopnosti virov

11. potencialni delež podpore učnemu načrtu⁶⁰

(število enot na voljo v zbirki delimo s številom enot, potrebnih za učno uro ali predmet),

12. delež podpore učnemu načrtu⁶¹

(število enot v zbirki, ki podpirajo učni načrt delimo s številom enot, ki so jih iskali učitelji / učenci za delo),

13. delež samostojnega branja / informacijski delež

(število najdenih enot delimo s številom enot, ki so jih iskali učenci),

14. delež uspešnosti iskanja online virov⁶²

(število uspešnih iskanj informacij / gradiva delimo s številom vseh iskanj).

b) Mere dostopnosti knjižničarja - medijskega specialista⁶³

15. delež načrtovanja priložnosti

⁵⁷ Všteta je uporaba v knjižnici.

⁵⁸ Delež lahko izrazimo v odstotkih, tako da skupno vrednost pomnožimo s 100%.

⁵⁹ Po mnenju Bradburnove je to ključna output mera za knjižnični program. Lahko jo izrazimo kot dnevni delež, tako da tedensko vsoto delimo s 5.

⁶⁰ Mero računamo za stopnjo (razred) ali predmet.

⁶¹ Število enot, ki so jih iskali učitelji / učenci za učno (šolsko) delo v nekem razredu ali pri katerem od predmetov.

⁶² Te mere ne moremo uporabiti, če nimamo ustrezne informacijske in komunikacijske opreme, povezane z omrežjem internet.

⁶³ Izraz smo posebej navedli, ker se naše poimenovanje ne sklada z njim, po opisu del in nalog pa je bližji računalnikarju. V tujini ločijo poleg medijskih specialistov tudi knjižničarje učitelje (teacher librarian), ki so specializirani za poučevanje in imajo pedagoško izobrazbo. Gre tudi za izobrazbo različnih stopenj (večina knjižničarjev ima opravljen magisterij), ki se od naše ureditve razlikuje.

(od 100% odštejemo kvocient, ki ga dobimo tako, da delimo število neizpolnjenih zahtevkov po načrtovanju s številom prejetih zahtevkov po načrtovanju s strani učiteljev),

16. delež dostopnosti poučevanja

(od 100% odštejemo kvocient, ki ga dobimo tako, da delimo število neizpolnjenih zahtevkov po poučevanju s številom prejetih zahtevkov po poučevanju s strani učiteljev),

17. delež zahtevkov zaradi težav z računalniki (okvar)

(povprečno število zahtevkov dnevno dobimo tako, da delimo število vseh zahtevkov na teden s številom dni v tednu, običajno s 5),

18. povprečno število ur težav na dan

(skupni čas pri odpravljanju težav delimo s številom dni),

19. odstotek (%) težav, ko mora zaradi njih medijski specialist zapustiti medijski center (število zahtevkov s težavami, ko mora zaradi njih medijski specialist zapustiti medijski center, delimo s skupnim številom vseh zahtevkov težav z računalniki),

20. odstotek (%) težav, ko mora medijski specialist prekiniti svoj pouk

(število zahtevkov s težavami, ko mora zaradi njih medijski specialist prekiniti svoj pouk, delimo s skupnim številom vseh zahtevkov težav z računalniki).

c) Mere poučevanja osebja šole⁶⁴

21. delež zahtev po poučevanju osebja

(od 100% odštejemo kvocient med številom neizpolnjenih zahtev in številom vseh zahtev po poučevanju s strani vodstva in učiteljev),

22. delež prisotnosti pri programih poučevanja osebja

(število osebja šole, prisotnega na urah pouka delimo s skupnim številom vpisanega osebja).

Bradburnova k naštetim meram dodaja nekaj opozoril: mere pod zaporednimi številkami 12., 13. in 14. (to so naslednje: delež podpore učnemu načrtu, delež samostojnega branja/informacijski delež in delež uspešnosti iskanja online virov) zahtevajo anketiranje učiteljev in učencev, podatke zbiramo in obdelamo ločeno za učitelje in učence. Avtorica podaja pripravljene razpredelnice (za uporabnike in zbirnike za knjižničarje), kamor zapisujemo potrebne podatke, ki jih običajno zbiramo v enem ali dveh tipičnih tednih, nekatere pa dlje časa. Priporoča, naj imamo vedno pri roki beležko (papir s podlago) in

⁶⁴ Gre za izobraževanje, ki ga za učitelje in druge zaposlene sodelavce izvaja knjižničar. Običajno je to povezano z učenjem uporabe knjižnice in uporabe informacijske tehnologije.

svinčnik za vsa zbiranja in povsod tam, kjer je to potrebno. Zbrane podatke nato od časa do časa shranimo v računalniško datoteko. Pri anketah izračunamo tudi delež uporabnih odgovorov v primerjavi z dejanskim številom odgovorov. Ankete z nepopolnimi odgovori štejemo le pri odstotkih odgovorov (npr. razdeljenih 95 anket, vrnjenih 89, delež odgovorov 93,7%).

K navedenim meram želimo dodati, da bi bile za nekatere naše šolske knjižnice posamezne mere, ki jih navaja avtorica, popolnoma neuporabne (npr. za knjižnice, ki nimajo ustrezne tehnologije, so neuporabne tiste mere, ki se nanašajo na gradivo, katerega brez določene tehnologije sploh ne moremo uporabiti).

Vprašljiva je tudi uporaba nekaterih mer, povezanih z odpravljanjem težav z računalniki (delež zahtevkov zaradi težav z računalniki, povprečno število ur težav na dan, odstotek težav, ko mora zaradi njih medijski specialist zapustiti medijski center in odstotek težav, ko mora medijski specialist prekiniti svoj pouk), ki so v naših razmerah povezane bolj z delom računalnikarja (kjer ga imajo) kot pa knjižničarja, kar je posledica drugačnega programa študija bibliotekarstva in informacijske znanosti v tujini, ki ni primerljiv z našim. Možno je, da je na kateri od naših šol knjižničar tako dobro usposobljen tudi na tem področju, da opravlja tudi nekatere naloge računalnikarja, v večini šol pa ni tako.

Predpostavljamo, da tudi mere poučevanja osebja šole (delež zahtev po poučevanju osebja in delež prisotnosti pri programih poučevanja osebja) v naših šolskih knjižnicah ne bodo uporabne, saj to delo ne sodi med posebne naloge knjižničarja na večini slovenskih šol, kjer pa poteka, se izvaja na bolj neformalni ravni in po potrebi in na željo posameznih učiteljev. Učitelje bi bilo potrebno pričeti bolj sistematično poučevati o uporabi knjižnice, vendar bi za te ure pouka morali tudi predvideti in zagotoviti njihov čas ter dovolj potrebne (in ustrezne) tehnologije.

3.4 STROKOVNI STANDARDI IN EVALVACIJA ŠOLSKIH KNJIŽNIC

Izraz *standard* se navadno uporablja v množini in pogosto kot sinonim izrazu *smernica*; prvi je v slovarju označen kot *enotno določen predpis za mere, kakovost izdelkov*, ki je običajno obvezujoč, če ga predpiše država. Smernica pa *določa, kako naj se dela ali ravna*, medtem ko standard določa, *kakšno kaj sme ali mora biti*.

Obstajata dva načina predpisovanja standardov; v prvem primeru to stori stroka in standard je nekaj dogovorjenega in uporabnega kot model, v drugem primeru oblast oz.

država predpiše mero za vrednost ali kakovost nečesa, po kateri je mogoče sankcionirati tiste, ki predpisov ne izpolnjujejo. Avtorji niso enotnega mišljenja ali lahko standardi doprinesejo k ocenjevanju uspešnosti delovanja knjižnic; nekateri menijo, da lahko, drugi pa opozarjajo, da so standardi, tako kot statistika, ki jo knjižnice zbirajo, neuporabni za ta namen, če ne celo škodljivi, npr. za bolj uspešne knjižnice (Ambrožič, 1999, str. 41).

Za potrebe ugotavljanja oz. merjenja uspešnosti delovanja knjižnic potrebujemo najprej mednarodne standarde, ki bi namesto vrednosti posameznih kazalcev poenotili metodologijo zbiranja in analiziranja podatkov (Prevec, 2002, str. 33). To delo je bilo opravljeno z mednarodnim standardom ISO 11620:1998 *Library Performance Indicators*, ki je nastal zaradi potrebe po poenotenju **terminologije, metodologije in opisov posameznih kazalcev**. Standard naj bi predstavljal podlago za ocenjevanje kakovosti in uspešnosti knjižničnih storitev v knjižnicah različnih tipov in naj bi pomembno prispeval k razvoju knjižnic v tistih državah, kjer se merjenje še ni dovolj uveljavilo; spodbujal naj bi sistematično uporabo kazalcev uspešnosti kot podporo odločanju o delovanju knjižnic.

V ISO 11620 standard so bili izbrani le takšni kazalci, ki veljajo za najbolj uporabne v knjižnicah na splošno. Kazalci naj bi se uporabljali redno in kontinuirano v procesu planiranja in evalvacije oz. menedžmenta knjižnic.

Omejena uporaba standardov za potrebe evalvacije je v argumentih, da niso usmerjeni v uporabnika, temveč v vire (input), manj pa v rezultate, produkte in storitve (output); ne merijo neposredno dejavnikov v odvisnosti od pričakovanih rezultatov (ciljev) knjižnice; pogosto so preveč nedoločni, da bi lahko služili za evalvacijo knjižničnih služb.

Vseeno pa lahko standardi pomembno prispevajo k razvoju knjižnic zlasti tam, kjer so knjižnice slabše razvite ter so tako standardi sredstvo za utemeljevanje potrebe po uresničitvi določil vsaj minimalnih pogojev dela knjižnic. Dokaz za to so Združene države Amerike, kjer so standarde redno posodabljali in s tem pripomogli k hitrejšemu razvoju šolskih knjižnic. Tako poročata avtorici Miller in Shontz (1999, str. 14) za novo izdajo standardov *Information Power* iz leta 1998, da je doprinesla k hitrejšemu razvoju ameriških šolskih knjižnic, ki so danes postale prave profesionalne organizacije.

Strokovni standardi usmerjajo tudi posamezne vrste knjižnic, ki lahko za ugotavljanje uspešnosti svojega delovanja uporabijo primerjanje s sorodnimi knjižnicami ali drugi način – primerjanje z normativi in standardi. Prvi od obeh načinov je v svetu bolj cenjen, ima pa svoje omejitve in je ustrezno zahteven, čeprav se na prvi pogled zdi drugače.

Analiza o šolskih knjižnicah, ki je za področje šolskih knjižnic doslej pri nas najbolj izčrpna (Novljan & Steinbuch, 1996, str. 2) navaja standarde⁶⁵ kot primerno izhodišče za ocenitev dosežene stopnje razvoja šolskih knjižnic, predvsem njihovih pogojev za delo, v manjši meri pa tudi za oceno uspešnosti njihovega dela. Običajno se knjižnice primerjajo z domačimi standardi, ki pa so bili pripravljene na podlagi trendov v svetu.

Za slovenske šolske knjižnice ravno v tem času poteka prenova oz. sprejemanje novih standardov, ki je že v zadnji fazi (v obravnavi na najvišjem strokovnem nivoju), vendar pa je vprašljivo ali jih bo sprejela tudi šolska (izobraževalna) stran, katere del šolske knjižnice tudi so in ki odreja tudi njihovo financiranje. Šolska stran namreč ni sodelovala pri prenovi standardov. Avtorica Clyde (2002) ugotavlja, da dokumenti, ki jih sprejme knjižničarska stroka za usmerjanje delovanja šolskih knjižnic, pogosto niso potrjeni še s strani ustreznih izobraževalnih institucij in financerjev in se sprašuje, koliko strokovnjakov s teh področij je sodelovalo pri njihovi pripravi.

V svetu raziskave šolskih knjižnic vedno bolj kažejo, da ob določenih pogojih lahko šolska knjižnica pomembno prispeva k uspešnosti učencev pri branju in doseganju višjih izobraževalnih standardov. Nekaj primerov je bilo že omenjenih⁶⁶, pojavljajo pa se novi. Iz Texasa poročajo⁶⁷ o novih odkritjih raziskav, da učenci na šolah brez šolskega knjižničarja (takšnih je v Texasu kar četrtina) dosegajo slabši uspeh, prav tako tudi na šolah, kjer imajo le po enega knjižničarja (brez pomočnika), ki ima premalo časa za bolj tesno načrtovanje in sodelovanje z učitelji, ker je prezaposlen z drugim delom. Odkrili so, da je tam, kjer takšnega pomočnika imajo, običajno uporaba knjižnice ustrezno večja, več otrok jo lahko uporablja in si izposoja knjige ter v knjižnici izvajajo več ur pouka. Na podlagi teh odkritij so se takoj lotili prenove standardov za šolske knjižnice, čeprav so v primerjavi z našimi ti že precej bolj ugodni⁶⁸.

Williams in Wavell poročata (cv. Tilke, 2002, str. 41-42), da so na Škotskem izvedli raziskavo o učinku šolskih knjižnic na učenje z uporabo študij primerov in fokusnih skupin med učnim osebjem in učenci (v obliki intervjujev s knjižničarji).

⁶⁵ Standardi za šolske knjižnice.

⁶⁶ Gl. poglavje 1.4.2.

⁶⁷ Texas school libraries: standards, resources, services, and students' performance, 2001. Dostopno online: <http://www.tsl.state.tx.us/ld/schoollibs/schlibsurvey/index.html>.

⁶⁸ Na šolah, ki imajo do 350 učencev/dijakov priporoča standard zaposlitev minimalno enega bibliotekarsko usposobljenega knjižničarja in enega pomočnika (torej skupaj 2 osebi za poln delovni čas); šole s 351 do 700 učenci pa naj zaposlijo še 0,5 dodatnega pomočnika (skupaj 2,5).

Prepoznani kazalci učinka so bili:

- verbalni in pisni izrazi navdušenja s strani učencev,
- pripravljenost na sodelovanje ter nadaljevanje z delom doma in v knjižnici,
- sprememba odnosa do dela v daljšem časovnem obdobju.

Bistvena vprašanja pa so bila:

- kako knjižničarji sodelujejo z učitelji,
- kako se medsebojno sprejemajo,
- kakšno je razumevanje in spretnost ravnanja z informacijami iz učnega načrta.

3.4.1 Mednarodni standardi za šolske knjižnice

Šolskim knjižnicam danes najbolj znani standardi, ki so si s časom in splošnejšo uporabo že pridobili mednarodni značaj, so ameriški standardi *Information Power: Building Partnership for Learning*⁶⁹ (1998), v slovenskem prevodu *Informacijska moč: Zgradimo partnerstvo za učenje*. Izhajajo iz devetih standardov informacijske pismenosti (v treh kategorijah in z dodanimi devetindvajsetimi kazalci), ki jih je na eni od svojih letnih konferenc sprejelo ameriško združenje šolskih knjižničarjev (AASL), ki deluje v okviru Ameriškega knjižničnega združenja (ALA). Standardi, ki so bili prevedeni tudi v slovenščino (Bon, 2000, str. 142-143), naj bi pomagali učencem, da bi postali večji uporabniki in ustvarjalci informacij in bi tako uspevali v informacijski dobi. Delovali naj bi kot vodič šolskim knjižničarjem in drugim izvajalcem učnega procesa, da bi našli prave poti ter ustvarili praktične pogoje za zagotovitev učinkovite uporabe informacij in idej.

Leta 1988 so bile smernice prvič objavljene kot *Information Power: Guidelines for School Library Media Programs*, ki jih je ALA kasneje posodobila in nadgradila ter ponovno izdala 1998. Od izida v juniju 1998 je knjiga postala ena tistih, o kateri šolski knjižničarji največ govorijo in pišejo, na njeni osnovi pa nastajajo vedno nove publikacije. Knjižničarji knjigo navajajo in citirajo v besedilih in v zahtevkih za financiranje, standardi pa visijo na stenah knjižnic in šol, da bi z njimi navdihnili učence za učenje.

⁶⁹ Publikacijo sta izdali skupaj American Association of School Librarians (AASL) in Association for Educational Communications and Technology (AECT).

Lahko bi rekli, da so na nek način standardi *Information Power* po naravi vsebinski ali kvalitativni, saj se ukvarjajo s tistim, kar naj bi bil bistveni končni cilj⁷⁰, kamor naj bi bilo usmerjeno tudi delovanje šolskega knjižničarja – razvijanje kakovostnega znanja, spretnosti in sposobnosti učencev in tudi učiteljev.

Posamezne države so prav tako sprejele svoje standarde za šolske knjižnice in nekateri so tudi že dostopni na svetovnem spletu. Takšni so npr. standardi države Texas⁷¹, o katerih smo v tej razpravi že govorili (trenutno so v sprejemanju novi). Država Maryland⁷² ima poleg standardov zapisanih tudi osem učnih rezultatov s kazalci za šolske knjižnice (Library Media Learning Outcomes, izdalo jih je državno ministrstvo za šolstvo – Maryland State Department of Education). Do nekaterih standardov lahko dostopamo s strani ameriškega društva za šolske knjižničarje, od koder je dostopna tudi baza izobraževalnih standardov⁷³, ki jo lahko knjižničarji priporočijo učiteljem.

V letu 2002 je IFLA izdala prenovljene mednarodne standarde (smernice) za šolske knjižnice, razvili pa so jih v sodelovanju in pod pokroviteljstvom organizacije UNESCO. Nastali so na osnovi Manifesta o šolskih knjižnicah⁷⁴, ki je bil objavljen 1999, z namenom, da bi tako podprli knjižnice in jim pomagali pri uresničevanju načel iz Manifesta.

Smernice obsegajo pet poglavij:

- poslanstvo, politika, evalvacija,
- viri (financiranje, prostor, oprema, pohištvo, zbirke, elektronski viri),
- osebje (vloga šolskih knjižničarjev, naloge...),
- programi, dejavnosti šolske knjižnice,
- promocija, izobraževanje uporabnikov.

⁷⁰ Knjižničar v šolski knjižnici ima danes seveda ob tem še mnoga druga bolj ali manj pomembna in bolj ali manj rutinska dela, ki morajo biti opravljena ob stalni prisotnosti uporabnikov v knjižnici, ki je odprta ves čas pouka, zato je njegovo delo zelo dinamično.

⁷¹ Standardi so dostopni na spletni strani: <http://www.tsl.state.tx.us/ld/schoollibs/standards.html>.

⁷² Standardi so dostopni na spletni strani: http://mdk12.org/mspp/standards/library_stdts.html, učni rezultati pa na strani: <http://www.bcpl.net/~dcurtis/mlo/>.

⁷³ Content Knowledge: The McREL Standards Database, www.mcrel.org/standards-benchmarks.

⁷⁴ Manifest za šolske knjižnice določa, da je šolska knjižnica integralni del izobraževalnega procesa, v nadaljevanju pa opredeljuje tudi naloge šolske knjižnice (IFLA/UNESCO Manifest, 2001). Slovenski prevod manifesta je prvič izšel kot priloga Knjižničarskih novic leta 2000 v št. 6.

Vsebujejo tudi 20 kazalcev⁷⁵ za evalvacijo knjižnice, in sicer za šest področij: uporaba (6 kazalcev), viri (3 kazalci), človeški viri (2 kazalca), kakovost (3 kazalci), stroški (5 kazalcev) in primerjava (1 kazalec). Vendar pa je, za razliko od standarda ISO 11620, zaenkrat premalo natančno razloženo, kako naj vodja knjižnice te kazalce tudi uporablja.

Inštitut za podeljevanje licenc za knjižnične in informacijske strokovnjake (Chartered Institut of Library and Information Professionals – CILIP), v katerem je danes združeno nekdanje Britansko knjižnično združenje (Library Association), izdaja standarde za šolske knjižnice za območje Velike Britanije. Ogledali smo si smernice za osnovnošolske knjižnice (The Primary School Library Guidelines), izdali pa so tudi podobne smernice za knjižnice srednjih šol. Smernice so bile izdane leta 2000 (prenovljene 2002), namenjene pa so šolam z učenci starimi od 4 do 11 let, zato se ukvarjajo z njihovimi potrebami, poudarjajo pa tudi uporabo informacijske in komunikacijske tehnologije kot integralnega elementa šolanja.

Te smernice ne veljajo za Škotsko⁷⁶, ki ima svoje standarde in druga priporočila. Leta 2002 je organizacija škotskih lokalnih oblasti (the Convention of Scottish Local Authorities – COSLA) poročala o standardih v šolskih knjižnicah na Škotskem. To poročilo dopolnjujejo kazalci uspešnosti delovanja knjižnic, ki naj bi omogočili knjižnicam evalvacijo, ki bo uporabna tudi za primerjave med knjižnicami. Za razliko od srednješolskih so osnovnošolske knjižnice slabše razvite in imajo manj polno zaposlenih kvalificiranih strokovnih delavcev. Dokument s tremi področji kazalcev (izdatki, preskrba z viri, nivoji knjižnične uporabe) in podrobno razlago se imenuje Performance information in school library resource centres⁷⁷, zadostil pa naj bi povečanim potrebam po pričevanju o vrednosti knjižnic.

3.4.2 Slovenski standardi za šolske knjižnice

Prvi slovenski strokovni standardi za šolske knjižnice so bili začrtani na podlagi koncepcije razvoja knjižničarstva iz leta 1971 (Osnove, 1987, str. 59). O tem piše v uvodu standardov in normativov iz leta 1989: »Ob reformi osnovne šole sta republiška matična služba in strokovno društvo pripravila standarde, ki uravnavajo dejavnost knjižnic na osnovni šoli.

⁷⁵ Vseh 20 kazalcev navajamo v poglavju 3.6.2.

⁷⁶ Chartered Institut of Library and Institution Professionals in Scotland – CILIPS. Priporočila za knjižnice so dostopna na spletni strani: <http://www.turningcorners.co.uk/support.htm> (citirano 2003-05-25).

⁷⁷ Dokument je dosegljiv na spletnem naslovu: <http://www.slainte.org.uk/slicpubs/pischools02.pdf> (citirano 2003-05-25).

Zavod SRS za šolstvo je del teh standardov vključil leta 1972 v novi učni načrt za osnovno šolo.« Kasneje so iz šolskih dokumentov knjižnice izpadle. V srednji šoli standardi niso bili nikoli potrjeni s strani politike. Standardi so ostali le »neobvezne strokovne smernice, po katerih se ravnaajo šolske knjižnice, uradno pa veljajo minimalni standardi, ki jih določajo izobraževalne skupnosti v skladu s potrebami in razpoložljivimi sredstvi« (Vzgojno-izobraževalno, 1990, str. 32; 1995, str. 14).

Trenutno so standardi in normativi iz leta 1989 še vedno veljavni, vendar so tik pred sprejemom novi standardi. Dne 30.1.1998 je Sekcija za šolske knjižnice pri ZBDS oblikovala komisijo za prenovo, ki je pripravila predlog prenovljenih standardov za šolske knjižnice (Standardi, 2001). Predlog je bil obravnavan na študijskih skupinah za knjižnično dejavnost, knjižničarji pa so lahko dali svoje pripombe k prenovljenemu besedilu standardov. Zaenkrat so bili prenovljeni standardi (v nekoliko spremenjeni in dopolnjeni različici) potrjeni leta 2001 na Skupščini ZBDS na posvetovanju v Radencih, bodo pa obravnavani tudi na Svetu za knjižnično dejavnost skupaj z drugimi podzakonskimi akti, ki jih bo svet pripravil po »naročilu« novega zakona o knjižničarstvu, sprejetega ob koncu leta 2001.

V novih standardih so cilji knjižnice opredeljeni kot:

- zadovoljevanje informacijskih in kulturnih potreb učencev in delavcev šole;
- vključevanje v učni načrt šole z ustreznim izborom knjižničnega gradiva in s programom dela;
- nudenje različnih možnosti za motiviranje učencev pri branju, učenju in tudi pri izvenšolskih dejavnostih;
- povezovanje v knjižnični informacijski sistem z enotno strokovno obdelavo knjižničnega gradiva, z razvijanjem medknjižnične izposoje in s pretokom informacij;
- vzgoja samostojnega in aktivnega uporabnika knjižnice, ki bo knjižnice in njihovo gradivo uporabljal trajno.

V nadaljevanju so našteje temeljne naloge šolske knjižnice, razporejene v pet sklopov:

- vodenje in organizacija dela knjižnice (program dela šolske knjižnice, ki je sestavni del letnega delovnega načrta šole, saj knjižnica sodeluje pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju celotnega življenja in dela šole);
- temeljna knjižnična dejavnost (strokovna obdelava, ureditev in predstavljanje knjižničnega gradiva ter motiviranje za njegovo uporabo);

- omogočanje udeležencem vzgojno-izobraževanega procesa uporabe knjižnice kot celote: njenega gradiva, informacij in opreme;
- učenje učnih spretnosti in sposobnosti (uporaba knjižnice in njenih informacijskih virov; sodelovanje pri učenju raziskovalnih in referenčnih spretnosti; sodelovanje knjižnice pri navajanju učencev na samostojno učenje in branje idr.);
- učenje in navajanje učencev na uporabo računalniške in komunikacijske tehnologije za pridobivanje in uporabo informacij.

Navedenih je tudi nekaj pogojev za uresničevanje teh nalog: ustrezno knjižno, neknjižno in drugo gradivo za vsa strokovna področja; temeljna zaloga (določena pa je le njena količina, ne pa tudi kakovost); obseg temeljnega knjižnega fonda; prirast. Standardi določajo, naj zaposleni v šolski knjižnici poznajo šolske cilje, da lahko sodelujejo in delujejo v povezavi s predmetnimi aktivni pri izobraževanju učenca in pri spodbujanju samostojnega učenja (Standardi, 2001, str. 5). Tu bi dodali, da bi morali tudi učitelji poznati cilje šolske knjižnice in jih uresničevati skupaj s knjižničarjem.

Zanimivo je, da se v zadnji alineji opisa del in nalog vodje knjižnice v sprejeti različici standardov omenja tudi evalvacija knjižnice, ki je v prejšnjem osnutku (iz leta 1999) ni bilo. Po njej vodja knjižnice med drugim evalvira poslovanje šolske knjižnice glede na uspešnost, učinkovitost in kvaliteto dela (Standardi, 2001, str. 10). Kako pogosto in na kakšen način oz. s kakšnimi sredstvi in metodami naj vodja to počne, standardi ne opredelijo, ne dajejo tudi nobenih navodil ali priporočil v literaturi.

Popovič (1988, str. 318) ugotavlja, da preseganje standardov ne pomeni nujno izboljšane kvalitete delovanja knjižnice. Trditev ilustrira s primerom šolskih knjižnic v občini Kranj, ki so sicer standarde glede knjižne zaloge presegale približno za polovico, a le količinsko, saj so bili njihovi uporabniki s kakovostjo tega gradiva zelo nezadovoljni.

Knjižnice so si v preteklosti z argumentiranim primerjanjem s standardi poskušale priboriti več sredstev za svoje informacijske potrebe. Družbene razmere opozarjajo, da bo v bodoče knjižnica težko dosegla boljše financiranje in izboljšanje svojih delovnih pogojev le z navajanjem standardov kot edinega argumenta. Strokovnjaki opozarjajo, da dobiva standard samo vlogo priporočila in da bodo zaradi izboljševanja procesa vodenja morale knjižnice proučiti potrebe uporabnikov. Vrednotenje uspešnosti knjižnic se bo moralo v večji meri kot doslej nasloniti na uporabnika (Novljan, 1997, 15).

3.5 OMEJITVE ZA IZVEDBO VREDNOTENJA V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH

Po mnenju avtorice Cullenove (1998) se knjižničarji zaenkrat še vedno niso sporazumeli, katere mere uspešnosti delovanja knjižnice bodo naredile knjižnico bolj učinkovito in relevantno za potrebe uporabnikov, čeprav merjenje uspešnosti poteka že vsaj četrto stoletje. Knjižnice iščejo bolj celosten pristop k ugotavljanju uspešnosti. Ocena uspešnosti je odvisna tudi od tega, kdo jo daje (knjižničar, uporabniki, financerji).

V slovenskih šolskih knjižnicah smo pri evalvaciji knjižnice šele čisto na začetku poti, pred nami pa je mnogo ovir. Med vzroki za neuporabo kazalcev in kazalnikov ter postopkov za ugotavljanje uspešnosti delovanja šolskih knjižnic bi lahko iskali predvsem njihovo **nepoznavanje**. Standard ISO 11620, ki prinaša informacije o kazalcih, primernih za vse tipe knjižnic, tudi za šolske, doslej še ni bil preveden v slovenščino. Tudi Ovnova ugotavlja (2000, str. 61), da imajo knjižničarji premalo znanj o metodah in tehnikah meritev, o zbiranju in obdelavi podatkov ter predstavljanju rezultatov. Za izboljšanje stanja je predlagala sistematično izobraževanje knjižničarjev. Meni tudi, da so knjižničarji večinoma prezaposleni z vsakodnevnim operativnim delom in da financerji knjižnic in njihove matične ustanove ne postavljajo zahtev po potrjevanju uspešnosti delovanja knjižnic oz. njenih storitev.

V vsaki šolski knjižnici je zaposlen pretežno le po **en knjižnični delavec**, ki opravlja vsa potrebna dela ter je ves čas prisotnosti na šoli tudi na voljo uporabnikom, kar lahko predstavlja časovno omejitev za proces vrednotenja. Pogosto ali vsaj občasno knjižničarja na šoli uporabijo še za druga dela, ki s knjižnico niso neposredno povezana (npr. spremstva, nadomeščanje odsotnih sodelavcev...). Ena izmed dejavnosti, ki jo praviloma opravljajo zaposleni v knjižnici, je upravljanje učbeniškega sklada, ki je obsežno in časovno sovпада s konicama dela v šolski knjižnici, t. j. ob koncu (zbiranje prijav, zbiranje izposojenih in naročanje novih učbenikov...) in na začetku šolskega leta (razporejanje in razdeljevanje učbenikov). Za evalvacijo dejavnosti je znano, da lahko vzame zaposlenim veliko časa, knjižničar pa bi včasih že brez tega dela potreboval v knjižnici kakšnega pomočnika.

Nadalje lahko povzroči težave **pomanjkljiva in neenotna opremljenost** šolskih knjižnic z računalniško in komunikacijsko tehnologijo, pa tudi nameščena različna programska oprema, ki ne dopušča enakih možnosti uporabe podatkov. Ta je pomembna pri enotnosti načina zbiranja podatkov, ki jih potrebujemo za evalvacijo. Žumrova (2000) je z raziskovanjem ugotovila, da nekatere šolske knjižnice s procesom informatizacije še niso

ni zače, mnoge med njimi so šele na začetku poti do avtomatizirane podpore in izposoje, največ pa jih je šele sredi te poti. Najbrž lahko predpostavimo, da je zaenkrat le redka šolska knjižnica pri nas popolnoma avtomatizirana - v smislu, da bi imela obdelano vse knjižnično gradivo in bi tudi vse svoje tekoče naloge (nabava oz. naročanje, obdelava, izposoja s pomočjo čitalca črtne kode, medknjižnična izposoja gradiva...) opravljala s pomočjo računalnika.

Drugo nerešeno vprašanje, ki bi utegnilo delati preglavice, je **medsebojna nepovezanost** šolskih knjižnic, kar zelo zmanjšuje pretok pozitivnih idej, sodelovanje in medknjižnično izposojanje knjižničnega gradiva znotraj te skupine. Zaradi omenjenih razlik v opremljenosti knjižnic je mogoče računalniško povezovanje samo med določenimi bolj opremljenimi knjižnicami.

3.6 IZBOR KAZALCEV USPEŠNOSTI DELOVANJA ZA ŠOLSKE KNJIŽNICE

Kazalec po standardu ISO 11620 (1998) je »izraz ali oznaka (lahko številčna, znakovna ali besedna), pridobljena z uporabo ustrezne metode. Uporablja se za kvalitativno in kvantitativno ocenjevanje dejavnosti (dogodkov, predmetov, oseb)«. Hentlyjeva (cv. Ambrožič, 1999, str. 35) navaja, da je kazalec nadomestilo za nekaj, česar ne moremo oceniti (izmeriti) neposredno.

Več dokumentov našteva lastnosti dobrega kazalca oz. kriterije za njegovo preverjanje (Poll in Boekhorst, 1996, str. 18-19, ISO 11620,1998, Crawford, 2000), ki so:

1. informativnost (kazalec naj bo uporaben za merjenje dejavnosti, prepoznavanje dosežkov in problemov ter pomanjkljivosti),
2. zanesljivost (pri ponovnem merjenju daje podobne rezultate),
3. veljavnost (kazalec meri, kar smo se namenili meriti),
4. ustreznost oz. primernost (postopki merjenja so v skladu z delovnimi postopki),
5. primerljivost (dopušča primerjanje z drugimi knjižnicami pod določenimi pogoji),
6. praktičnost oz. uporabnost (uporabimo podatke, ki so na voljo z zmernim naporom in sredstvi).

Kako izberemo kazalec? Vprašamo se, ali je kazalec v pomoč menedžmentu, financerjem in uporabnikom. Morda ima knjižničar informacije ali občutek, da določeno področje ne deluje dobro. Izbor je odvisen tudi od napora, ki ga je v zbiranje in analizo podatkov

potrebno vložiti ter od tega ali pristojne oblasti zahtevajo poročila o dejavnosti knjižnice (Prevec, 2002, str. 44-45).

Strokovnjaki svarijo (Poll in Boekhorst, 1996, Ambrožič, 1999, Tilke, 2002), da kazalci sicer zagotavljajo podatke, niso pa nadomestilo za odločitve. Potrebno jih je interpretirati, poiskati vzroke in merjenje večkrat ponoviti (ena sama uporaba kazalca ne zadošča) ter kombinirati uporabo več kazalcev skupaj (kazalci merijo običajno le eno aktivnost knjižnice).

Kazalce uspešnosti delovanja delimo v dve kategoriji (ISO 11620: 1998, str. 3):

- kvantitativni kazalci, kjer gre za neposredno številčno merljivost storitve, cilji so običajno kratkoročni (npr. enot gradiva na učenca),
- kvalitativni, ki ne merijo storitev neposredno s pomočjo številčnih podatkov, cilji so običajno dolgoročni.

3.6.1 Kazalci ISO 11620 za knjižnice

Pri vsakem kazalcu je najprej podan njegov cilj, področje uporabe, definicija kazalca (vključene so definicije drugih pojmov), metoda (ali metode) izračuna, razlaga (interpretacija) kazalca in dejavniki, ki vplivajo nanj, naštetih pa so tudi viri ter dodan seznam sorodnih kazalcev.

I. Mnenje uporabnikov

1. zadovoljstvo uporabnikov,

II. Storitve, namenjene uporabnikom

2. delež ciljne populacije,
3. stroški na uporabnika,
4. število obiskov glede na celotno število možnih (potencialnih) uporabnikov,
5. stroški na obisk knjižnice,

III. Zagotavljanje dokumentov

6. razpoložljivost naslovov,
7. razpoložljivost zahtevanih naslovov,
8. delež zahtevanih naslovov v zbirki,
9. razpoložljivost zahtevanih naslovov v določenem času,

- 10. uporaba dokumentov v knjižnici na možnega (potencialnega) uporabnika,
- 11. stopnja uporabe dokumentov,

IV. Iskanje dokumentov

- 12. srednji čas dostave dokumentov iz zaprtega skladišča,
- 13. srednji čas iskanja dokumentov v prostem pristopu,

V. Izposoja dokumentov

- 14. obrat zbirke,
- 15. izposoja na možnega (potencialnega) uporabnika,
- 16. izposojeni dokumenti na možnega (potencialnega) uporabnika,
- 17. stroški na izposoj,
- 18. število izposoj na zaposlenega,

VI. Zagotavljanje dokumentov iz zunanjih virov

- 19. hitrost medknjižnične izposoje,

VII. Informacijske in referenčne storitve

- 20. delež ustreznih odgovorov na vprašanja,

VIII. Iskanje informacij

- 21. uspešnost iskanja dokumentov po naslovu v katalogu,
- 22. uspešnost iskanja dokumentov po vsebini v katalogu,

IX. Prostor in oprema

- 23. razpoložljivost prostora oz. opreme,
- 24. stopnja uporabe prostora oz. opreme,
- 25. stopnja zasedenosti čitalniških sedežev,
- 26. razpoložljivost avtomatiziranih sistemov,

X. Tehnične storitve

Nabava dokumentov

- 27. srednji čas nabave dokumentov,

Obdelava dokumentov

- 28. srednji čas obdelave dokumentov,

Katalogizacija

29. stroški katalogizacije naslova.

Standard ima zapisana še tri področja, a zanje ne daje opisov kazalcev: izobraževanje uporabnikov, promocijska dejavnost ter razpoložljivost in uporaba človeških virov.

Pred začetkom uporabe kazalcev mora vodja knjižnice izdelati strateški načrt, v katerem definira poslanstvo knjižnice, analizira zunanje in notranje okolje ter opredeli dolgoročne in kratkoročne cilje knjižnice, kar mu daje osnovo za ugotavljanje uspešnosti knjižnice. V načrtu predvidi, katere vrste rezultatov želi knjižnica pridobiti z merjenjem, katere skupine kazalcev in katere kazalce v okviru skupin bo za to uporabil, določi čas izvedbe (v času normalne uporabe knjižnice) ter poskrbi tudi za ustrezno gradivo, npr. vprašalnike. Pri samem merjenju pa se natančno zapišejo definicije, vrsta uporabljenih podatkov, čas izvajanja meritev ter druge okoliščine, ki so vplivale na izvedbo meritev. Le tako bodo zagotovljeni pogoji za bodoče primerjave med merjenji v knjižnici v različnih časovnih obdobjih.

Upoštevati je potrebno še priporočila, ki jih podaja standard ob posameznih kazalcih uspešnosti in jih tu nekaj navajamo. Priporočajo, da naj ne bi merili kazalcev posamično, temveč v skupinah, koristno je tudi, če jih obravnavamo v širšem kontekstu. Različne knjižnice je možno med seboj primerjati le, če upoštevamo razlike v njihovem poslanstvu in v družbeno – ekonomskih značilnostih uporabnikov. Nekateri kazalci so primerni za primerjavo knjižnic z enakim poslanstvom, če za izračun kazalca uporabljamo enako metodo. Pri interpretaciji rezultatov pa moramo biti zelo previdni, upoštevati moramo tudi posebnosti okolja, v katerem delujejo primerjane knjižnice. Poiskati in raziskati moramo tudi vzroke za dobljene rezultate meritev.

Pri uporabi nekaterih kazalcev delamo na osnovi reprezentativnih (naključnih) vzorcev uporabnikov, dokumentov, naslovov itd. Na izračun kazalcev lahko vplivajo tudi različne metode obračunavanja.

Kazalec Zadovoljstvo uporabnikov lahko uprabljamo za pridobivanje mnenja uporabnikov o katerikoli storitvi knjižnice, ki je namenjena uporabnikom:

- odprtost knjižnice,
- opremljenost čitalnice,
- razpoložljivost dokumentov,
- medknjižnična izposoja,
- informacijske storitve,

- izobraževanje uporabnikov,
- odnos osebja knjižnice do uporabnikov,
- knjižnične storitve kot celota.

Mnenja uporabnikov lahko pridobimo z vprašalnikom (pisno) ali z intervjujem (razgovorom), druge podatke pa na osnovi različnih evidenc v knjižnici (statistični podatki) in izven nje (npr. demografski podatki).

Na kazalec Stopnja uporabe dokumentov lahko vpliva več dejavnikov, kot so:

- število izvodov posameznega naslova, zlasti tistih, po katerih je veliko povpraševanje;
- sestava zbirke glede na povpraševanje uporabnikov;
- običajni roki izposoje v knjižnici, posebni roki izposoje za naslove, po katerih je veliko povpraševanje,
- število dokumentov, ki si jih je dovoljeno istočasno izposoditi;
- promocijska dejavnost knjižnice in usposobljenost osebja na tem področju.

Na rezultate bodo vplivali tudi manj pomembni dejavniki: število zastarelih naslovov in dodatnih izvodov, po katerih ni več povpraševanja, število naslovov, ki so v vezavi ali v drugačni obdelavi, hitrost vračanja dokumentov na police itd.

Na višji obrat zbirke vpliva več dejavnikov:

- sestava zbirke glede na povpraševanje uporabnikov (zbirka z večjim deležem zastarelega ali neustreznega gradiva bo imela manjši obrat);
- politika knjižnice pri izločanju zastarelega gradiva in dodatnih izvodov, po katerih uporabniki ne povprašujejo več;
- število izvodov naslovov, po katerih je veliko povpraševanje;
- razmerje med uporabo v knjižnici in izposojno – večja uporaba v knjižnici lahko pomeni manjšo stopnjo obrata zbirke;
- običajni roki izposoje in posebni roki izposoje za naslove, po katerih je veliko povpraševanje, število dokumentov, ki si jih je dovoljeno istočasno izposoditi;
- promocijska dejavnost knjižnice in sposobnosti osebja, ki se ukvarja s tem področjem dejavnosti;
- možnosti podaljšave rokov za izposojno;

Pri uporabi kazalca Število izposoj na zaposlenega je treba posebno paziti na razlike v pravih izposoje (npr. roki izposoje, podaljšave in obseg gradiva, ki ni namenjeno izposoji).

3.6.2 IFLA/UNESCO kazalci uspešnosti delovanja šolske knjižnice

Vodstvo šolske knjižnice mora nenehno nadzorovati izvajanje dejavnosti in storitev, da zagotavlja doseganje zastavljenih smotrov in ciljev. Zaradi ugotavljanja in zasledovanja trendov je treba na letni ravni izvajati redne statistične študije, zajeti morajo vsa pomembna področja načrta, da bi ugotovili (IFLA/UNESCO, 2002, str. 4):

- ali dosegajo dolgoročne in kratkoročne napovedane cilje knjižnice, učnega načrta in šole,
- ali zadovoljujejo potrebe šolske skupnosti,
- ali lahko sledijo spremenjenim potrebam,
- ali so ustrezno opremljene s potrebnimi viri,
- ali so stroškovno učinkovite.

Naslednjih ključnih dvajset kazalcev se je izkazalo kot koristno orodje za nadzor in vrednotenje pri doseganju ciljev šolske knjižnice:

I. Kazalci uporabe

1. Izposoja na člana šolske skupnosti (ločeno za učenca in za člana osebja šole);
2. Skupno število obiskov na člana šolske skupnosti (ločeno za učenca in za člana osebja šole);
3. Izposoja na enoto (t. j. obrat virov);
4. Izposoja na uro odprtosti (v času šolskih ur pouka in po pouku);
5. Število referenčnih vprašanj na člana šolske skupnosti;
6. Uporaba računalnikov in on-line informacijskih virov.

II. Kazalci virov

1. Skupno število knjižne zaloge na člana šolske skupnosti;
2. Zagotovitev terminalov/osebni računalnikov na člana šolske skupnosti;
3. Zagotovitev računalnikov z on-line dostopom na člana šolske skupnosti.

III. Kazalci človeških virov

1. Delež polno zaposlenega osebja (ekvivalent polne zaposlitve, EPZ) glede na člane šolske skupnosti;
2. Delež polno zaposlenega osebja (EPZ) glede na knjižnično uporabo.

IV. Kazalci kakovosti

1. Ankete zadovoljstva uporabnikov;
2. Skupine za osredotočanje (focus groups);
3. Konzultacijske dejavnosti.

V. Kazalci stroškov /cene

1. Stroški enote za naloge, storitve in dejavnosti;
2. Stroški osebja na nalogo (npr. izposajo knjig);
3. Skupni stroški knjižnice na člana šolske skupnosti;
4. Skupni stroški knjižnice, izraženi v odstotku od skupnega šolskega proračuna;
5. Stroški za vire, izraženi v odstotku od celotnih stroškov knjižnice.

VI. Primerjalni kazalci

1. Statistični podatki za primerjanje (benchmark) z drugimi relevantnimi in primerljivimi knjižničnimi storitvami na drugih šolah s podobno velikostjo in značilnostmi (IFLA/UNESCO, 2002, str. 4-5).

Kazalci so v smernicah samo naštet, za njihovo pravilno uporabo pa bi potrebovali še natančnejša navodila in podrobnejše opise metod.

3.6.3 Informacijska pismenost in kazalci informacijske pismenosti

Najpomembnejši element vseživljenjskega učenja je informacijska pismenost. Pojem informacijska pismenost se je pojavil z razvojem tehnologije, ki omogoča dostop do informacij tudi izven knjižnic, koncept informacijske pismenosti pa se deloma prekriva s konceptom funkcionalne pismenosti, ki jo strokovnjaki opredeljujejo kot sposobnost učinkovite uporabe informacij za delovanje v družbi.

Informacijska pismenost:

- »zajema vse vrste pismenosti, vključno z bralno pismenostjo,
- vsebuje kognitivne strategije za iskanje, predelavo, uporabo in komuniciranje informacij, vključno z raziskovalnimi metodami,

- je učenje za učenje, kar je ena glavnih nalog za 21. stoletje« (Steinbuch, 1997, str. 6-7).

Ameriško bibliotekarsko združenje (ALA) je leta 1989 opredelilo informacijsko pismenost kot sposobnost spoznati, kdaj potrebujemo informacijo, jo znati najti, oceniti in učinkovito uporabiti. Informacijsko pismena je oseba, ki se je naučila učiti se vse svoje življenje.

Tako kot druge pismenosti⁷⁸ je tudi informacijska pismenost nekaj, kar lahko bolj ali manj obvladamo, ne pa nekaj, kar imamo ali nimamo. Zato tudi ne bi smeli reči, da neka oseba je ali ni informacijsko pismena, temveč bi morali določiti stopnjo pismenosti, ki jo pri tem dosega ter izpostaviti področja, na katerih si bo morala svoje znanje še izpopolniti. Šolska knjižnica naj bi vsem učencem zagotovila enake pogoje oz. možnosti za razvoj informacijske pismenosti.

Na tem mestu navajamo vseh devetindvajset (29) kazalcev (in vse tri možne nivoje njihovega doseganja) s standardi informacijske pismenosti, ki so ključni **učinki učenja** (learning outcomes) in so tesno povezani s šolsko knjižnico. Dugan in Herson (2002) svarita, da *učinki* (outcomes) in *učinki učenja* (learning outcomes) ne pomenijo iste stvari in jih zato ne smemo enačiti. Ocenjevanje učnih učinkov učencev pomeni več kot le merjenje pričakovanj učencev, t. j. kakovosti storitev in zadovoljstva. Informacijska pismenost sodi med učinke učenja in je poznavanje standardov in kazalcev za njeno doseganje za šolskega knjižničarja pomembno.

Standardi so razvrščeni v tri skupine (v vsaki so po trije): informacijska pismenost, samostojno učenje, družbena odgovornost. K vsakemu od devetih standardov je zapisanih po nekaj kazalcev (K) ter so določeni trije nivoji ali stopnje učinkovitosti oz. doseganja (ang. proficiency – spretnost, sposobnost, znanje): osnovno (Basic – B), spretno (Proficient – P), vzorno (Exemplary – E). Pri razvrščanju v nivoje so uporabili tudi Bloomovo klasifikacijo znanja. Dopisali so še standarde v akciji (s primeri za potencialne situacije, ki zahtevajo informacijsko pismenost za vsak standard) in primere vsebinskih standardov, česar tu ne navajamo. Vse to gradivo naj bi ilustriralo, kako lahko uporabimo standarde in kazalce. Primere je v praksi potrebno prilagoditi individualnim nalogam in ciljem učenja.

⁷⁸ Med osnovne pismenosti sodita prav gotovo branje in pisanje, pa tudi matematična pismenost, danes pa strokovnjaki med ključne pismenosti, brez katerih ni več mogoče uspešno delovati v družbi, uvrščajo še uporabo informacijske tehnologije, reševanje problemov in komunikacijo, medijsko pismenost itd. Koncept pismenosti se spreminja s prostorom in časom.

I. Informacijska pismenost

Standard 1: Učenec, ki je informacijsko pismen, dostopa do informacij učinkovito in uspešno.

K 1. Prepozna potrebo po informacijah

B – Prepozna situacijo, kdaj bi mu/ji bile potrebne dodatne informacije za rešitev informacijskega problema ali vprašanja.

P – Ko je soočen z informacijskim problemom ali vprašanjem, zna ugotoviti, ali so mu/ji potrebne dodatne informacije za rešitev.

E – Oceni ali je vrsta informacijskega problema ali vprašanja lahko razrešena na podlagi lastnega znanja ali so potrebne dodatne informacije.

K 2. Prepozna, da so natančne in razumljive informacije osnova za proces odločanja.

B – Izbere primere točnih in razumljivih informacij ter popolnih in nepopolnih informacij za proces odločanja.

P – Razloži razliko med točnimi in netočnimi informacijami ter popolnimi in nepopolnimi informacijami za proces odločanja.

E – Oceni kakovost odločitve glede natančnosti in popolnosti informacij.

K 3. Oblikuje vprašanja na podlagi informacijskih potreb.

B – Pove vsaj eno obsežno vprašanje, ki bo pomagalo pri iskanju potrebnih informacij.

P – Pove obsežno in specifično vprašanje, ki bo pomagalo pri iskanju potrebnih informacij.

E – Popravi, doda, opusti vprašanje, ko se informacijska potreba spremeni.

K 4. Prepozna vrsto informacijskih virov.

B – Našteje različne informacijske vire in razloži vrsto najdenih informacij v vsakem viru.

P – Z metodo "možganske nevihte" poišče vrsto informacijskih virov, ki bodo zadostili potrebi po informacijah.

E – Uporablja vse vrste informacijskih virov za različne informacijske potrebe.

K 5. Razvija in uporablja uspešne strategije za lociranje informacij.

B – Našteje nekaj idej, kako najti potrebne informacije.

P – Razloži in uporabi načrt za dostop do potrebnih informacij.

E – Oblikuje in spremeni načrt za različne potrebe in situacije.

Standard 2: Učenec, ki je informacijsko pismen, vrednoti informacije kritično in kompetentno.

K 1. Določi točnost, relevantnost in razumljivost.

B – Našteje primere za vse tri.

P – Primerja vire glede vseh treh.

E – Oceni vire glede na temo/teme.

K 2. Loči med dejstvom, pogledom in mnenjem.

B – Prepozna dejstvo, pogled, mnenje v različnih virih in izdelkih.

P – Razloži, kako so si dejstvo, pogled, mnenje različni.

E – Zbere primere za dejstvo, pogled, mnenje kot primerne za delo nekoga.

K 3. Prepozna netočne in zavajajoče informacije.

B – Prepozna netočne in zavajajoče informacije v virih in izdelkih.

P – Razloži zakaj netočne in zavajajoče informacije vodijo k napačnim sklepom.

E – Oceni in podpre ocene stopnje netočnosti, pristranosti oz. predsodke, ali zavajajoče informacije v virih in izdelkih.

K 4. Izbere informacije, primerne za problem ali bližnje vprašanje.

B – Prepozna informacije, ki so uporabne za določen problem/vprašanje.

P – Analizira informacije iz različnih virov, da bi določil njihovo uporabnost za določen informacijski problem/vprašanje.

E – Vgradi točne, relevantne in razumljive informacije za rešitev problema/vprašanja.

Standard 3: Učenec, ki je informacijsko pismen, uporablja informacije natančno in kreativno.

K 1. Organizira informacije za praktično uporabo.

B – Opiše različne načine (časovna, tematska, hierarhična razporeditev informacij).

P – Organizira informacije na različne načine.

E – Organizira informacije za izdelke različnih tipov.

K 2. Integrira novo znanje.

B – Prepozna in razume nove informacije in ideje.

P – Sklepa s kombiniranjem že znanega in novega.

E – Integrira novo znanje s starim in ustvari nov pomen.

K 3. Uporabi informacije s kritičnim mišljenjem in reševanjem problemov.

B – Prepozna informacije, ki rešujejo določen informacijski problem.

P – Uporabi informacije iz različnih virov za reševanje informacijskega problema.

E – Izmišlja si ustvarjalne pristope za uporabo informacij.

K 4. Producira in komunicira informacije in ideje v ustreznih oblikah.

B – Imenuje različne oblike za predstavljanje različnih vrst informacij.

P – Izbere ustrezno obliko za predstavitev informacij, odvisno od informacij samih, publike, narave informacijskega problema.

E – Izbere najbolj ustrezne oblike za predstavitev informacij in upraviči ta izbor.

II. Neodvisno učenje

Standard 4: Učenec, ki se samostojno uči, je informacijsko pismen in sledi informacijam, ki se vežejo na njegove osebne interese.

K 1. Išče informacije v povezavi z različnimi dimenzijami 'lastnega dobrega' (kariera, skupnostna vpetost, zdravje, rekreacija).

B – Občasno išče informacije o tem.

P – Hoče vedeti več.

E – Razišče različne vire o tem.

K 2. Načrtuje, razvija in ocenjuje informacije, izdelke in rešitve poveže z osebnimi interesi.

B – Organizira in predstavi osnovne informacije o osebnih interesih.

P – Ustvari informacijske izdelke in rešitve, povezane z osebnimi interesi.

E – Oceni kakovost lastnih informacijskih izdelkov in rešitev, povezanih z osebnimi interesi.

Standard 5: Učenec, ki se samostojno uči, je informacijsko pismen in ceni oz. upošteva literaturo in druga ustvarjalna informacijska izražanja.

K 1. Je kompetenten in samo-motiviran bralec.

B – Razlaga in razpravlja o različnih primerih leposlovja.

P – Izbere literaturo, analizira teme, osebe.

E – Bere in ocenjuje slabosti in prednosti prebranega.

K 2. Izlušči pomen in ustvarjalno predstavi informacije v različnih oblikah.

B – Razlaga filme, drame idr. ustvarjalne predstavitve informacij.

P – Analizira in razlaga filme, drame...

E – Oceni slabosti in prednosti. ...

K 3. Razvije ustvarjalne izdelke različnih oblik.

B – Izrazi informacije in ideje ustvarjalno v preprostih oblikah.

P – Izrazi informacije in ideje ustvarjalno s kombiniranjem različnih oblik.

E – Izrazi informacije in ideje ustvarjalno v edinstvenih izdelkih, ki integrirajo različne oblike.

Standard 6: Učenec, ki se samostojno uči, je informacijsko pismen in si prizadeva za popolnost pri pridobivanju informacij in množenju znanja.

K 1. Oceni kakovost procesa in izdelkov iskanja informacij.

B – Koraki pri iskanju informacij, uporabnost.

P – Ocena posameznih korakov in rezultatov.

E – Vsako stopnjo iskanja informacij ovrednoti.

K 2. Izmisli si strategije za pregled, izboljšanje in posodabljanje lastnega znanja.

B – Razloži osnovne strategije za pregled, izboljšanje in posodabljanje lastnega znanja.

P – Izbere in uporabi ustrezne strategije za pregled, izboljšanje in posodabljanje lastnega znanja.

E – Prepozna vrzeli v znanju in izbere ustrezne strategije ...

III. Socialna odgovornost

Standard 7: Učenec, ki pozitivno prispeva k učni skupini in družbi, je informacijsko pismen in prepoznava pomembnost informacij za demokratično družbo.

K 1. Išče informacije iz različnih virov, kontekstov, disciplin, kultur.

B – Prepozna različne vire.

P – Uporablja različne vire.

E – Išče vire, ki predstavljajo različen kontekst, discipline, kulture in ovrednoti njihovo uporabnost.

K 2. Spoštuje načelo enake dostopnosti do informacij.

B – Razloži, zakaj je to potrebno.

P – Uporablja vire tako, da spoštuje to načelo.

E – Predlaga, kako to doseči za njegovo/njeno šolo.

Standard 8: Učenec, ki pozitivno prispeva k učni skupini in družbi, je informacijsko pismen in se pri uporabi informacij in informacijske tehnologije zna etično vesti.

K 1. Spoštuje načela intelektualne svobode.

B – Definira, prikaže s primeri.

P – Analizira situacije.

E – Predvidi, kaj bi se zgodilo.

K 2. Spoštuje pravice do intelektualne lastnine.

B – Prikaže s primeri.

P – Analizira.

E – Izogiba se plagiatstvu, ustrezno citira vire, fotokopira le v primernih količinah...

K 3. Odgovorno uporablja informacijsko tehnologijo (IT).

B – Določi glavne točke šolske politike uporabe računalnika (hardwara, softwara), mrež.

P – Locira informacije učinkovito s šolsko opremo...

E – Sledi šolskim navodilom (smernicam) glede uporabe IT.

Standard 9: Učenec, ki pozitivno prispeva k učni skupini in družbi, je informacijsko pismen in uspešno sodeluje v skupinah za učinkovito proizvodnjo in množenje informacij.

K 1. Deli znanje in informacije z drugimi.

B – Sodeluje s sošolci pri iskanju...

P – Izbira informacije, ki bodo prispevale k skupnim projektom.

E – Integrira lastno znanje z najdenimi informacijami.

K 2. Spoštuje ideje drugih in priznava njihove prispevke.

B – Točno opiše ideje drugih.

P – Spodbuja razgovor o idejah...

E – Pomaga organizirati prispevke...

K 3. Sodeluje z drugimi osebno in s tehnologijo za identifikacijo informacijskih problemov in pri iskanju rešitev.

B – Izrazi lastne ideje...

P – Aktivno prispeva v diskusijah... pri analizi.

E – Aktivno prispeva v diskusijah... pri iskanju rešitev.

K 4. Sodeluje z drugimi pri načrtovanju, razvijanju in evalvaciji informacijskih izdelkov in rešitev.

B – Dela z drugimi osebno in preko tehnologije pri ustvarjanju, evalvaciji preprostih informacijskih izdelkov.

P – Dela z drugimi pri ustvarjanju in evalvaciji izdelkov, ki prinašajo kompleksne informacije in ideje.

E – Dela z drugimi pri ustvarjanju in evalvaciji kompleksnih informacijskih izdelkov, ki integrirajo informacije v vrsti različnih oblik.

Knjižničar lahko uporabi standarde informacijske pismenosti in pripadajoče kazalce pri načrtovanju in izvedbi programa knjižničnih informacijskih znanj za vse oddelke na šoli in sicer tako, da v fazi načrtovanja konkretnih dejavnosti predvidi, kateremu standardu ali katerim standardom in katerim kazalcem bo posvetil posebno pozornost v načrtovani dejavnosti za določeno uro pouka, kar upošteva tudi pri načinu izvedbe programa. Nivoji ali stopnje doseganja naštetih kazalcev informacijske pismenosti omogočajo knjižničarju prilagajanje programa različno sposobnim učencem. Pri tem morajo vsi učenci dosegati osnovno stopnjo spretnosti in znanja, višji dve pa le sposobnejši učenci. Pri načrtovanju in prav tako pri izvedbi načrtovanih dejavnosti knjižničarju pomaga učitelj, ki bolje pozna sposobnosti svojih učencev.

Partnerstvo oz. sodelovanje med knjižničarjem in učitelji pomeni integracijo standardov informacijske pismenosti v pouk, v učne vsebine in učni načrt. Standardi informacijske pismenosti in učni načrt dajejo šolskemu knjižničarju osnovo pri sodelovalnem načrtovanju z učitelji. Načrtovanje vključuje tudi razvoj sistema preverjanja, ki natančneje izraža in pospešuje učenje pri učencih. O preverjanju bomo govorili v naslednjem poglavju.

Gledano iz širše perspektive, je osnovni cilj vsake šole, kjer je poudarek na učencu, učenje. V informacijski dobi je ključna komponenta učenja raziskovanje, knjižnica pa je najprimernejši in temeljni prostor zanj. Iz te predpostavke izhaja tudi pomen sodelovanja, vodenja in uporabe tehnologije pri gradnji učeče se družbe. Uspešno intelektualno delo ima tri dimenzije: izgradnjo znanja (miselne sposobnosti višjega reda), raziskovanje (poizvedovanje) in izvenšolsko povezovanje. Knjižnica mora postati učno okolje, ki podpira poslanstvo, namen in cilje ter stalno izboljševanje šole. Učinkovit program šolske knjižnice zahteva profesionalno vodenje, skupno dolgoročno strateško načrtovanje, stalno preverjanje izboljševanja, zadostno financiranje, izpopolnjevanje strokovnega znanja osebja, jasno poslanstvo, cilje, funkcije in vpliv knjižničnega programa ter učinkovito upravljanje z ljudmi, financami in viri. (Information, 1998)

3.6.4 Tehnike preverjanja učenčevega dela

Preverjanje je proces zbiranja, analiziranja in poročanja o podatkih. Preverjanje (ang. assessment) v latinščini (*assidere*) pomeni '*sedeti poleg*'. Izraz *preverjanje* bi prav lahko zamenjevali z izrazom *evalvacija*, ki pomeni '*ocenitev vrednosti*', kar zbuja kvantitativno ali

vrednostno sodbo. Razlika med preverjanjem in evalvacijo je tudi v tem, da evalvacija običajno poteka po končanem delu oz. dejavnosti in ocenjuje dejavnost učenca; preverjanje pa poteka tudi med samim delom oz. dejavnostjo in običajno skupaj z učencem.

Strategije ali tehnike preverjanja uspešnosti učenčevega procesa informacijskega dela so drugačne od konvencionalnih tehnik evalvacije (Information, 1998, str. 174). Preverjanje pomaga učencem in učiteljem, pa tudi knjižničarju pri ugotavljanju dobrih in slabih strani programa. Učenci s tem dobijo modele in preverjanje zanje ni le ocenjevanje ob koncu dela, temveč tudi »zemljevid« poti k izboljšanju učenja. Preverjanje vsebuje tudi razmišljanje in ocenitev (ang. appraisal). Proces preverjanja, v katerem lahko sodeluje tudi šolski knjižničar, ima štiri namene (prav tam, str. 174-175):

- izboljšanje učenčeve rasti (sprotne in povratne informacije),
- izboljšanje pouka (razmislek o tem, katere spremembe in prilagoditve lahko uvedemo),
- priznavanje dosežkov (glede na pričakovanja) in
- spreminjanje ali izboljšanje programa (glede na pričakovanja).

Knjiga Information Power (1998, str. 176-181) navaja tudi nekaj uporabnih strategij s primeri za preverjanje dela učencev, primernih za šolskega knjižničarja:

- kontrolni seznam,
- rubrika,
- posvetovanje,
- dnevnik in
- portfolio.

Kontrolni seznam (ang. checklist) je vodič, ki učenca vodi skozi faze raziskovalnega procesa. Seznam prejmejo učenci na začetku dela in so jim zato od vsega začetka znani kriteriji (merila) za preverjanje. Vključuje lahko elemente procesa ali izdelka.

Rubrika (ang. rubric) je stopnjevan niz kriterijev (meril), ki definirajo sprejemljivo in nesprejemljivo izvedbo procesa ali izdelka. Njen namen je, da prikaže učencem opis uspešne izvedbe procesa ali izdelka. V rubrikah ne uporabljamo vrednostnih besed, kot

so 'bolje', 'pogosteje' in 'odlično'; namesto tega jezik natančno definira dejavnosti, ki jih mora učenec opravljati, da dokaže spretnost ali znanje na določeni stopnji⁷⁹.

Posvetovanje (ang. conferencing) lahko poteka na več nivojih, od zelo neformalnega do zelo formalnega. Rezultati so lahko ustni ali pisni. Bolj formalne oblike se uporabljajo ob zaključku učne faze, kjer učitelj ali knjižničar postavljata učencu vprašanja, s katerimi sprožita razmišljanje o opravljenem delu, o tem, kaj je bilo dobro in kaj bi spremenili, če bi imeli priložnost.

Namen **dnevnika** je, da usmeri pozornost učencev na raziskovalni proces in na vsebino raziskovanja. Kratki zapisi v dnevnik so vodniki skozi raziskovalni proces.

Portfolio je tehnika, pri kateri je poudarjeno spremljanje procesa učenja in učenčevih dosežkov in se zadnja leta tudi pri nas v šolstvu pogosteje uporablja⁸⁰. Je kumulativen proces, v katerem se zbirajo izdelki in zapisi, ki pričajo o učenju učenca v daljšem časovnem obdobju. Zbirka priča o učenčevem napredku glede na predhodno postavljene učne cilje. Vključeni so tudi zapisi o lastnem razmišljanju učenca / učenke o njegovem / njenem delu. Zbirke lahko uredimo po različnih kriterijih, npr. kronološko, po temah, po obliki. V zbirki podatkov (lahko ji rečemo tudi neke vrste mapa), ki jo pripravlja učenec in ki jih o učencu pripravijo drugi, so izbrani primeri izdelkov učenčevega dela, govorni nastopi, umetniška dela, v zadnjem času pa tudi že elektronske predstavitve, videoposnetki ipd. Končno preverjanje in ocenjevanje sicer opravi učitelj, knjižničar pa mu pomaga pri razvijanju kriterijev za evalvacijo enot iz zbirke v portfoliu in pri zasnovi nalog za preverjanje ter nudi pomoč učencem pri kritični analizi.

⁷⁹ Stopnje pri procesu so npr. začetnik (ang. novice), vajenec (ang. apprentice) in poznavalec (ang. expert). Pri izdelku so posamezne stopnje lahko prikazane na več različnih področjih, npr. kakovost vsebine, organizacija, stil.

⁸⁰ Izraz *portfelj* pri nas že dolgo uporabljajo v bančništvu, v šolstvu pa se poleg tega izraza uporabljajo še drugi izrazi: *portfolio*, *portfolijo*, *portfoljo*. V zadnjih letih je izšlo kar nekaj prispevkov o portfoliu v vzgoji v pedagoški reviji *Vzgoja in izobraževanje*. Na teoretični ravni se je s tematiko ukvarjala mag. Sonja Sentočnik, ki jo je prenesla k nam iz tujine (Združene države Amerike, Avstralija), kjer je portfolio postal integralni del učnega procesa na vseh stopnjah obveznega izobraževanja. Sentočnikova (Sentočnik, 2001, str. 203) o portfoliu piše: »Ta avtentični instrument je videti najprimernejša metoda formativnega preverjanja z izobraževalnim namenom, uporablja ga lahko učenec, učitelj, pa tudi šola, za spremljavo in (samo)vrednotenje napredka v določenem obdobju.«

2. del

PREVERJANJE POGOJEV ZA DELOVANJE ŠOLSKIH KNJIŽNIC IN POZNAVANJA PROBLEMATIKE UGOTAVLJANJA USPEŠNOSTI DELOVANJA KNJIŽNICE MED ŠOLSKIMI KNJIŽNIČARJI

4 RAZISKAVA

Raziskava je bila opravljena na vzorcu šolskih knjižnic v Sloveniji. Vprašalniki so bili poslani na 120 osnovnih in srednjih šol po pošti s priloženo kuverto z naslovom in znamko za odgovor, tako da so respondenti imeli čim manj dela in stroškov s pošiljanjem (vračanjem) vprašalnikov. Manjše število vprašalnikov je bilo poslanih tudi po elektronski pošti. Vprašalnik je bil naslovljen na vodjo šolske knjižnice oz. naj bi ga izpolnjeval tisti zaposleni delavec v šolski knjižnici, ki ima najvišjo doseženo stopnjo izobrazbe. Zbiranje anket je bilo načrtovano za čas med *19. in 29. marcem 2002*, nekaj odgovorov pa je prišlo še kasneje. Upoštevani so bili vsi vprašalniki, ki so prispeli najkasneje do *15. aprila 2002*. V tem času je odgovore vrnilo 50 šolskih knjižnic. To je nekaj več kot 40% odziv, kar je dokaj nizko, a za anketo, poslano po pošti je takšen odziv običajen.

Statistična analiza odgovorov je bila opravljena s pomočjo elektronske preglednice Microsoft Excel, ki omogoča tabelarično zapisovanje in grafično prikazovanje podatkov ter programskega paketa za statistične obdelave SPSS 11.0 za Windows. Izvedene rezultate smo zaokrožali na cela števila.

4.1 PROBLEM IN CILJI RAZISKOVANJA

Trenutno razvojno stanje v slovenskih šolskih knjižnicah ni tako ugodno, da bi lahko bili zadovoljni in se prepustili slučajnim dogodkom, ki bodo vplivali na pogoje njihovega delovanja. Zaposleni v šolskih knjižnicah morajo biti dobro pripravljeni na prihajajoči čas, ko bo potrebno pogosteje kot doslej zaradi zaostrenih razmer tekmovati za sredstva in zagovarjati ter upravičevati, da so storitve njihove knjižnice, ki jih nudijo uporabnikom koristne, kakovostne in učinkovite.

Vodje šolskih knjižnic verjetno večinoma še niso pričeli uvajati oz. še ne uporabljajo metod ugotavljanja uspešnosti delovanja svojih knjižnic s pomočjo kazalcev uspešnosti. Iz literature smo razbrali, da se pogosteje uporabljajo kazalci uspešnosti v knjižnicah drugih tipov, predvsem v splošnih in visokošolskih.

Zanimalo nas je, ali obstajajo pri nas tudi šolske knjižnice, ki so že pričele uvajati metode za ugotavljanje uspešnosti s pomočjo kazalcev. Želeli smo si podrobneje raziskati, ali knjižničarji z različnimi smermi in stopnjami zaključene formalne izobrazbe enako pogosto uporabljajo metode ugotavljanja uspešnosti. Zanimalo nas je tudi, kakšne so razlike pri uporabi teh metod med člani in nečlani v bibliotekarskem društvu, ki je ena od najpomembnejših oblik druženja knjižničarjev različnih tipov; ali in kako pogosto šolski knjižničarji izvajajo študije uporabnikov, v kakšni meri izpopolnjujejo strokovno znanje na organiziranih oblikah spopolnjevanja, ali v svoje delo vnašajo tudi tuja spoznanja oz. ali pri spopolnjevanju strokovnega znanja uporabljajo tudi tujo literaturo, kako potrebno se zdi knjižničarjem v slovenskih šolskih knjižnicah ugotavljanje uspešnosti in ali bi bili pripravljeni sodelovati pri preizkušanju kazalcev uspešnosti.

Med poglavitnimi ovirami za visoko kakovostno delo knjižnice in možnimi vzroki za neuporabo kazalcev uspešnosti so lahko tudi slabi osnovni pogoji za delo šolskih knjižnic, kadrovski (premalo zaposlenih) in materialni pogoji (nezadostno financiranje), slabi in premajhni prostori ter zastarela informacijska in komunikacijska tehnologija (računalniki, programi), zato nas je zanimalo, kakšno je stanje na teh področjih. Na nekatere od naštetih dejavnikov je na kratek rok težko vplivati (npr. prostor), več lahko hitreje naredimo pri vzpostavljanju pogojev za pričetek ugotavljanja, npr. na področju priprave pisnih dokumentov, ki opredeljujejo poslanstvo in cilje knjižnice. Ugotavljanje uspešnosti je namreč proces, ki bo dal ustrezne rezultate šele skozi daljše časovno obdobje.

4.2 HIPOTEZE

Predpostavke, ki jih bomo skušali s to raziskavo potrditi, so:

1. Izvajanje študij uporabnikov, uporaba tuje literature in uporaba kazalcev uspešnosti v naših šolskih knjižnicah je večja med tistimi zaposlenimi, ki so v zadnjih letih zaključili univerzitetni študij bibliotekarstva kot pa med drugimi zaposlenimi.
2. Predvidevamo, da vodje šolskih knjižnic kot menedžerji večinoma še nimajo osnovnih dokumentov, ki so potrebni kot pogoj za začetek izvajanja meritev uspešnosti knjižnice.

Več dokumentov, ki opredeljujejo poslanstvo, namene in cilje, je pripravila skupina z zaključeno bibliotekarsko izobrazbo.

3. Vodje šolskih knjižnic so ugotavljanju uspešnosti v povprečju naklonjeni oz. imajo pozitivna stališča do njega. Zaposleni z bibliotekarsko izobrazbo so ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni. Zaposleni z višjo stopnjo zaključene izobrazbe so ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni. Med zaposlenimi v šolskih knjižnicah, ki so člani ZBDS⁸¹, je več takšnih, ki so ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni kot med nečlani.

4.3 SPREMENLJIVKE

Neodvisne spremenljivke:

1. vrsta izobrazbe vodij šolskih knjižnic,
2. stopnja izobrazbe vodij šolskih knjižnic,
3. članstvo vodij šolskih knjižnic v ZBDS (oz. v enem od področnih društev).

Odvisne spremenljivke:

4. število izvajalcev študij uporabnikov med šolskimi knjižničarji,
5. uporaba tuje literature,
6. uporaba kazalcev uspešnosti med vodji šolskih knjižnic,
7. naklonjenost oz. stališča vodij šolskih knjižnic do potrebnosti ugotavljanja uspešnosti.

Zanimale nas bodo še druge spremenljivke, za katere bomo ugotavljali samo **pogostost pojavljanja** in so povezane predvsem s pogoji za delo zaposlenih v šolskih knjižnicah in uporabnikov knjižnic:

8. velikost šole glede na število oddelkov,
9. lokacija šole,
10. velikost knjižničnega prostora
11. lokacija knjižničnega prostora na šoli,

⁸¹ Za člane ZBDS (Zveza bibliotekarskih društev Slovenije) smo šteli vse tiste, ki so včlanjeni v enega od osmih področnih bibliotekarskih društev po Sloveniji: DB Ljubljana, DB Maribor, DB Celje, DB Primorske, DB Koroške, DB Dolenjske, DB Pomurja in DB Gorenjske. Člani društev v okviru članarine prejema tudi revijo Knjižnica, ki je po našem mnenju eden od najpomembnejših načinov seznanjanja z novostmi v stroki. Več podatkov o posameznih društvih je predstavljenih na spletni strani ZBDS, ki je dosegljiva na naslovu: <http://www.zbds-zveza.si/>.

12. višina povprečnega mesečnega proračuna knjižnice,
13. število zaposlenih v knjižnici in ekvivalent polne zaposlitve – EPZ,
14. število ur izpopolnjevanja na leto,
15. vrsta in kapaciteta spomina računalnika, ki je na voljo zaposlenim,
16. starost računalnika, ki je na voljo zaposlenim,
17. vrsta programske opreme za računalnik, ki je na voljo zaposlenim,
18. različica programske opreme za računalnik, ki je na voljo zaposlenim,
19. pogostost posodabljanja računalnika, ki je na voljo zaposlenim,
20. pogostost posodabljanja programske opreme za računalnik, ki je na voljo zaposlenim,
21. število računalnikov, ki so na voljo uporabnikom,
22. opremljenost računalnika za uporabnike s tiskalnikom,
23. povezava računalnika za uporabnike v internet,
24. opremljenost računalnika za uporabnike s CD-ROM pogonom,
25. opremljenost računalnika za uporabnike z zvočno kartico,
26. opremljenost računalnika za uporabnike s slušalkami,
27. mnenje o statusu zaposlenih v šolskih knjižnicah in obrazložitev,
28. poslanstvo in drugi dokumenti za delo knjižnice,
29. pogostost zbiranja statističnih podatkov,
30. opravljanje statističnih analiz,
31. pripravljenost vodij šolskih knjižnic sodelovati pri preizkušanju kazalcev.

4.4 METODOLOGIJA

4.4.1 Vprašalnik

Vprašalnik je bil predhodno preizkušen v dveh knjižnicah, da bi se ugotovile in popravile morebitne napake in slabosti pri razumevanju vprašanj ali navodil. Obsegal je skupno 27 vprašanj na štirih straneh, od tega nekaj obsežnejših. Največ vprašanj je bilo zaprtega izbirnega tipa (obkrožanje enega ali več možnih odgovorov), nekatera tudi z možnostjo dodajanja lastnega odgovora, pri nekaterih (redkejših) vprašanjih odprtega tipa je bilo potrebno odgovor dopolniti, pri enem pa določiti stopnjo strinjanja z odgovorom po pomembnosti z izborom ene izmed števil na lestvici med 1 in 7.

Sestavljen je bil iz dveh sklopov vprašanj.

- **Prvi sklop** je vseboval splošne podatke o šoli (vrsta šole, število oddelkov, velikost kraja), splošne podatke o knjižnici (velikost in položaj prostora na šoli, tehnološka

opremljenost knjižnice – strojna in programska oprema ter pogostost posodabljanja obojega) in podatke o zaposlenem in/ali zaposlenih v knjižnici (stopnja in smer izobrazbe, število ur in področja strokovnega spopolnjevanja, sledenje strokovni literaturi – domači in tuji članki, domače in tuje knjige idr., članstvo v ZBDS).

- **Drugi sklop** vprašanj je poizvedoval o načinu in času zbiranja in uporabi knjižnične statistike ter o ugotavljanju uspešnosti delovanja knjižnice oz. uporabi nekaterih kazalcev: o zapisanih dokumentih (izjava o namenu, program dela, prioritete naloge, načrt tehnološkega razvoja, načrt razvoja zbirke, postopki za določena opravila, idr.), o pogostosti in vrsti zbiranja statističnih podatkov (dnevno, tedensko, mesečno, letno, drugo), o njihovem zapisovanju (evidentiranju), analiziranju (ugotavljanje povprečij, trendov) ter pridobivanju od uporabnikov (ankete, intervjuji, pogostost opravljanja raziskav). Eno od vprašanj je spraševalo o pripravljenosti knjižničarjev za sodelovanje pri preizkušanju kazalcev za ugotavljanje uspešnosti. Zadnje vprašanje je ugotavljalo stališča knjižničarjev o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti delovanja šolske knjižnice na sedemstopenjski lestvici.

V drugem sklopu je bilo tudi vprašanje o kazalcih uspešnosti, ki se je nanašalo na uporabnike knjižnice. Želeli smo dobiti ugotovitve glede raziskav o aktivnih uporabnikih šolske knjižnice ter stopnje zadovoljstva⁸² uporabnikov knjižnice (učencev / dijakov in učiteljev / profesorjev) z urami odprtosti knjižnice, z njenim gradivom in s storitvami knjižnice na splošno. Poleg dobljenih rezultatov naj bi navedli tudi čas zbiranja podatkov oz. izvedbe raziskav. Z vprašanjem smo želeli izvedeti ali knjižničarji poznajo mednarodni standard ISO 11620 in če so v svoji knjižnici že kdaj uporabili katerega od postopkov za ugotavljanje uspešnosti delovanja, ki so v tem standardu natančno opisani in se lahko uporabljajo za vse tipe knjižnic (tudi za šolske knjižnice). Navedeni standard je eno izmed temeljnih del za področje ugotavljanja uspešnosti knjižnic, zato bi ga morali knjižničarji dobro poznati.

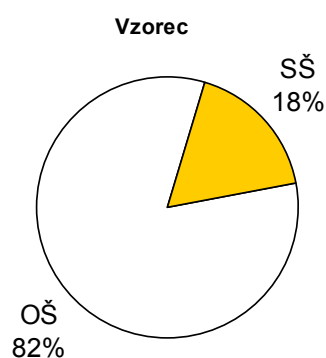
4.4.2 Vzorec

V vzorec je bilo iz seznama šolskih knjižnic, ki ga je imel Zavod RS za šolstvo, od 612 šolskih knjižnic (483 osnovnošolskih in 129 srednješolskih) zajetih 120, 99 osnovnošolskih

⁸² Za določanje stopnje zadovoljstva se v omenjenem ISO standardu uporablja petstopenjska lestvica, kjer pomeni 1 najnižjo stopnjo, 5 pa najvišjo stopnjo zadovoljstva. Rezultat je vrednost, izražena s celim številom med 1 in 5.

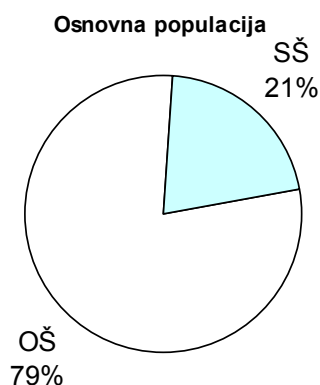
in 21 srednješolskih knjižnic. Izbranim knjižnicam je bil po pošti poslan anonimni anketni vprašalnik, naslovljen na vodjo knjižnice.

Uporabili smo **sistematični naključni vzorec** in vanj vključili 20% enot iz osnovne populacije, in sicer vsako njeno peto enoto. Za takšno velikost vzorca smo se odločili, ker smo v študiji uporabili poštno anketo, znano pa je, da je število vrnjenih anketnih vprašalnikov, poslanih po pošti, sorazmerno nizko. Z metanjem igralne kocke smo dobili začetno številko izbora enot v vzorec (število dva), zato smo v vzorec dejansko vključili vsako drugo, sedmo, dvanajsto itd. enoto iz seznama šolskih knjižnic do števila enot 120.

Slika 1. Razmerje med osnovnimi in srednjimi šolami v vzorcu

V vzorcu so bile zajete knjižnice osnovnih in srednjih šol v približno takem razmerju, kot so zastopane v osnovni populaciji, zato lahko predpostavimo, da so rezultati reprezentativni za celotno osnovno populacijo.

Slika 2. Razmerje med osnovnimi in srednjimi šolami v Republiki Sloveniji

5 REZULTATI RAZISKAVE IN INTERPRETACIJA

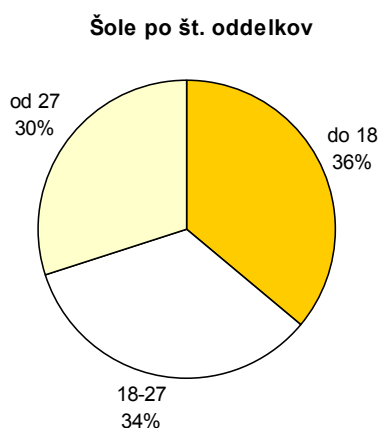
5.1 SPLOŠNI PODATKI

Odgovore so poslali knjižničarji s 50 šol (43 ali 86% osnovnih, 7 ali 14% srednjih šol). Primerjava z drugo raziskavo (Žumer in Verlič, 2002, str. 158), opravljeno v približno istem času, vendar na precej večjem številu šolskih knjižnic (od 613 knjižnic se jih je odzvalo 428) kaže pri naši raziskavi na precej slabši odstotek odziva med šolskimi knjižnicami, čeprav sta bili obe anketi poslani po pošti. Predvidevamo, da so razlogi za manjši odziv na naš vprašalnik v tem, da so bili vprašalniki za to drugo raziskavo poslani in zbrani s pomočjo Urada RS za šolstvo (prav tam, str. 158), ki deluje pod okriljem Ministrstva za šolstvo, znanost in šport; drugi razlog bi lahko bil v tem, da je bila naša anketa anonimna, anketa, poslana z Urada pa ne.⁸³

5.1.1 Šola in knjižnica

Velikost šol glede na število oddelkov smo ugotavljali v treh večjih skupinah, ki so bile v raziskavi približno enakomerno zastopane (slika 3). Z rahlo prednostjo je bila najštevilčnejša po številu oddelkov skupina najmanjših šol in je obsegala 36% anketiranih šol (obseg do 18 oddelkov), druga skupina šol je obsegala 34% anketiranih šol (obseg med 18 in 27 oddelki), najmanjša skupina šol pa je zajemala 30% vseh anketiranih (šole, ki so obsegale 27 oddelkov ali več).

⁸³ Respondenti ankete, poslani z Urada za šolstvo so morali napisati svoje ime in priimek ter celo ime in priimek ravnatelja / ravnateljice šole, kar ji je "podelilo" uradni značaj in so zato knjižničarji pa tudi ravnatelji čutili nekakšno zavezanost do odgovora. Ponekod so vrnjenim vprašalnikom ravnatelji priložili dopis, iz katerega je bilo razvidno, da so kar sami poskrbeli, da je bila anketa izpolnjena in vrnjena pošiljatelju.

Slika 3. Deleži anketiranih šol glede na velikost po številu oddelkov

Nahajališče šole

Največ, 40% (20) anketiranih šol se nahaja na podeželju, 32% (16) v večjem mestu ali njegovi okolici, 26% (13) šol pa se nahaja v manjšem mestu. Ena šola ni dala podatkov o nahajališču.

Velikost knjižnice

Večina knjižnic je po velikosti knjižničnega prostora srednje velikih - med 50 in 100 m² (19 ali 38% knjižnic), sledi velikost do 50 m² (12 ali 24% knjižnic), med 100 in 150 m² meri skoraj petina knjižnic in večjih od 150 m² je 16% knjižnic. Dve knjižnici na vprašanje nista odgovorili.

Tabela 2. Anketirane knjižnice po velikosti prostorov

velikost knjižnice	do 50 m ²	50 in 100 m ²	med 100 in 150 m ²	več kot 150 m ²	brez odgovora	skupaj
število	12	19	9	8	2	50
%	24%	38%	18%	16%	4%	100%

Kot pokaže primerjava velikosti šol in knjižnic, imajo tudi majhne šole srednje velike in morda tudi večje knjižnice, vendar pa ne pretirano velikih. Do 150 m² veliko knjižnico ima namreč več kot štiri petine anketiranih šol in le v slabi petini šol meri knjižnični prostor med 100 in 150 m². Sklepamo, da niti srednje niti večje šole glede na število učencev nimajo povsod dovolj velikih knjižnic za svoje potrebe, saj je šol z večjim obsegom oddelkov dvakrat toliko kot šol z večjim knjižničnim prostorom. To kaže na prostorsko stisko, ki pa jo je tudi zelo težko reševati na kratek rok.

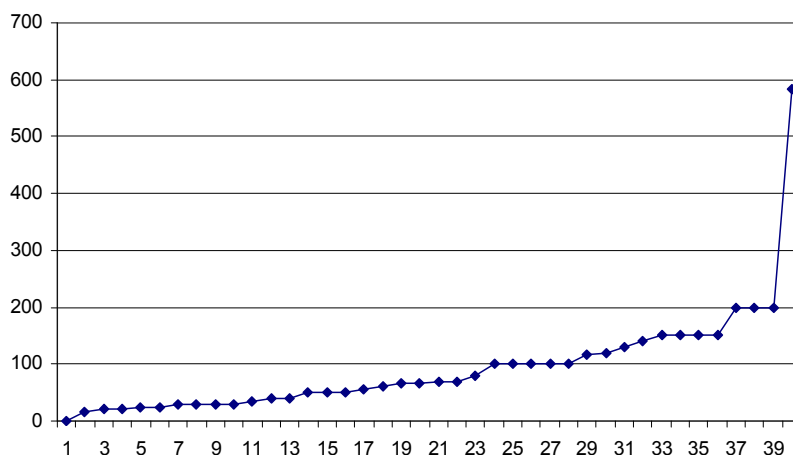
Lokacija knjižnice

40% (20) knjižnic, kar je najpogosteje, posluje v prostorih, ki so bili zgrajeni prav za knjižnico, 24% (12) knjižnic deluje v preurejenih razredih, nadaljnjih 24% (12) knjižničarjev navaja, da so prostori knjižnice nekje drugje (v 1. nadstropju zavzema en trakt, preurejen del avle, kabinet, jedilnica, večnamenski prostor, pisarna, šolsko stanovanje). 8% (4) knjižnic deluje na podstrešju in 4% (2) na hodniku. Nobena knjižnica ni navedla, da se njeni prostori nahajajo v kleti.

Višina proračuna

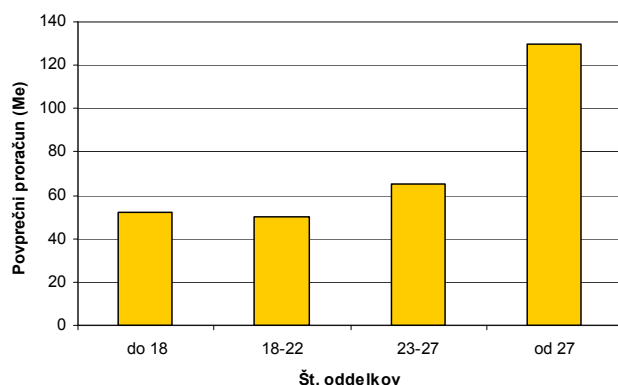
Povprečna višina (aritmetična sredina) sredstev mesečnega proračuna na knjižnico je bila 93.607 SIT mesečno. Preračun je narejen na 40 knjižnic, ki so dale uporabne odgovore. Nekateri knjižničarji so zapisali letno vrednost, ki smo jo nato preračunali na mesečno vrednost, tako da smo vsoto delili z 12. 20% oz. 10 knjižničarjev na to vprašanje ni odgovorilo, ali pa so bili njihovi odgovori neuporabni (odgovori so bili npr. 'nekajkrat na leto po okrog 100.000 SIT', 'mi ni znano, ker nakup ima ravnateljica!', 'ni vsak mesec enako' ali 'trenutno so sredstva ZELO omejena zaradi prehoda v 9-letko'). Vrednosti proračuna se v odgovorih knjižničarjev gibljejo med 0 (nič!) in 583.000 SIT na mesec, razlike med posameznimi knjižnicami so torej izredno velike in kar kličejo po podrobnejši raziskavi in sistemski ureditvi tega področja. Kar krepka polovica (57% ali 23) knjižnic, ki so odgovorile ustrezno, ima namreč **manjši proračun od povprečnega** in le 30% (12) knjižnic ima večji proračun od 100.000 SIT mesečno. Zaradi tako očitne popačenosti⁸⁴ povprečja navzgor smo izračunali še mediano – katere uporaba je v takšnih primerih ustrenejša – in seveda dobili precej nižjo vrednost (67.500 SIT). Rezultati so prikazani na sliki 4.

⁸⁴ Miller in Shontz (1999, str. 16) svetujeta, da moramo pri poročanju, kjer so podatki popačeni oz. ekstremni v eno smer, uporabiti tudi mediano, ker bi bila uporaba aritmetične sredine zavajajoča. Raziskovalci sicer bolj pogosto uporabljajo aritmetično sredino.

Slika 4. Prikaz višine proračuna šolskih knjižnic (po velikosti proračuna)

Primerjava med velikostjo šole glede na število oddelkov in višino proračuna je pokazala, da imajo knjižnice z večjim številom oddelkov v povprečju (mediana) občutno večji proračun, še najbolj se je to pokazalo pri največjih šolah, ki so imele proračun v primerjevi s srednje velikimi šolami v povprečju več kot le podvojen (slika 5). Bolj izražene težave s financiranjem potreb knjižnice se torej kažejo predvsem na manjših (do 18 oddelkov) in srednje velikih šolah (18-22 oddelkov), kjer je povprečni proračun najnižji.

Slika 5. Proračun šolskih knjižnic glede na št. oddelkov

Vprašanje pa je bilo postavljeno premalo natančno - vprašati bi morali še, kaj za sredstva, ki so jih navajali, kupujejo. Nekateri namreč štejejo v proračun knjižnice tudi sredstva za učbenike in revije za učitelje ter všteto tudi sredstva za ostale materialne potrebe knjižnice, drugi pa prištevajo samo sredstva za knjige in gradivo za učence. Šele s

pridobitvijo natančnejših podatkov bi si bilo mogoče ustvariti jasnejšo sliko in mogoča bi bila primerjava med količino vložnega denarja in nabavljeno količino knjig oz. enot.

Callison (1990) je pregledal podatke iz raziskav o (ameriških) šolskih knjižnicah v zadnjih tridesetih letih in odkril, da so se v tem času zelo povečala pričakovanja uporabnikov knjižnic in raznolikost njihovih informacijskih potreb, hkrati pa se ni povečal proračun knjižnicam, zato bodo knjižnice po njegovem mnenju težko kos povišanim zahtevam uporabnikov. Knjižnice so se na potrebe odzvale z večjo ponudbo in številom storitev, kar pa jim je omogočila nova tehnologija in ne povišana sredstva za gradivo.

5.1.2 Tehnološka opremljenost knjižnice

Eden od vse bolj pomembnih pogojev za uspešno opravljeno delo na vseh področjih človekovega delovanja je danes kakovostna informacijska in komunikacijska tehnologija. Tehnologija tudi šolskemu knjižničarju omogoča, da avtomatizira knjižnično zbirko in izposoja, se bolj ali manj aktivno vključuje v slovenski knjižnični informacijski sistem in po potrebi posega tudi v mednarodni informacijski prostor.

Že prejšnje raziskave so pokazale, da naše šolske knjižnice še niso ustrezno tehnološko opremljene za izvajanje vseh nalog, ki bi jih morale opravljati, ali pa tehnologija ni zadostno in ustrezno izkoriščena (Žumer, 2000). Na tem mestu bomo govorili o prvem, čeprav bi se bilo zanimivo ukvarjati tudi z vzroki za drugo, a o tem kdaj drugič.

Če hočemo, da bodo šolski knjižničarji kakovostno izvajali številne naloge, katerih opravljanje od njih pričakujejo uporabniki in vodstvo, morajo imeti na voljo sodobno informacijsko in komunikacijsko tehnologijo ter programsko opremo. Nekatere pomembnejše naloge, za izvedbo katerih je potrebna kakovostna tehnologija, smo razporedili v nekaj sklopov:

- avtomatizacija knjižnične zbirke (knjižno in neknjižno gradivo),
- izposoja (na dom in v čitalnici ter medknjižnična izposoja),
- priprava različnih dokumentov in gradiv (poslanstvo, načrti, programi, sezname, bibliografije, statistična in druga poročila, naročila, sporočila, zbirniki, učni in delovni listi, letne in sprotne priprave, analize...; preglednice, grafične predstavitve in prezentacije...),

- uporaba knjižničnih gradiv na različnih medijih, ki jih knjižnica hrani in daje v uporabo (avdiokasete, videokasete, cedeji z glasbo, cederomi z računalniškimi programi, podatkovni cederomi, DVD-ji s filmi itd.),
- komunikacija z zunanjimi javnostmi: dobavitelji (knjigarne, založbe), knjižnicami, šolami idr. organizacijami...,
- iskanje in uporaba informacij po knjižničnih katalogih (po lastni zbirki in po vzajemnem katalogu) in po internetu (elektronske knjige, zbirke podatkov, slikovno gradivo, glasba, filmi idr. avdio in video posnetki...) itd.

Upoštevati moramo tudi način povezovanja knjižničarjevega računalnika v internet, saj je ta potreben za skoraj vse naštetе sklope nalog, od vrste dostopa pa je odvisna hitrost prenosa podatkov in posledično tudi hitrejše in uspešnejše delo knjižničarja. Povezave so lahko urejene preko modema, z ISDN linijo ali z najeto linijo, slednja je najbolj ugodna glede na hitrost prenosa podatkov, je pa tudi najdražja. V eni izmed raziskav (Žumer in Verlič 2002, str. 160) je bilo ugotovljeno, da večina šolskih knjižnic dostopa do interneta preko modema (40%), z najeto linijo 28% knjižnic (osnovnošolske 21% in srednješolske 52%), še vedno pa jih 20% nima dostopa do interneta.

V večjih šolskih knjižnicah in v knjižnicah drugih tipov, kjer je zaposlenih več delavcev, si nekatera dela lahko razdelijo, v knjižnicah z enim samim zaposlenim pa delitev dela ni mogoča. V zadnjem času naraščajo potrebe po stalni odprtosti šolske knjižnice v času prisotnosti knjižničarja (pred poukom, v času pouka in po njem), zato se našteje dejavnosti v knjižnici prepletajo in potekajo hkrati. Tehnologija oz. računalnik mora knjižničarju omogočati, da ima hkrati odprtih več programov (npr. izposoja gradiva iz domače knjižnice in istočasno dajanje informacij s pomočjo sistema COBISS o gradivu, ki ga knjižnica sama ne hrani ter pisanje dokumenta npr. seznama gradiv za bralno značko v urejevalniku besedil v ozadju...), ali pa bi moral imeti na voljo več računalnikov, vsakega za določen namen, kar je še bolj potratno od prve možnosti.

Kako je za svoje delo v knjižnici opremljen šolski knjižničar oz. kakšna informacijska in komunikacijska tehnologija mu je na voljo za delo v knjižnici? Med najbolj očitnimi kazalci hitrega razvoja na tem področju, ki jim lahko sledimo tudi 'nestrokovnjaki' na področju računalništva, so pri računalniku njegova **starost, hitrost procesorja in kapaciteta njegovega spomina**. Starost računalnika sama po sebi brez podatka o drugih dveh dejavnikih ne pomeni dosti, skupaj z njima pa nudi pomemben podatek o stanju in zmožnostih tehnologije. Na vprašanje, koliko let star računalnik uporabljajo knjižničarji,

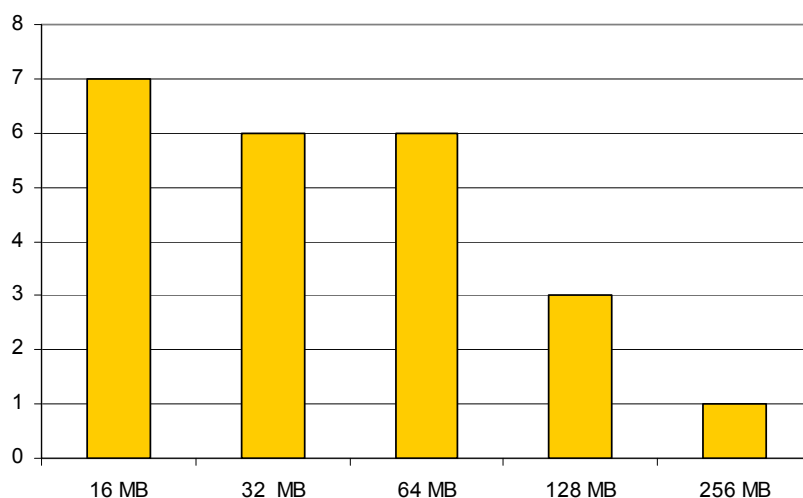
smo dobili naslednje odgovore: do enega leta star računalnik uporablja 30% knjižničarjev, do dveh let star računalnik uporablja še nadaljnjih 24%, ostali (32%) uporabljajo starejši računalnik. 14% (7) vprašalnikov je bilo brez odgovora. 12% knjižničarjev navaja, da ima računalnik, slabši kot pentium (486), 66% navaja pentium ali pentium 2. To, da 22% knjižničarjev ne navaja podatka o vrsti računalnika za knjižničarja, lahko kaže tudi na nezadostno poznavanje tehnologije. Strojna oprema je pomembna predvsem zaradi hitrega razvoja programske opreme, brez katere njegova uporaba ni več tako učinkovita. Vrsta in hitrost procesorjev se danes spreminja tako hitro, so nam zatrdili računalnikarji, pa tudi iz lastne prakse vemo, da računalnik zastari zelo hitro po tistem, ko smo ga kupili, še posebej če že takrat ni bil med najboljšimi na tržišču. Tako je življenjska doba računalnika v računalniški učilnici ocenjena na tri leta, potem ga je potrebno vsaj nadgraditi ali, še bolje, zamenjati z novejšim.

Prepričali smo se tudi sami: pregledali smo razpisane natečaje Ministrstva za šolstvo, znanost in šport (MŠZŠ), namenjene sofinanciranju računalniške strojne in programske opreme na šolah v okviru programa Računalniško opismenjevanje (program Ro) v **preteklih treh letih** in primerjali **minimalne tehnične značilnosti** (konfiguracija) priporočenega računalnika za šole. Med procesorji danes ne zasledimo več niti pentiumov, kaj šele 486. Tudi zmogljivost računalnikov se je v treh letih zelo povečala, saj je hitrost procesorja naraščala od 800 MHz do 2 GHz⁸⁵. Kapaciteta delovnega pomnilnika (RAM-a⁸⁶) računalnika se je vsako leto podvojila: leta 2001 so priporočali računalnik s 64 MB RAM, leta 2002 že 128 MB RAM in leta 2003 pa že 256 MB RAM-a.

Podatke o kapaciteti delovnega pomnilnika navaja v naši raziskavi manj kot polovica knjižničarjev, gibljejo pa se med 16 in 256 MB (slika 6), zadnji je v manjšini. Če primerjamo splošni trend s slike - upadanje kapacitete z naraščanjem pogostosti števila odgovorov - in trend naraščanja potrebne kapacitete z leti v priporočilih MŠZŠ, vidimo, da sta trenda obratno sorazmerna, oz. so rezultati zelo neugodni, ker so računalniki preveč zastareli, da bi lahko knjižničarjem nudili dobro oporo pri njihovem delu.

⁸⁵ MHz je okrajšava za MegaHertz, GHz pa za GigaHertz. Hertz (okrajšano Hz) je enota za frekvenco. Število hertzov je enako številu nihajev (utripov) na sekundo. Frekvenca kateregakoli pojava s periodičnimi spremembami je lahko izražena v Hz. Trajanje je največkrat v povezavi z izmeničnim tokom, elektromagnetnim valovanjem (svetloba, radar) in zvokom. Hertz je del mednarodnega sistema enot, ki je osnovan na metričnem sistemu. Enota nosi ime po fiziku Heinrichu Hertzmu.

⁸⁶ RAM (angl. random-access memory) ali bralno-pisalni pomnilnik je elektronski pomnilnik računalnika, ki se razlikuje od magnetnega hranilnega prostora na disku po tem, da se informacija iz RAM-a izbriše, ko se računalnik ugasne.

Slika 6. Kapaciteta spomina (RAMa) knjižničarjevega računalnika, v MB

Iz podatkov, ali so v knjižnici tudi učencem na voljo ločeni računalniki in kako so opremljeni, lahko posredno sklepamo, kaj lahko z njihovo pomočjo učenci počnejo. Multimedijski računalnik npr. potrebuje cederom pogon in slušalke ali zvočnike, da lahko učenci uporabljajo ustrezne multimedijske cederome. Učenci lahko tiskajo različna besedila, če je računalnik opremljen s tiskalnikom. Učenci lahko brskajo po internetu, če je računalnik z njim povezan, bodisi z modemom in telefonsko linijo ali na kakšen drug način (npr. najeta linija). Povezava z internetom omogoča tudi delo s katalogi slovenskih knjižnic, iskanje in prenos podatkov iz vzajemnega kataloga COBIB v sistemu COBISS.

24% šolskih knjižnic ima vsaj en računalnik za učence, 18% ima več računalnikov, namenjenih za delo učencem, učenci torej lahko skupaj v 42% knjižnic uporabljajo računalnike, v 56% knjižnic pa učenci računalnika nimajo na voljo (2% knjižnic je bilo brez odgovora). O kakovosti računalnikov, ki jih uporabljajo učenci oz. o tem, kaj lahko učenci z njihovo pomočjo počnejo, lahko sklepamo posredno s pomočjo podatkov o dodatni opremljenosti⁸⁷: v 18% šolskih knjižnic lahko učenci uporabljajo ob računalniku **slušalke**, 24% knjižnic nudi učencem računalnik z **zvočno kartico**, 26% knjižnic daje učencem v uporabo **cederom pogon**, v 28% knjižnic je na voljo **tiskalnik** in v 32% knjižnic je računalnik za učence povezan z **internetom**. Vendar le pet knjižnic daje v uporabo vso omenjeno tehnologijo, štiri knjižnice po štiri od naštetih komponent, štiri knjižnice po tri komponente in dve po eno, dve knjižnici pa nista navedli ničesar od naštetega, čeprav imata računalnik za učence (ena od obeh naj bi jih imela celo več). Očitno je, da število

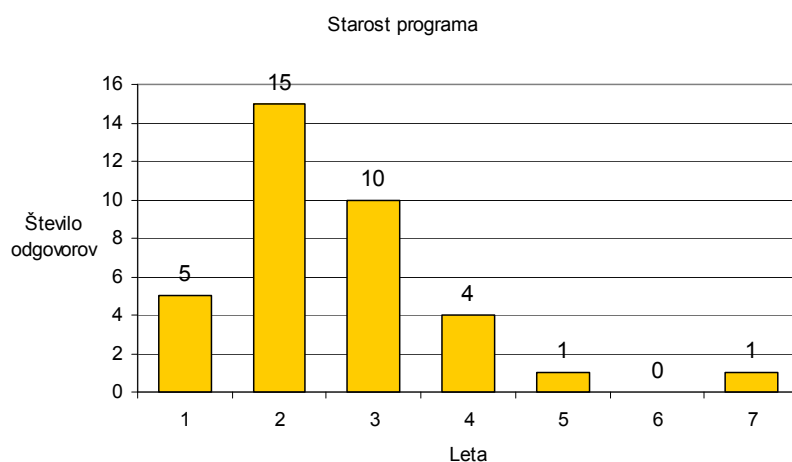
⁸⁷ Nič pa ne vemo, kakšna je kakovost dodatne opreme.

računalnikov in navedene komponente niso na voljo učencem v zadostnem številu. Učencem informacijsko tehnologijo nudi le petina knjižnic, velika večina učencev pa se mora znajti, kakor ve in zna. Nekatere šole mogoče nudijo dostop učencem do tehnologije v računalniških učilnicah, a o tem lahko upravičeno dvomimo. Raziskava Raba interneta v Sloveniji (RIS) je namreč odkrila, da več kot tri četrtine učencev in dijakov interneta ne uporablja redno (mesečno), ker doma v gospodinjstvu nimajo dostopa, v šoli pa tudi ne. Knjižnica bi z nudenjem dostopa do ustrezne tehnologije lahko poskrbela vsaj za tisto tretjino najstnikov, ki interneta sploh še nikoli niso uporabili. Po priporočilih Evropske unije naj bi konec leta 2002 bili učitelji opremljeni in izobraženi za uporabo interneta, učenci naj bi imeli dostop do interneta v razredu, ko zapustijo šolo, pa naj bi bili vsi učenci informacijsko (digitalno) pismeni.⁸⁸

Ob v naši raziskavi izkazanih dokaj skromnih tehnoloških možnostih bo imel knjižničar v knjižnici kaj malo priložnosti, da bo učencem omogočil že samo spoznavanje in uporabo informacijske tehnologije ter različnih virov, kaj šele, da jih bo ob tem še motiviral za vseživljenjsko učenje, kot priporočajo strokovnjaki, pa tudi nalogo centralnega omrežja bo takšna knjižnica težko opravljala (Craver, Loertscher, cv. Tilke, 2002, str. 232-233). Morda bo vse to omogočeno le redkim posameznim učencem s srečno izbiro šole.

Naslednje vprašanje, ki nas je zanimalo, je bilo, katero vrsto in različico programa za delo v šolski knjižnici imajo knjižničarji na voljo. Najprej smo jim postavili vprašanje, kdaj so program nazadnje posodobili, nato pa so morali navesti še njegov naziv in nameščeno različico. Velika večina knjižnic, 86%, uporablja programski paket Šolska knjižnica podjetja SAOP, COBISS je v manjšini (6%). 8% knjižnic na to vprašanje ni odgovorilo. Starost programa Šolska knjižnica je prikazana na sliki 7. Manj kot polovica knjižnic, 40%, ima na svojih računalnikih najnovejšo različico programa, torej tistega, ki ni starejši od dveh let. Nadaljnjih 20% knjižnic dela s programom, ki je star od dveh do treh let. Ostali imajo starejši program ali pa podatkov o starosti programa niso navedli.

⁸⁸ www.ris.org

Slika 7. Starost programa Šolska knjižnica

Primerjava med starostjo in oznako različice programa daje podobne rezultate, le dobra polovica ima najnovejšo dosegljivo različico programskega paketa, 22% pa nekoliko starejšo. Ostali imajo starejše različice ali pa niso navedli podatkov. Ob tem je potrebno omeniti, da je bila novejša različica (brezplačna nadgradnja) dosegljiva tudi preko interneta. Čudi nas brezskrbnost nekaterih v povezavi z milenijskim hroščem, ki je na prehodu v leto 2000 "strašil" tudi šolske knjižničarje, da so ob koncu leta 1999 hoteli menjavat stare različice programov z novimi.

5.2 ZAPOSLENI V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH

Povprečno je med anketiranci statistično zaposlenega 0,97 delavca na knjižnico. Dobljeni podatek bomo primerjali z zadnjim dosegljivim⁸⁹ v Republiki Sloveniji, in sicer iz leta 1999, da je bilo v 459 knjižnicah od skupaj 498 oseb zaposlenih 473 strokovnih sodelavcev.

⁸⁹ Uradno je za zbiranje in obdelavo statističnih podatkov za šolske knjižnice zadolžen Urad RS za statistiko, ki jih zbira na vsaka tri leta z vprašalnikom KU-BIB. Zadnji podatki so bili zbrani za leto 2002 (v marcu 2003), vendar zaradi nizke prioritete niso bili še obdelani. Na spletni strani Urada smo zasledili podatek, da morajo biti prvi podatki za vprašalnik KU-BIB objavljeni 1.9.2003. Bahor (2003, str. 167) poroča, da podatki še niso obdelani »zaradi nizke prioritete«. Zaposili smo še Urad RS za statistiko, kjer so nam podatke prijazno obljubili, a jih do danes (24.2.2004) še nismo prejeli.

Novejše podatke smo skušali pridobiti še na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport (MŠZŠ), vendar v času pisanja našega dela njihovo omrežje ni delovalo zaradi selitve pristojnega oddelka. Kasneje smo sicer prejeli njihov odgovor, kjer navajajo, da je bilo v osnovnošolskih in srednješolskih knjižnicah zaposlenih skupaj 845 oseb, v ekvivalentu polnega delovnega časa pa 561,4, kar je v povprečju pomenilo 0,66 zaposlene osebe za polni delovni čas. Niso pa poleg teh podatkov navedli skupnega števila knjižnic, na katere se podatki nanašajo, da bi lahko izračunali povprečje zaposlitve na knjižnico.

Povprečje za državo je tedaj znašalo 1,03 delavca na knjižnico, odstopanje med našimi in državnimi podatki pa je majhno, zato bi lahko sklepali, da anketirane knjižnice dovolj dobro zastopajo osnovno populacijo in so dobljeni rezultati statistično reprezentativni.

6% anketiranih šolskih knjižnic ni odgovorilo na to vprašanje. Manj kot enega delavca ima zaposlenih 14 (28%) šol in sicer med 0,3 do 0,9 delavca, povprečno 0,6 na knjižnico. 66% (33) knjižnic ima zaposlenega enega ali več knjižničarjev, od tega ima 54% (27) knjižnic zaposlenega le po enega delavca, 6% (3) knjižnice po 1,5 delavca, 6% pa po dva delavca.

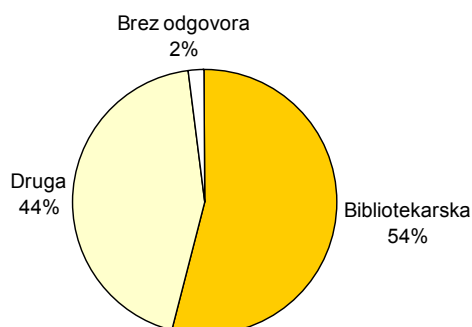
Po analizi dobljenih podatkov o zaposlitvah v šolskih knjižnicah (1 EPZ⁹⁰ = 100% zaposlitev na delovnem mestu) oz. o številu zaposlenih delavcev je med 18 najmanjšimi šolami le 78% šol navedlo manjšo kot polno zaposlitev delavca v knjižnici. Zakonodaja določa, da se na šoli z 20 oddelki in več v šolski knjižnici sistemizira eno delovno mesto knjižničarja (Odredba, 1997; Odredba 1999). V omenjenih knjižnicah z manjšo kot polno zaposlitvijo je zaposlenih skupaj 8,3 delavca, kar znese povprečno 0,6 delavca na knjižnico. Na tem mestu si dovoljujemo primerjavo z Združenimi državami Amerike, kjer naj bi po priporočilih Ameriškega knjižničnega združenja vsaka šolska knjižnica ne glede na velikost imela vsaj enega polno zaposlenega knjižničarja in pomočnika. (Novljan, 1994, str. 218)

To bi lahko bil tudi eden od vzrokov za manj intenzivno ukvarjanje z uporabniki knjižnice, saj so zaposleni poleg dela v knjižnici obremenjeni z dodatnim delom, večinoma s poučevanjem. Tri knjižnice (ali 6%) niso odgovorile na to vprašanje, 54% (27) knjižnic poroča o enem zaposlenem delavcu v knjižnici, v šestih izmed največjih knjižnic pa so skupaj zaposlovali 10,5 delavca oz. povprečno 1,75 delavca v posamezni knjižnici. Glede na to, da je velikih knjižnic (s 27 in več oddelki) 15, to pomeni, da je predvsem v večjih knjižnicah število zaposlenih knjižničarjev verjetno premajhno. Knjižničarji v tistih knjižnicah, ki zaposlujejo samo po enega knjižničnega delavca, so z delom v knjižnici bolj obremenjeni zaradi večjega števila učencev na šoli. Nekatere knjižnice sprejemajo uporabnike iz različnih šol, predvsem večji srednješolski centri združujejo več šol, ki imajo skupno knjižnico, zato je v njih običajno zaposlenega več osebja.

⁹⁰ EPZ = ekvivalent polne zaposlitve

5.2.1 Ustreznost izobrazbe⁹¹

Na sliki 8 je prikazano razmerje med anketiranimi zaposlenimi v knjižnici, ki imajo knjižničarsko izobrazbo in tistimi, ki imajo drugo izobrazbo.

Slika 8. Izobrazba zaposlenih delavcev v anketiranih knjižnicah

Skušali smo izračunati razmerje med zaposlenimi z bibliotekarsko in z drugo izobrazbo v vseh šolskih knjižnicah v Sloveniji⁹², vendar je bilo iz podatkov to nemogoče. Podatki so namreč zbrani v dve kategoriji: *strokovni knjižničarski sodelavci* in *drugi knjižnični delavci*. V okviru prve kategorije so razdeljeni še po stopnjah izobrazbe in po vrsti opravljenega strokovnega izpita (knjižničarski, pedagoški) ter glede na delovni čas (poln, krajši kot poln). Iz podatkov ministrstva za šolstvo⁹³ smo izračunali, da ima 31% zaposlenih bibliotekarsko diplomo, slabih 13% pa končan program za izpopolnjevanje. Visoko izobrazbo ali višjo (magisterij) ima dobrih 36% zaposlenih, skoraj polovica ima višjo stopnjo izobrazbe.

Pod drugo izobrazbo so anketirani najpogosteje navajali slovenski jezik (12 krat), sledijo razredni pouk, tehnika (po dvakrat), italijanščina, angleščina, pedagogika, socialna

⁹¹ Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI) za knjižničarja predpisuje visokošolsko izobrazbo ustrezne smeri. Za delavce z ustrezno izobrazbo smo šteli zaposlene z zaključeno izobrazbo na naši kadrovski bibliotekarski šoli (visoka ali magistrska). Za strokovnega delavca brez takšne smeri izobrazbe, ki je bil zaposlen v šolski knjižnici že pred 15.3.1996, pa je po predpisih še vedno ustrezna izobrazba za učitelja. Ostali delavci, ki imajo visokošolsko diplomo za učitelja, si morajo za delo v šolski knjižnici pridobiti dodatna znanja po posebnem programu za izpopolnjevanje.

⁹² Zahvaljujemo se ge. Nadji Svetlin Kastelic z Urada za statistiko, ki nam je poslala predhodne podatke za šolske knjižnice za leto 2002.

⁹³ Po podatkih iz Evidence kadrov MŠZŠ za šolsko leto 2002/03, ki nam jih je na prošnjo ge. Alenki Taštanoski posredovala ga. Andreja Schmuck, za kar se jima zahvaljujemo.

pedagogika, socialno delo, filozofija in športna vzgoja (po enkrat). En respondent pa na to vprašanje ni odgovoril.

Preverili smo, ali je bilo med zaposlenimi z ustrezno strokovno izobrazbo izvedenih več raziskav uporabnikov. Zaposlene smo razdelili v dve skupini, v prvi so bili zaposleni z univerzitetno bibliotekarsko izobrazbo, v drugi skupini pa zaposleni z univerzitetno nebibliotekarsko izobrazbo.

Tabela 3. Smer izobrazbe in pogostost izvajanja študij uporabnikov

izobrazba	število zaposlenih glede na smer izobrazbe	število knjižnic z raziskavami	% knjižnic z raziskavami
bibliotekarska	27	23	85
nebibliotekarska	22	14	64

n=49

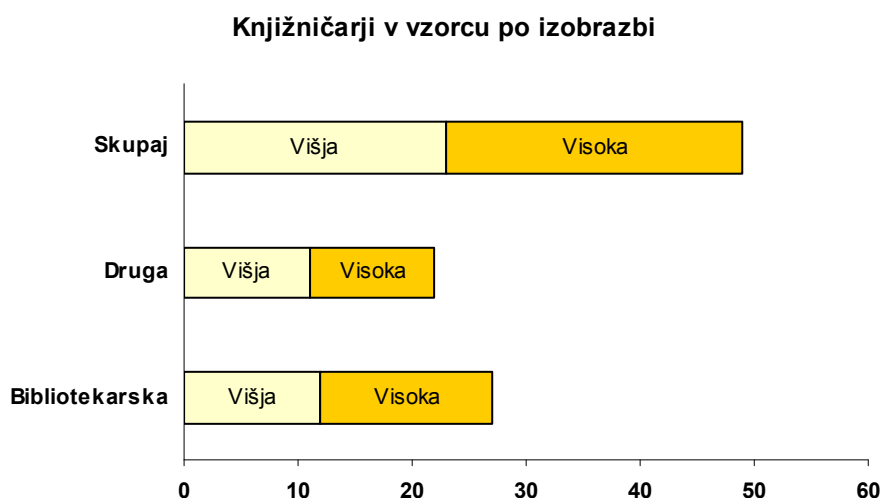
Rezultati so potrdili predvidevanje, da strokovno bibliotekarsko "podkovani" knjižničarji opravijo več študij uporabnikov, in sicer je razlika 21% v korist knjižničarjem z bibliotekarsko izobrazbo. Nismo pa se ukvarjali s kakovostjo opravljenih študij.

5.2.2 Stopnja izobrazbe

Razmerje med višjo in visoko stopnjo izobrazbe zaposlenih v našem vzorcu⁹⁴ je prikazano na sliki 9. Zaposlenih s srednješolsko izobrazbo v vzorcu ni bilo. Pri dobri polovici tistih, ki so vprašalnike vrnili, ima v knjižnici zaposleni delavec visokošolsko izobrazbo (ali višjo). To razmerje je v našem vzorcu približno enako za zaposlene z bibliotekarsko izobrazbo in za tiste brez nje.

Preveriti smo želeli, ali zaposleni z višjo stopnjo izobrazbe (visoka ali več) v večji meri uporabljajo pri svojem strokovnem izobraževanju tudi tujo literaturo. Vprašanje uporabe tuje literature predpostavlja vsaj minimalno znanje tujih jezikov (angleščine). Študentje in strokovnjaki morajo obvezno uporabljati tudi tujo literaturo, ki prinaša najnovejša spoznanja stroke, če hočejo biti pri študiju in delu uspešni.

⁹⁴ Po podatkih iz Evidence kadrov MŠZŠ za šolsko leto 2002/03 je bilo v začetku leta 2003 v osnovnošolskih in srednješolskih knjižnicah zaposlenih 845 oseb, od tega z visoko izobrazbo (univerzitetna in visoka strokovna) in več (magisterij) 306 ali 36%, 411 ali 49% z višješolsko izobrazbo in 124 ali 15% s srednjo izobrazbo, za 4 osebe pa ni bilo podatka. Po izobrazbi sodeč ne moremo trditi, da je naša raziskava reprezentativna za osnovno populacijo, saj so imeli knjižničarji v našem vzorcu po zbranih podatkih višjo izobrazbo od dejanske. Rezultati se v tem delu lahko nanašajo le na vzorec.

Slika 9. Struktura anketiranih glede na doseženo stopnjo izobrazbe

Zaposlene smo razdelili v dve skupini, v prvi so tisti z visoko izobrazbo, v drugi skupini pa ostali. V knjižnicah z več zaposlenimi so bili vedno upoštevani zaposleni z najvišjo doseženo stopnjo izobrazbe.

Izkazalo se je, da so zaposleni z višjo (visoko ali več) končano izobrazbo v mnogo večji meri uporabljali tujo literaturo – takih je bilo več kot štirikrat več (13) od zaposlenih z nižjo doseženo stopnjo izobrazbe (3). Knjižničarji v prvi skupini so v večji meri uporabljali tuje članke (9) in so uporabljali tudi tuje knjige (4), tisti v drugi skupini pa so uporabljali le tuje članke (3), tujih knjig pa ne.

Tabela 4. Uporaba tuje literature glede na stopnjo izobrazbe

izobrazba	število zaposlenih glede na stopnjo izobrazbe zaposlenih	uporaba tuje literature	% uporabe tuje literature
visoka izobrazba ali več	26	13	50
druga (višja ali manj)	23	3	13

n=49

Kot je že bilo rečeno, knjižničarji v vzorcu pri sledenju novostim na svojem strokovnem področju praviloma ne uporabljajo tuje literature ali jo uporabljajo le izjemoma, npr. kadar jo potrebujejo pri pisanju člankov (pa še takrat je pogosto ne citirajo, temveč le navajajo med literaturo). Glavni razlog je po vsej verjetnosti slabše znanje tujih jezikov.

Pregledali smo tudi druga področja, na katerih se izobražujejo knjižničarji: na **pedagoškem** področju se izpopolnjuje največ knjižničarjev (82%), približno toliko tudi na

računalniškem (78%). Navajali pa so še jezikovno področje, likovno področje, pravljíčarstvo, mreža šol, področje osebne rasti, medosebnih odnosov, reševanja konfliktov, discipline v razredu itd.

Skoraj dve tretjini knjižničarjev – 70% je izbralo več področij, na katerih izpopolnjujejo svoje znanje (po dva ali tri odgovore).

5.2.3 Članstvo v profesionalnem društvu

Kar nekaj časa smo skušali pridobiti podatke, kolikšen odstotek knjižničarjev iz šolskih knjižnic v Republiki Sloveniji je članov v ZBDS, vendar nam skupnega podatka nikakor ni uspelo ugotoviti. Obrnili smo se na predsednike posameznih društev, vendar pri preračunavanju odstotkov nismo prišli skupaj. V Celjsko društvo je bila včlanjena slaba polovica⁹⁵ knjižničarjev iz šolskih knjižnic v regiji. V Koroško društvo je bilo včlanjenih 63% (12 od 19 knjižničarjev), v DB Ljubljana je bilo 3,2% članov iz šolskih knjižnic⁹⁶, v DB Maribor 28 članov (14 iz OŠ in 14 iz SŠ), v DB Dolenjske 2 članici, v DB Gorenjske 16 članov, v DB Primorske okrog 48 članov. Iz DB Pomurja nismo prejeli odgovora.

Poudariti pa je potrebno, da je bilo verjetno vedno najmanj včlanjenih ravno med šolskimi knjižničarji, ker se ti težko udeležujejo različnih sestankov, srečanj in izletov zaradi dejstva, da je v času njihove odsotnosti na šoli šolska knjižnica zaprta, ker jih nihče ne nadomešča.

Preverili smo, ali so zaposleni iz naše raziskave, ki so navedli, da so bili člani ZBDS, izvedli tudi več študij uporabnikov. Anketirane smo razdelili v dve skupini, v prvi so člani ZBDS, v drugi skupini pa nečlani ZBDS.

Tabela 5. Članstvo v ZBDS in izvajanje študij uporabnikov

članstvo v ZBDS / izvajanje raziskav	izvaja raziskave	ne izvaja raziskav	skupaj
član ZBDS	10	18	28
%	36%	64%	100%
ni član ZBDS	5	16	21
%	24%	76%	100%
skupaj	15	34	49
%	31%	69%	100%

⁹⁵ Podatke z odstotki vred nam je prijazno posredoval predsednik Društva bibliotekarjev Celje g. Srečko Maček: 97 zaposlenih v 89 šolskih knjižnicah (77 v osnovnošolskih in 20 v srednješolskih) znese skupaj 48% članov (35 iz OŠ in 12 iz SŠ).

⁹⁶ Verjetno je bil ta odstotek izračunan glede na vse člane v društvu in ne le glede na število šolskih knjižničarjev, kot smo si želeli.

Članstvo v ZBDS je pomembno za razvoj stroke, pa tudi za dvigovanje statusa članov. Šolske knjižničarje skušajo zaradi narave dela v šoli (pedagoški del) ločiti od ostalih knjižničarjev, po statusu pa so bili doslej od vseh najnižje (Urbanija, 1995). Rezultati ankete potrjujejo, da je članstvo v strokovnem bibliotekarskem združenju močan dejavnik prenašanja medsebojnih izkušenj med člani, ki so v večji meri izvajali študije uporabnikov v šolskih knjižnicah kot pa nečlani. Takšnih knjižničarjev je bilo med člani 36%, med nečlani pa samo 24%.

Na prošnjo, naj odgovor, da niso člani profesionalnega društva (če so tako odgovorili), tudi utemeljijo, so knjižničarji odgovarjali: da niso poklicni knjižničarji, da so v knjižnici zaposleni le začasno, ker na šoli ni drugega dela zanje, da so zaposleni za določen čas, da za včlanitev ni bilo časa, da se bodo vpisali naslednje leto ali da se pač (še) niso odločili za članstvo.

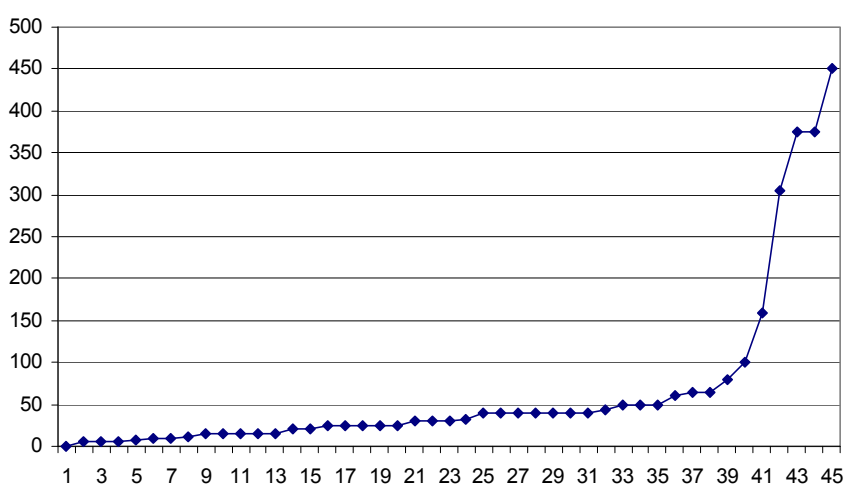
Takoj zatem smo jim postavili še vprašanje glede tega, kaj menijo o statusu šolskega knjižničarja v primerjavi s sodelavci na šoli. Kar 84% knjižničarjev meni, da so po statusu enakovredni sodelavcem. To utemeljujejo s strokovnostjo in znanjem, medsebojnim odnosom oz. spoštovanjem med sodelavci ter s tradicijo, saj je pri nekaterih že leta bilo tako. 16% pa je vendarle še takšnih, ki menijo drugače; tako pa je po njihovem mnenju zato, ker sodelavci premalo poznajo knjižničarjeve obveznosti, ki ima kljub delu z učenci večjo delovno obvezo in zato ni enakovreden sodelavcem (učiteljem) oz. ga kot enakovrednega ne upošteva vodstvo ter tudi ni priznan kot pedagoški delavec. Zanimivo je, da so na ta izziv odgovorili prav vsi respondenti.

Delo šolskega knjižničarja je bilo v preteklosti pogosto tudi slabše finančno ovrednoteno od dela učiteljev. Urbanija (1995) je pred leti, ko je raziskoval status knjižničarjev vseh tipov knjižnic, dobil najslabše rezultate prav za šolske knjižničarje. Zato nas je zanimalo, če bi se od tedaj to lahko kaj spremenilo na bolje. Rezultati kažejo na to, da se še najdejo takšna okolja, ki šolskemu knjižničarju ne priznavajo ustreznega mesta v šoli, velika večina knjižničarjev pa vendarle meni, da so si z znanjem, izobrazbo in primernim odnosom pridobili enakopravnost z učitelji. Nekaj o teh značilnostih knjižničarjev govori odnos knjižničarjev do izobraževanja na seminarjih, tečajih in drugih oblikah spopolnjevanja znanja.

O strokovni rasti ali vsaj o možnostih zanjo priča tudi število ur izobraževanja, ki so jih knjižničarji opravili v zadnjem letu dni. Povprečno se je vsak knjižničar v preteklem letu dni izobraževal 65 ur, a razlike med šolami so bile zelo velike, in sicer se je pri posameznikih

gibalo število ur v razponu med nič in 450, odgovarjalo pa je 90% (45) anketiranih. Mediana je dala rezultat 30, kar je precej manjša številka, pomeni pa, da je bila ena polovica vseh anketiranih knjižničarjev na izobraževanju manj kot toliko ur, druga polovica pa več. To ne ustreza niti zakonskim predpisom, ki določajo za vsakega strokovnega delavca na šoli pet dni izobraževanja letno ali 15 dni v treh letih, kar zneso 40 ur na leto.

Tudi to vprašanje bi morali postaviti bolj podrobno, če bi hoteli izdelati natančnejšo analizo (kaj vse – katere seminarje, tečaje itd. je izobraževanje obsegalo, kdo je bil njihov izvajalec, kdo je bil pobudnik za udeležbo, razlogi za udeležbo...).

Slika 10. Prikaz števila ur izobraževanja od najnižjega do najvišjega

Pričakovali smo, da nekaterim knjižničarjem ta količina izobraževanja ni zadoščala. To smo tudi potrdili v raziskavi, saj je 80% knjižničarjev napisalo, da bi izkoristili še več ur za izobraževanje, če bi jih imeli na voljo. Le 16% jih je bilo zadovoljnih s količino dodatnega izobraževanja.

5.3 PISNI DOKUMENTI KNJIŽNICE

Tilke (2002, str. 202) meni, da bi morala biti iz razvojnih in drugih relevantnih dokumentov knjižnice (načrt, politika) prepoznavna tudi evalvacija oz. merjenje, ki naj bi bilo v šolskih knjižnicah kontinuiran proces, knjižničar pa bi moral poznati različne tehnike evalvacije. Dobro bi bilo, da bi v proces evalvacije knjižničar vključil tudi učitelje, ker bi tako dosegel večji učinek.

V tabeli 6 je prikazan pregled dokumentov, ki so jih anketirane knjižnice oz. knjižničarji najpogosteje pripravili za delo svoje knjižnice.

Tabela 6. Dokumenti knjižnice po številu in odstotkih

št. odg.	pro-gram dela	priori-tetne naloge	izjava o namenu	načrt razvoja zbirke	načrt porabe proračuna	postopki za določ. opravila	načrt tehnol. razvoja	drugo	brez odg.
št.	47	14	10	7	6	6	5	3	1
%	94%	28%	20%	14%	12%	12%	10%	6%	2%

n=49

5.3.1 Poslanstvo in cilji

Samo 20% (10) anketiranih knjižnic ima zapisano izjavo o poslanstvu in ciljih. Dejansko imajo samo te možnost ugotavljanja uspešnosti svojega delovanja, saj je izjava o poslanstvu in ciljih knjižnice potrebna, da lahko ugotovimo, v kolikšni meri so bili ti cilji doseženi.

Osnovni pogoj, da knjižnica lahko vrednoti svojo dejavnost so jasno določeni dolgoročni in kratkoročni cilji in naloge, izdelana strategija knjižnice, formalno opredeljeni v izjavi o poslanstvu, ki jo ima knjižnica običajno v pisni obliki (Pečko Mlekuš, 2000, str. 27). Poslanstvo je izjava o namenu knjižnice (vendar je več, kot le dober namen, je razlog za njen obstoj) in navadno nagovarja splošno publiko, zato so uporabljeni tudi takšni termini. V izjavi zberemo različne vloge knjižnice. Uporabimo sedanji čas (Bradburn, 1999).

Peter Drucker⁹⁷ meni, da nam dobro definirano poslanstvo služi kot stalen opomin, da poleg tega, da raziskujemo uporabnike oz. »stranke«, iščemo tudi mere uspešnosti. Trdi, da je bila skušnjava, da bi se zadovoljili s samo »vrednostjo našega namena« – in da bi rezultate nadomestili kar z dobrimi namerami – vedno prisotna v neprofitnih organizacijah (cv. Hernon in Altman, 1998, str. 27).

Knjižničarje bi morali vprašati, ali imajo namen in cilje zapisane v programu dela, ki je, kot bomo videli, najpogostejši dokument v naših šolskih knjižnicah.

5.3.2 Načrt razvoja zbirke

Callison (1990) je pri pregledu raziskav ugotovil, da je le zapisani dokument (policy) razvoja zbirke dovolj jasno navodilo za zbiranje kakovostnih izobraževalnih gradiv kot tudi nivo vpletenosti učencev in učiteljev v proces izbora.

⁹⁷ Ustvarjalen mislec, pisatelj in predavatelj o sodobni organizaciji je ustanovitelj oz. »oče« menedžmenta, ki je poznan širom po svetu in tako tudi pri nas.

Slovenski knjižničarji se pri nabavni politiki zanašajo bolj na ustne dogovore z učenci, učitelji in vodstvom šole. Le 14% ali 7 anketiranih knjižnic ima zapisan načrt razvoja zbirke. Ponekod je komunikacija z vodstvom slaba, nekateri ravnatelji šol pa kar sami odločajo o nabavi gradiva. Eden od anketiranih je namreč napisal, da se z nabavo ne ukvarja, ker je za to zadolžena ravnateljica.

5.3.3 Načrt tehnološkega razvoja

Samo 10% (5) anketiranih knjižnic ima načrt tehnološkega razvoja in to kljub dejstvu, da ima informacijska tehnologija velik pomen za iskanje in posredovanje informacij. V teh informacijsko »bogatih« časih bi pričakovali vsaj večje zavedanje, da tehnologija zelo hitro zastareva. Vzroki za nenačrtovanje so po vsej verjetnosti tudi v hudem pomanjkanju sredstev, za katera morajo knjižničarji tekmovati z drugimi udeleženci vzgojno-izobraževalnega procesa.

5.3.4 Drugi dokumenti

Program dela je najpogostejši dokument, saj ga ima kar 94% (47) anketiranih knjižnic. Najbrž je to tudi dokument, ki ga zahteva vodstvo šole in je nekako postal obvezen. Vprašanje je, kaj vse je zapisano v teh dokumentih, saj natančnejših navodil o tem, kaj vse mora vsebovati program dela do leta 2003 (študijske skupine!) knjižničarji niso imeli.

Prioritetne naloge ima zapisane 28% (14) anketiranih knjižnic, načela porabe sredstev oz. proračuna 12% (6), dokument s postopki za določena opravila 12%, druge dokumente pa 6% (3) knjižnic.

5.4 STATISTIKA V ŠOLSKIH KNJIŽNICAH

Omenili smo že, da statistični podatki o knjižnici dajejo kvantitativen opis njene dejavnosti (Ambrožič, 1997, str. 11). Semič in Kuštrin sta pred leti o zbiranju statistike v šolskih knjižnicah zapisali: »Vodenje dnevne statistike je za knjižničarja sicer obremenitev, saj jemlje dragoceni čas, je pa nujno potrebna, ker ima knjižničar tako pregled nad izposojno in izplačili« (Semič, Kuštrin, 1985, str. 184). Danes to ne zadošča več, temveč bi morali podatki povedati kaj več kot le to dvoje, delovanje šolskih knjižnic pa naj bi bilo po mednarodnih priporočilih brezplačno za uporabnike (IFLA/UNESCO, 2001).

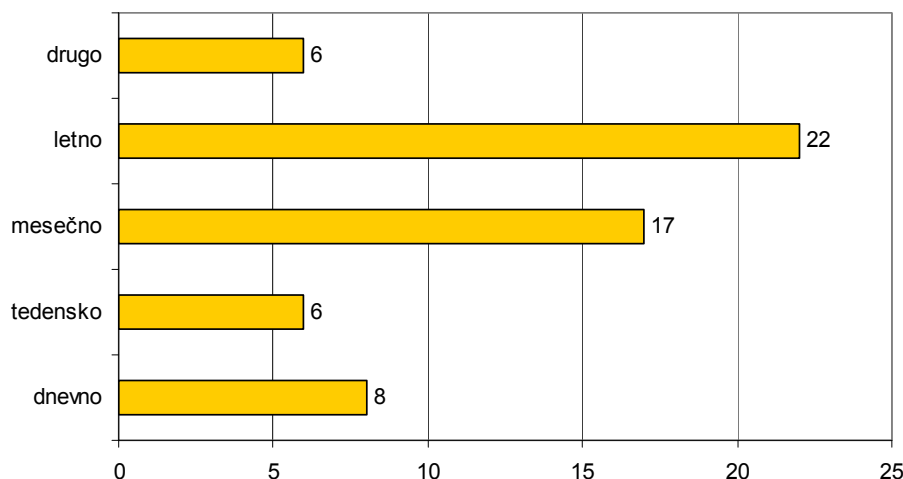
V tistem času, kot poročajo, naj bi vodili statistiko »enotno«, avtorici pa naštejeta, katere podatke so zbirale **osnovnošolske** knjižnice: število izposojenih knjig, število bralcev in število obiska; za knjižnice na **srednji šoli** pa naj bi statistika »vsebovala podatke, iz

katerih lahko razberemo, kaj učenci največ berejo oz. potrebujejo. V ta namen je pametno voditi statistiko po UDK in jezikih. /.../ Tako knjižničar lahko tedensko, mesečno in letno sledi temu, kolikšna je izposoja, kaj učenci največ berejo, ali segajo po tujejezični literaturi« (Semič, Kuštrin, 1985, str. 184).

Knjižničarju statistični podatki, ki jih zbira vsako leto, lahko povedo veliko več, če jih primerja skozi leta. Tako prepoznava probleme in težave ter išče in odkriva vzroke za dosežene rezultate. Lahko izkažejo napredovanje ali zaostajanje knjižnice na določenih področjih, omogočajo primerjave s standardi in pomagajo vodji knjižnice pri načrtovanju njenega razvoja ter so osnova za obveščanje notranje in zunanje javnosti o vlogi knjižnice, pa tudi za argumentiranje zahtev po njenem boljšem financiranju.

5.4.1 Pogostost in način zbiranja statističnih podatkov med anketiranci

Knjižničarje smo vprašali, kako pogosto oz. v kakšnih časovnih presledkih zbirajo (izpisujejo iz računalnika) statistične podatke o delu knjižnice. Odgovori so prikazani na sliki 10, največji odstotek knjižničarjev (44%) pa zbira podatke na letni ravni. Pod odgovorom *drugo* smo združili odgovore *dvakrat letno, na šolsko leto in po potrebi*.

Slika 11. Pogostost zbiranja statističnih podatkov

Pri vprašanju o načinu zbiranja smo želeli pridobiti podatke o formularjih ali obrazcih, ki so jih knjižničarji sami oblikovali in priredili za potrebe svoje knjižnice. Menili smo namreč, da s pomočjo računalnika ni mogoče pridobiti vseh potrebnih podatkov, npr. uporaba knjig in revij v čitalnici in knjižnici (prezenčna izposoja), uporaba informacijske tehnologije... Nekdo je v odgovoru napisal, da v šolski knjižnici to ni potrebno.

Izkazalo se je, da ima samo peščica knjižničarjev posebne evidence, v katerih vodijo te združene podatke, večinoma pa se zadovoljijo kar z izpisom iz računalnika. Nobena knjižnica ni priložila formularja, nekateri so le opisali, katere podatke zbirajo, najpogosteje izposoja in obisk ter fond, nabavo oz. prirast, nakup, porabljeni sredstva, medknjižnična izposoja in statistika periodike. Večinoma so naštevili kar formularje, ki jih na šole pošiljajo zunanje inštitucije, kot so Ministrstvo za šolstvo, Državna matična služba v NUK in Statistični urad RS, navajali so tudi »obrazce« firme SAOP, razvijalca programske opreme Šolska knjižnica.

Manj kot polovica knjižničarjev (49%) je statistične podatke tudi analizirala, računala povprečja in ugotavljala trende. V naših šolskih knjižnicah torej še vedno prevladuje tradicionalno zbiranje statističnih podatkov, povprečja in trendi se redko ugotavljajo in ne razmišlja se, kako bi statistične podatke uporabiti za primerjave, analize in doseganje ciljev.

5.5 UGOTAVLJANJE USPEŠNOSTI DELOVANJA ŠOLSKIH KNJIŽNIC

5.5.1 Način ugotavljanja uspešnosti delovanja knjižnic

Žumrova (2001) je v svojem magistrskem delu analizirala članke v domačih strokovnih in pedagoških serijskih publikacijah, v katerih se pojavljajo tudi šolske knjižnice. Iz tematskega dela, v katerem so članki razporejeni po geslih, smo razbrali, da se tema *ugotavljanje uspešnosti* šolskih knjižnic do konca leta 1999 še ne pojavlja. Tudi s to temo povezani drugi pojmi, npr. *poslanstvo* se v bazi ni pojavilo, v manjši meri pa se pojavljajo v novejšem času pojmi *marketing* (2 zadetka v letu 1999), *management* (1 zadetek v letu 1998) in *študij uporabnikov* (3 zadetki med leti 1996-1999).

Analizirali smo odgovore na vprašanja o nekaterih izbranih kazalcih uspešnosti delovanja knjižnice. Knjižničarji – praktiki verjetno ne poznajo dovolj kazalcev iz standarda ISO 11620, saj je bil odziv na to vprašanje majhen, ponekod pa tudi napačen. Uporabljali so jih morda bolj intuitivno in na podlagi potreb iz praktične dejavnosti. Na to kaže tudi napačno navajanje podatkov, ki niso bili ustrezno oblikovani glede na podana navodila. Eden izmed vzrokov za nepoznavanje kazalcev je verjetno ta, da še niso prevedeni v slovenščino, knjižničarji pa pri sledenju novostim na bibliotekarskem področju praviloma sploh ne uporabljajo tuje literature ali pa jo uporabljajo le v izjemnih primerih (npr. kadar jo potrebujejo pri pisanju člankov). Glavni razlog je po vsej verjetnosti neznanje ali slabše znanje tujih jezikov.

Le 13 (26%) knjižnic iz našega vzorca poroča o uporabnih podatkih za izračun vsaj enega od kazalcev. Ob tem pa žal večinoma ne poročajo tudi o času zbiranja podatkov. V eni knjižnici pa v času anketiranja rezultati še niso bili znani, ker je postopek ugotavljanja uspešnosti – navedli so, da gre za ugotavljanje zadovoljstva s knjižnico na splošno – še potekal in podatki v času anketiranja še niso bili analizirani.

Odstotek aktivnih uporabnikov knjižnic, ki ga te navajajo, se je gibal med 70 in 95%, ugotavljali so ga v sedmih knjižnicah. Nimamo pa slovenskega povprečja, s katerim bi te rezultate lahko primerjali, pridobiti bi tudi morali podatke o pogojih, pod katerimi delujejo knjižnice in natančne podatke, kako in kdaj so do podatkov prišli, če bi hoteli sklepati o njihovi pravi vrednosti. Lahko pa jih uporabijo knjižnice za primerjavo pri naslednjem ugotavljanju uspešnosti.

Samo v eni knjižnici so navedli podatek o stopnji uporabe knjižničnega gradiva (navedli so neverjetno visoko številko: 92%), ki je ustrezal navedeni metodologiji, opisani v navodilih v vprašalniku. Dve knjižnici sta pomotoma prevzeli sistem izračuna iz drugih podvprašanj (od c do e), saj sta namesto odstotkov navajali številke med 1 in 5, tako da je malo verjetno, da gre za uporabo opisanega kazalca.

Tabela 7. Uporaba kazalcev uspešnosti

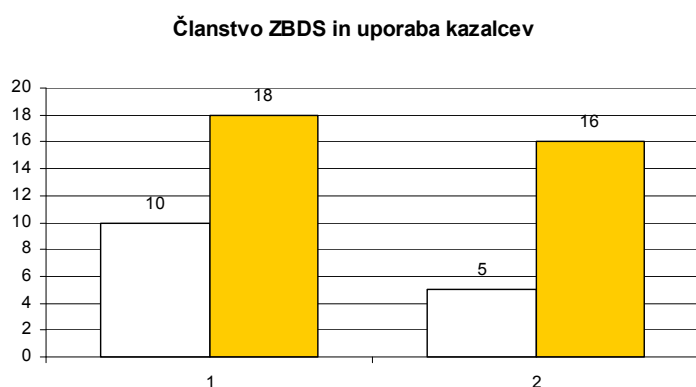
kazalec	št. knjižnic, ki ga merijo
a. % aktivnih uporabnikov knjižnice	7
b. stopnja uporabe knjižničnega gradiva	1
c. zadovoljstvo uporabnikov z urami odprtosti knjižnice	5
č. zadovoljstvo učencev/dijakov z gradivom knjižnice	8
d. zadovoljstvo učiteljev z gradivom knjižnice	8
e. zadovoljstvo uporabnikov s storitvami knjižnice na splošno	8

Pozorni bi morali biti tudi na to, ali knjižnice redno odpisujejo zastarelo in programu šole neustrezno gradivo. Ameriška avtorica Bradburnova (1999, str. 25), poznavalka šolskih knjižnic, trdi, da lahko preveč zastarelega in neaktualnega gradiva popači statistične podatke, zato ga ne bi smeli upoštevati kot potencialno podporo učnemu načrtu. Podobno ugotavlja tudi Novljanova, in sicer, da je za ustreznost zbirke v šolski knjižnici potreben reden odpis, ki ga pri nas knjižnice niso opravljale v zadostni meri (Novljan, 1996). Zaradi prevelike količine neaktualnega gradiva v fondu knjižnice, ki je posledica premajhnega odpisa, lahko pride tudi do težav pri izračunavanju kazalca stopnje uporabe gradiva.

16% šolskih knjižnic (oz. 62% tistih, ki so odgovorile na vprašanja o uporabi kazalcev pod točkami c,č,d in e iz tabele 7) poroča o izračunavanju vsaj enega od štirih kazalcev,

katerih vrednosti se gibljejo med 3 in 5⁹⁸. Nekaj jih je poleg številk dopisalo, kdaj so podatke zbirali, včasih pa tudi, kaj so še izvedeli od uporabnikov (npr. katero gradivo pogrešajo), zakaj ni dovolj gradiva (pomanjkanje denarja) ipd.

Preverili smo še, ali obstajajo razlike glede uporabe kazalcev uspešnosti med člani in nečlani ZBDS. Uporaba kazalcev med skupinama je prikazana na sliki 12. Članov je bilo med anketiranci 28 (skupina 1), nečlanov pa 21 (skupina 2). Odstotek knjižničarjev v prvi skupini, ki so uporabljali kazalce, je bil višji (36%) od tistega v drugi skupini (24%).

Legenda: 1 – člani ZBDS, 2 – ne-člani ZBDS

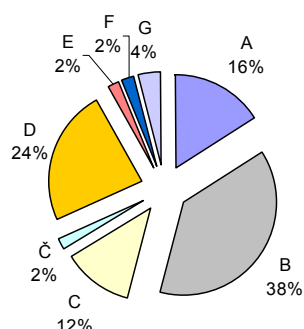
Slika 12. Članstvo anketirancev v ZBDS in uporaba kazalcev uspešnosti delovanja knjižnice

5.5.2 Vrsta in pogostost opravljanja študij uporabnikov

Omenili smo že, da je študij uporabnikov lahko eden od pomembnih načinov za ugotavljanje potreb in zahtev uporabnikov. Knjižnica lahko zbira podatke s pisno ali ustno anketo o zadovoljstvu uporabnikov s posameznimi storitvami, z odpiralnim časom ali s knjižnico kot celoto. Avtorji pa ugotavljajo, da ne smemo pozabiti tudi na neuporabnike knjižnic, ki v kategorijo uporabnikov niso zajeti. Opozarjajo tudi, da ima anketiranje omejeno vrednost, ker ugotavlja subjektivna mnenja uporabnikov oz. njihovo percepcijo storitev, anketiranje pa tudi ni uporabno za ugotavljanje pomanjkljivosti storitev.

Vrsta študij, ki jih po odgovorih sodeč opravljajo o svojih uporabnikih, je razvidna iz slike 13.

⁹⁸ Pri tem je bila 1 najnižja možna vrednost, 5 pa najvišja.

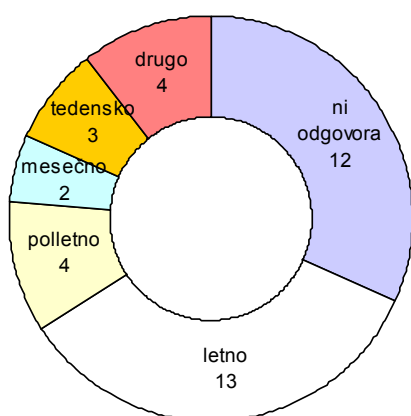
Legenda:

- A - ankete
- B - intervjuji
- C - ankete in intervjuji
- Č - ankete, intervjuji in raziskovalne naloge
- D - brez odgovora
- E - semantični diferencial
- F - računalniški program
- G - pogovor

Slika 13. Vrsta študij, ki jih opravljajo šolski knjižničarji o uporabnikih

Na voljo imamo še odgovore o pogostosti opravljanja študij uporabnikov v naših šolskih knjižnicah. Pri tem podvprašanju so bili knjižničarji najbrž rahlo v zadregi, saj je bilo število odgovorov majhno. Le 26 knjižničarjev (52% vseh ali 68% tistih, ki poročajo, da so opravljali študije) navaja podatke o tem.

Polovica od teh 26 (13 ali 26% vseh anketiranih) jih poroča o letnem zbiranju podatkov, 8% o polletnem, 4% o mesečnem, 6% pa o tedenskem zbiranju podatkov od uporabnikov. 4 (8%) niso natančno opredelili pogostosti, saj so odgovarjali z besedami: občasno, priložnostno, nesistematično. Za lažje razumevanje so podatki prikazani še na sliki 14.

Slika 14. Pogostost zbiranja podatkov od uporabnikov

Iz podatkov o pogostosti zbiranja je sklepati, da je bilo raziskovanje uporabnikov v anketiranih knjižnicah precej naključno in nesistematično, na kar so tudi opozorili nekateri knjižničarji. Seveda pa tu ni bila upoštevana kakovost opravljenih študij uporabnikov.

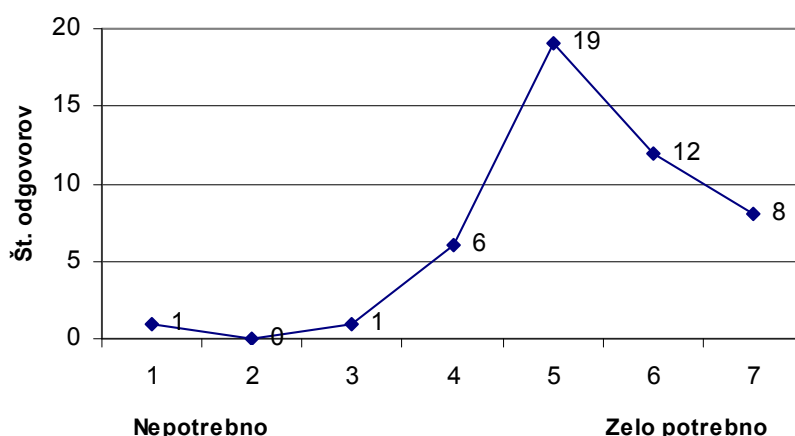
5.5.3 Pripravljenost anketiranih knjižničarjev za sodelovanje

Na vprašanje ali bi bili pripravljeni sodelovati pri preizkušanju kazalcev uspešnosti šolske knjižnice, je bilo od 50 odgovorov pripravljenih sodelovati 58% knjižničarjev, 18% pa se jih ni opredelilo ne za ne proti. Le 24% jih je označilo odgovor ne. Knjižničarji bi torej bili pripravljeni sodelovati, potrebovali bi le nekoga, ki bi vse skupaj organiziral, pripravil in vodil. Težave bi lahko nastopile zaradi ustreznega financiranja te dejavnosti, morda pa bi lahko kandidirali za sredstva na katerem od številnih razpisov pristojnih inštitucij.

5.5.4 Stališča anketirancev o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti

Zadnje vprašanje iz vprašalnika se je nanašalo na to, do katere stopnje se zdi šolskim knjižničarjem ugotavljanje uspešnosti delovanja šolske knjižnice potrebno. Odgovore so respondenti zapisali tako, da so obkrožili eno od števil na sedemstopenjski lestvici (od 1 do 7). Če je respondent obkrožil vrednost 1, je to pomenilo, da se mu zdi ugotavljanje uspešnosti nepotrebno, če pa je obkrožil vrednost 7, je pomenilo, da se mu zdi ugotavljanje uspešnosti zelo potrebno. Vrednost 4 je natančno na sredini obeh skrajnosti.

Rezultati so pokazali precejšnjo povprečno naklonjenost (5,34) knjižničarjev (slika 15). Statistično pomembnost razlik med skupino, ki je ugotavljanju uspešnosti delovanja šolske knjižnice naklonjena in tisto, ki tematiki ni naklonjena, bomo preizkušali v naslednjem poglavju.

Slika 15. Mnenja knjižničarjev o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti delovanja šolskih knjižnic

Želeli smo tudi ugotoviti, ali so ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni zaposleni z višjo stopnjo izobrazbe kot tisti z nižjo ter bolj tisti z ustrezno (bibliotekarsko) izobrazbo, kot tisti z drugo izobrazbo. Zanimalo nas je še, ali so člani ZBDS bolj naklonjeni tej tematiki kot nečlani. Tako smo sklepali, ker menimo, da so imele navedene skupine zaposlenih verjetno tudi večjo možnost, da so se s tematiko ugotavljanja uspešnosti seznanile.

Ugotovili smo zelo rahlo razliko v prid vsem trem navedenim skupinam (tabela 8).

Tabela 8. Naklonjenost tematiki ugotavljanja uspešnosti

stopnja izobrazbe		smer izobrazbe		članstvo v ZBDS	
VII in več	VI in manj	bibliotekarska	ne-bibliotekarska	člani	ne-člani
5,4	5,28	5,37	5,32	5,41	5,25

Sklenemo lahko z besedami: knjižničarji se na splošno zavedajo, da je ugotavljanje uspešnosti knjižnic potrebno. Kdaj ga bodo začeli tudi uporabljati v praksi, pa ni odvisno samo od njih, temveč še od različnih pogojev (finančnih, tehnoloških...) ter spodbud iz ožjega in širšega okolja.

6 PREIZKUS HIPOTEZ

Preverjanje prve raziskovalne hipoteze

Izvajanje študij uporabnikov, uporaba tuje literature in uporaba kazalcev uspešnosti je večja med tistimi zaposlenimi v šolskih knjižnicah, ki so zaključili univerzitetni študij bibliotekarstva kot pa med drugimi zaposlenimi.

Postavili smo naslednje tri ničelne hipoteze oz. hipoteze neodvisnosti in jih statistično preizkusili s hi-kvadrat (χ^2) preizkusom, pri nižjih frekvencah smo upoštevali Yatesov popravek (Y). Za statistično značilne bomo upoštevali rezultate, kjer bo $P < 0,05$.

- H_0 št. 1: Zaposlenih z višjo stopnjo izobrazbe (visoka ali več) in zaposleni z nižjo (višja ali manj) stopnjo izobrazbe so v enakem številu izvajali študije o svojih uporabnikih.

Tabela 9. Stopnja izobrazbe in izvajanje študij uporabnikov

stopnja izobrazbe / izvajanje raziskav	izvaja raziskave	ne izvaja raziskav	skupaj
višja izobrazba ali manj	15	8	23
%	65%	35%	100%
visoka izobrazba ali več	22	4	26
%	85%	15%	100%
skupaj	37	12	49
%	76%	24%	100%

$$\chi^2 = 2,483 \quad P = 0,115; \quad g = 1 \qquad Y = 1,545; \quad P = 0,214$$

χ^2 ni statistično značilen. H_0 št. 1 obdržimo.

- H_0 št. 2: Med zaposlenimi z višjo stopnjo izobrazbe (visoka ali več) in zaposlenimi z nižjo stopnjo izobrazbe (višja in manj) ni razlik v uporabi tuje literature pri njihovem strokovnem spopolnjevanju.

Tabela 10. Stopnja izobrazbe in uporaba tuje literature

stopnja izobrazbe / uporaba tuje literature	uporablja tuyo literaturo	ne uporablja tuje literature	skupaj
višja izobrazba ali manj	20	3	23
%	87%	13%	100%
visoka izobrazba ali več	17	9	26
%	65%	35%	100%
skupaj	37	12	49
%	75%	25%	100%

$$\chi^2 = 3,071 \quad P = 0,080; \quad g = 1 \qquad Y = 2,015; \quad P = 0,156$$

χ^2 ni statistično značilen, hipotezo neodvisnosti obdržimo. V tem primeru pa je stopnja tveganja manjša kot pri prejšnji hipotezi in bi morda z ustrezno večjim vzorcem uspeli doseči statistično značilnost med spremenljivkama.

- H_0 št. 3: Zaposleni z višjo stopnjo izobrazbe (visoka ali več) so enako pogosto uporabili kazalce za ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic kot zaposleni z nižjo stopnjo izobrazbe (višja in manj).

Tabela 11. Stopnja izobrazbe in pogostost uporabe kazalcev

stopnja izobrazbe / uporaba kazalcev	uporablja kazalce	ne uporablja kazalcev	skupaj
višja izobrazba ali manj	4	19	23
%	17%	83%	100%
visoka izobrazba ali več	10	16	26
%	38%	62%	100%
skupaj	14	35	49
%	29%	71%	100%

$\chi^2 = 2,655$ $P = 0,103$; $g = 1$

$Y = 1,723$; $P = 0,189$

Tudi tretjo ničelno hipotezo bomo obdržali, ker bi bilo tveganje za njeno zavrnitev preveliko. Razlike v značilnostih, ki smo jih preizkušali, tako veljajo le za naš proučevani vzorec.

Preverjanje druge raziskovalne hipoteze

Predvidevamo, da vodje šolskih knjižnic kot menedžerji večinoma še nimajo osnovnih dokumentov, ki so potrebni kot pogoj za začetek izvajanja meritev uspešnosti knjižnice. Več dokumentov s poslanstvom, namenom in cilji je pripravila skupina z zaključeno bibliotekarsko izobrazbo.

Spet smo postavili hipoteze enake verjetnosti oz. ničelne hipoteze in jih statistično preizkusili s χ^2 preizkusom:

- H_0 št. 4: Enako število je bilo vodij šolskih knjižnic, ki so pripravili posebne dokumente z definiranim poslanstvom in cilji knjižnice kot tistih, ki dokumentov s poslanstvom in cilji niso pripravili.

Statistično značilnost hipoteze enake verjetnosti smo preverjali s hi-kvadrat preizkusom (tabela 12). Odgovore knjižničarjev o dokumentih z definiranim poslanstvom in cilji knjižnice smo razvrstili v dve skupini, v prvi so bili tisti, ki dokumenta s poslanstvom in cilji knjižnice nimajo, v drugi pa so bili tisti, ki dokument s poslanstvom in cilji knjižnice imajo.

Tabela 12. χ^2 -preizkus za H_0 št. 4

	n	M	standardni odklon
dokument s poslanstvom	49	0,20	0,407

dokument s poslanstvom	št.	%
imajo	10	20%
nimajo	39	80%
skupaj	49	100%

	poslanstvo
χ^2	17,163
g	1
P	0,000

Razlika med skupinama je statistično značilna in lahko z zanemarljivim tveganjem zavrnemo hipotezo enake verjetnosti ter potrdimo prvi del druge raziskovalne hipoteze.

- H_0 št. 5: Vodje knjižnic z zaključeno ustrezno (bibliotekarsko) izobrazbo imajo v posebnih dokumentih definirano poslanstvo in cilje knjižnice enako pogosto kot tisti z drugo zaključeno izobrazbo.

Tabela 13. Smer izobrazbe in priprava poslanstva

smer izobrazbe / poslanstvo	ima poslanstvo	nima poslanstva	skupaj
bibliotekarska izobrazba	7	20	27
%	26%	74%	100%
druga izobrazba	2	19	21
%	10%	90%	100%
skupaj	9	39	48
%	19%	81%	100%

$\chi^2 = 2,086$ P = 0,149; g = 1

Y = 1,148; P = 0,284

Vodje šolskih knjižnic večinoma še nimajo osnovnih dokumentov, potrebnih kot pogoj za začetek izvajanja meritev uspešnosti knjižnice. Ni pa dovolj dokazov, da je smer izobrazbe pri knjižničarjih značilno povezana s pripravo dokumenta s poslanstvom knjižnice, kakor se je izkazalo v našem proučevanem vzorcu.

Preverjanje tretje raziskovalne hipoteze

Vodje šolskih knjižnic so ugotavljanju uspešnosti knjižnic v povprečju naklonjeni oz. imajo pozitivna stališča do njega. Zaposleni z bibliotekarsko izobrazbo so ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni. Zaposleni z višjo stopnjo zaključene izobrazbe so ugotavljanju

uspešnosti bolj naklonjeni. Med zaposlenimi v šolskih knjižnicah, ki so člani ZBDS⁹⁹, je več takšnih, ki so ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni kot med nečlani.

- H_0 št. 6: Enako število vodij šolskih knjižnic se je opredelilo za in proti ugotavljanju uspešnosti knjižnic.

Statistično značilnost hipoteze enake verjetnosti smo preverjali s hi-kvadrat preizkusom (tabela 14). Mnenja oz. odgovore knjižničarjev o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti knjižnice smo razvrstili v dve skupini. Vse odgovore do vrednosti (vključno) 4 (odgovori 1-4) smo razporedili v prvo skupino, ki je predstavljala negativno stališče do ugotavljanja uspešnosti, skupina odgovorov z vrednostmi nad njo (odgovori 5-7) pa je predstavljala pozitivno stališče.

Tabela 14. χ^2 -preizkus za H_0 št. 6

	n	M	standardni odklon
mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti	47	1,83	0,380

mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti	št.	%
manj potrebno	8	17%
bolj potrebno	39	83%
skupaj	47	100%

	potrebnost
χ^2	20,447
g	1
P	0,000

Prvi del raziskovalne hipoteze nam je uspelo potrditi. Na podlagi rezultatov χ^2 preizkusa lahko z zanemarljivim tveganjem ($P = 0,000$) zavrnilo ničelno hipotezo št. 6 in sprejmemo sklep, da je aritmetična sredina odgovorov statistično značilno večja od 4 ter v tem delu potrdimo raziskovalno hipotezo, da imajo vodje šolskih knjižnic v povprečju pozitivna stališča do ugotavljanja uspešnosti knjižnic.

⁹⁹ Za člane ZBDS (Zveza bibliotekarskih društev Slovenije) smo šteli vse tiste, ki so včlanjeni v enega od osmih področnih bibliotekarskih društev po Sloveniji: DB Ljubljana, DB Maribor, DB Celje, DB Primorske, DB Koroške, DB Dolenjske, DB Pomurja in DB Gorenjske. Člani društev v okviru članarine prejema tudi revijo Knjižnica, ki je po našem mnenju eden od najpomembnejših načinov seznanjanja z novostmi v stroki. Več podatkov o posameznih društvih je predstavljenih na spletni strani ZBDS, ki je dosegljiva na naslovu: <http://www.zbds-zveza.si/>.

- H_0 št. 7: Vodje z zaključeno ustrežno izobrazbo (bibliotekarska) so enako naklonjeni ugotavljanju uspešnosti delovanja knjižnic oz. menijo, da je ugotavljanje uspešnosti potrebno v enaki meri kot zaposleni z drugo izobrazbo.

Tabela 15. Smer izobrazbe in mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti

smer izobrazbe / potrebnost ugotavljanja uspešnosti	manj potrebno	bolj potrebno	skupaj
bibliotekarska izobrazba	4	23	27
%	15%	85%	100%
druga izobrazba	4	15	19
%	21%	79%	100%
skupaj	8	38	46
%	17%	83%	100%

$\chi^2 = 0,302$ $P = 0,583$; $g = 1$ $Y = 0,024$; $P = 0,877$

χ^2 ni statistično značilen. Drugega dela raziskovalne hipoteze, kjer smo predvidevali, da so zaposleni z bibliotekarsko izobrazbo ugotavljanju uspešnosti bolj naklonjeni, nismo dokazali. Opozoriti pa moramo tudi na prenizke teoretične frekvence (manjše od 5) v dveh celicah tabele 15, kar kaže na premajhen vzorec glede posameznih proučevanih kategorij in bi kazalo pri prihodnjem raziskovanju vzorec povečati.

- H_0 št. 8: Zaposleni z višjo stopnjo izobrazbe (visoka ali več) so enako naklonjeni ugotavljanju uspešnosti delovanja knjižnic oz. menijo, da je ugotavljanje uspešnosti potrebno v enaki meri kot zaposleni z nižjo stopnjo izobrazbe (višja ali manj).

Tabela 16. Stopnja izobrazbe in mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti

smer izobrazbe / potrebnost ugotavljanja uspešnosti	manj potrebno	bolj potrebno	skupaj
višja izobrazba ali manj	5	16	21
%	24%	76%	100%
visoka izobrazba ali več	3	22	25
%	12%	88%	100%
skupaj	8	38	46
%	17%	83%	100%

$\chi^2 = 1,108$ $P = 0,293$; $g = 1$ $Y = 0,438$; $P = 0,508$

χ^2 ni statistično značilen. Razlike, ki se pojavljajo, veljajo le za naš proučevani vzorec. Tudi v tabeli 16 se v eni celici pojavljajo nizke teoretične frekvence (manjše od 5), kar spet kaže na to, da bi moral biti proučevani vzorec večji.

- H_0 št. 9: Zaposleni, ki so člani ZBDS, so v enaki meri naklonjeni ugotavljanju uspešnosti oz. menijo, da je ugotavljanje uspešnosti potrebno v enaki meri kot zaposleni, ki niso člani ZBDS.

Tabela 17. Članstvo v ZBDS in mnenje o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti

članstvo ZBDS / potrebnost ugotavljanja uspešnosti	manj potrebno	bolj potrebno	skupaj
ni član	5	15	20
%	25%	75%	100%
je član	3	24	27
%	11%	89%	100%
skupaj	8	39	47
%	17%	83%	100%

$\chi^2 = 1,569$ P = 0,210; g = 1

Y = 0,740; P = 0,390

χ^2 spet ni statistično značilen. Ničelno hipotezo o razlikah med skupinama obdržimo. Ponovno pa se v eni od celic tabele 17 pojavljajo nizke teoretične frekvence. Ugotovljene razlike med člani in nečlani ZBDS v stališčih o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti šolskih knjižnic torej veljajo le za naš vzorec.

7 ZAKLJUČEK

V slovenskih šolskih knjižnicah smo pri evalvaciji knjižnice še na začetku poti, ugotavljanje uspešnosti delovanja šolskih knjižnic s pomočjo drugačnih postopkov kot je primerjanje s standardi, se pravzaprav še ni dobro pričelo. Knjižničarji v šolskih knjižnicah se sicer zavedajo, da je ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic, v katerih so zaposleni, potrebno, a metod in tehnik s pomočjo kazalcev in kazalnikov skoraj ne uporabljajo v praksi, uvajajo jih le posamezniki. Eden od vzrokov za neuporabo kazalcev in kazalnikov bi prav gotovo lahko bilo njihovo nepoznavanje, to pa je verjetno posledica premajhnega znanja tujih jezikov (predvsem angleščine) med zaposlenimi v šolskih knjižnicah. Kadrovske šole za bibliotekarje bi zato morda lahko preverile, ali bi bila smotrna uvedba ustreznih programov za odpravljanje vrzeli v znanju angleščine pri izobraževanju in izpopolnjevanju šolskih knjižničarjev. Izkazalo se je tudi, da knjižničarji nimajo potrebnega okvirja za uvajanje ugotavljanja uspešnosti, ker nimajo zapisanega poslanstva s konkretnimi cilji, niti nimajo zadostne tehnološke in druge podpore v svojem notranjem in zunanem okolju.

Druge vzroke lahko najdemo, če primerjamo pogoje dela in število zaposlenih knjižničarjev pri nas in v tujini. Praviloma je v večini naših šolskih knjižnic zaposlen povprečno le en sam knjižničar. Tuje raziskave kažejo, da šole z enim zaposlenim knjižničarjem niso tako uspešne kot tiste z dodatnimi zaposlenimi delavci (pomočniki) v šolski knjižnici, preprosto zato, ker knjižničarju zmanjka časa.

Slovenske šolske knjižnice so danes opremljene s preslabo tehnologijo, da bi lahko zadovoljile potrebe vedno zahtevnejših uporabnikov in da bi lahko dobro opravljale naloge, ki se od njih pričakujejo. Knjižnica naj bi postala nekakšno »centralno omrežje« na šoli, iz katerega bi se oplajalo tako delo učiteljev kot učencev v razredu. Učencem naj bi knjižnice nudile tudi t. i. »socialni korektiv«, jih naučile ali pomagale naučiti uporabljati informacijsko in drugo tehnologijo za potrebe raziskovalnega dela in za iskanje informacij. Za kaj takega naše šolske knjižnice danes še niso opremljene z dovolj sodobno informacijsko in komunikacijsko tehnologijo, učencem pa ne dajejo dostopa do nje v zadostni meri, verjetno predvsem zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Tem nalogam bodo kos le posamezne knjižnice, ki so si uspele za to pridobiti odgovorne v matičnih ustanovah.

Knjižnice so si v preteklosti bolj ali manj uspešno poskušale prioritirati večja finančna sredstva za svoje potrebe samo s primerjanjem vloženih virov in rezultatov s standardi. V prihodnosti bo knjižnica težko dosegla boljše financiranje in izboljšanje svojih delovnih pogojev le z navajanjem standardov, ki imajo tudi pri nas le vlogo priporočil. Če bodo hotele šolske knjižnice tekmovati za več finančnih sredstev in dokazovati svojo uspešnost, jo bodo morale začeti sistematično ugotavljati. Ključne osebe za to delo so knjižničarji, ki se bodo morali potruditi in si načrtno pridobivati več znanja na tem področju. Ugotavljanje uspešnosti šolske knjižnice bi moralo postati stalna naloga, knjižničarji pa bi se morali zanjo sistematično usposabljeni.

Ugotavljanje uspešnosti s pomočjo kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev je pomembno tudi zaradi ugotavljanja trendov in nenehnega izboljševanja kakovosti delovanja knjižnic ter (ponovnega) definiranja poslanstva in ciljev knjižnice. Dobrodošla bi bila administrativna in finančna podpora v ožjem in širšem okolju ter pomoč pristojnih institucij (NUK, Zavod za šolstvo...). Predlagane kazalce bi bilo smiselno najprej praktično preizkusiti v nekaterih knjižnicah, ugotoviti ključne težave, pretehtati pomanjkljivosti in prednosti izračunavanja posameznega kazalca. Pripraviti in prilagoditi se bomo morali tudi novim vrstam storitev – čeprav v nekaterih knjižnicah še nismo tako daleč. Razvoj pa bo tekkel naprej, za nove storitve bo potrebno razvijati nove kazalce.

Knjižnice se bodo morale bolj posvetiti potrebam svojih uporabnikov (tudi potencialnih) in v večji meri kot do sedaj uporabnike aktivno vključiti v procese vrednotenja svoje uspešnosti. Dobro mnenje uporabnikov o kakovosti knjižničnih storitev ter zadovoljstvo uporabnikov z njimi postaja vse pomembnejše. Večji poudarek bi bilo treba dati uporabi kvalitativnih kazalcev merjenja uspešnosti, te pa dobimo le s sodelovanjem uporabnikov.

Uvajanje postopkov ugotavljanja uspešnosti delovanja šolske knjižnice bi morda lahko pospešilo večje poznavanje vloge šolske knjižnice in knjižničarja s strani ravnateljev. Skupaj z učitelji bodo vodilni delavci na marsikateri šoli morali spremeniti odnos do knjižnice, ji dodeliti večjo vlogo v procesu izobraževanja (in vanjo vložiti tudi več materialnih sredstev) ter ji priznati večji pomen pri doseganju ciljev šole.

Raziskava je pokazala, da so šolske knjižnice danes tehnološko še preslabo opremljene, da bi lahko odigrale pomembnejšo vlogo pri informacijskem opismenjevanju učencev in dijakov. Nadaljnje raziskovalno delo bi se lahko osredotočilo na izrabo informacijske in komunikacijske tehnologije, ki je v nekaterih knjižnicah že dostopna učencem in dijakom. Po njihovih izkušnjah bi morda lahko pripravili in izpopolnili izobraževalne programe

poučevanja uporabe tehnologije za vse šolske knjižnice. Iz prakse je namreč slišati, da je področje navajanja na tehnologijo vsaj v začetnem obdobju za knjižničarje lahko problematično, težave pa lahko predstavlja premajhna prepustnost uporabe (preveliko število učencev na število računalnikov v knjižnici) ter slaba zaščita pri uporabi tehnologije (npr. pri programu Šolska knjižnica v mreži).

Izobraževanje in sprotno izpopolnjevanje znanja vodilnih delavcev v šolskih knjižnicah je ključnega pomena za njihovo uspešno delovanje. V prihodnjem raziskovanju bi se bilo morda potrebno bolj kot na trajanje (število ur) osredotočiti na vsebino izobraževalnih tečajev in seminarjev. Lahko bi podrobneje raziskali, kako knjižničarji najpogosteje pridejo do novih znanj na področju bibliotekarstva in katera znanja jim najbolj primanjkujejo. Šolski knjižničarji so tudi pedagoški delavci, zato bi se morali izobraževati in spopolnjevati tudi na področju pedagoških in didaktičnih znanj. Glede na izkazane precej velike želje in potrebe po dodatnem izobraževanju in izpopolnjevanju s strani knjižničarjev, bi bilo potrebno razmisliti, kako bi jim več izobraževanja tudi omogočili.

S ponovnimi raziskovanji stališč knjižničarjev v določenih časovnih intervalih v zvezi s problematiko ugotavljanja uspešnosti delovanja šolskih knjižnic bi lahko s primerjavo stanj ugotavljali njihovo spreminjanje. Ugotovitve bi lahko razširili na morebitno povezavo med stališči in praktičnim izvajanjem uporabe metod za ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic v praksi. Glede študij uporabnikov, ki jih izvajajo vodje knjižnic, bi bilo potrebno več pozornosti posvetiti kakovosti zasnove in izvedbe študij. Zaradi pogojev določenih statističnih obdelav pa bi bilo potrebno povečati število proučevanih enot v vzorcu.

CITIRANA LITERATURA

1. AMBROŽIČ, M. 1997. Knjižnična statistika. *Knjižnica*, 41 (4), str. 5-31.
2. AMBROŽIČ, M. 1999. Ugotavljanje uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic. V: *Pomen in delo visokošolskih knjižnic, 1. strokovno posvetovanje visokošolskih knjižničark in knjižničarjev z mednarodno udeležbo: zbornik referatov*. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica. Str. 9-59.
3. AMBROŽIČ, M. 2000. Ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic: visokošolske knjižnice. *Knjižnica*, 44 (3), str. 101-135 (I. del) in (4), str. 65-98 (II. del).
4. AMBROŽIČ, M. 2003. Kakovost: podoba knjižnice v očeh uporabnikov. V: *Podoba knjižnic: zbornik mednarodnega posvetovanja ob stoletnici Univerzitetne knjižnice*. Maribor: Univerzitetna knjižnica. Str. 33-57.
5. BAHOR, S. 2003. Prikaz stanja in problemi šolskih knjižnic. *Šolska knjižnica*, 13 (4), str. 167-171.
6. BEVC, V. 2002. *Spremljanje in vrednotenje pedagoškega dela strokovnih delavcev*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Str. 52-61.
7. BLAGDEN, J., HARRINGTON, J. 1990. *How good is your library? A review of approaches to the evaluation of library and information services*. London: Aslib, 59 str.
8. BON, M. 2000. Programi informacijskega opismenjevanja v drugih državah. *Knjižnica*, 44 (1-2), str. 139-159.
9. BRADBURN, F. B. 1999. *Output measures for school library media programs*. New York, London: Neal-Schuman.
10. CALLISON, D. 1990, Fall. A Review of the Research Related to School Library Media Collections: Part 1. *SLMQ*, 19 (1), str. 57-62.
11. CARROLL, F. L. (1995). *Guidelines for School Libraries*. The Hague: IFLA Headquarters. 37 str.

12. CENČIČ, M. 2000. Sistemi kakovosti in vzgojno-izobraževalno področje. *Sodobna pedagogika*, (4), str. 28-42.
13. CLYDE, L. A. 1999, January. The Scole Lybrarie: Images from Our Past. *School Libraries Online*, 5 (1).
14. CLYDE, L. A. 2002. The School Library is the Whole World. Proceedings of the research conference, »The Library in the whole World«, February 2002. *Informacijos Mosklai*, 20. Pridobljeno 5.5.2003 s svetovnega spleta: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/20/str11.html> (citirano 2003-05-5).
15. CRAWFORD, J. 2000. *Evaluation of library and information services*. 2nd ed. London: Aslib. 137 str.
16. CULLEN, R. 1998. *Measure for Measure: A Post Modern Critique of Performance Measurement in Libraries and Information Services*. Pridobljeno 12.5.2003 s svetovnega spleta: <http://www.iatul.org/conference/pretpap/cullen.html> (citirano 2003-05-12).
17. DUGAN, R. E., HERNON, P. 2002, November. Outcomes Assessment: Not Synonymous with Inputs and Outputs. *The Journal of Academic Librarianship*, 28 (6), str. 376-380.
18. EGGHE, L., ROUSSEAU R. 2001. *Elementary Statistics for Effective Library and Information Service Management*. London, Aslib.
19. Microsoft Encarta 97 Encyclopedia (CD ROM). 1996. Microsoft Corporation.
20. EVERHART, N. 1998. *Evaluating The School Library Media Center: Analysis Techniques and Research Practices*. Englewood: Libraries Unlimited. 262 str.
21. FRANKLIN, B., NITECKI D. 1999. *ARL New Measures : User Satisfaction White Paper*. Pridobljeno 10.1.2003 s svetovnega spleta: <http://www.arl.org/libqual/geninfo/usersatisfaction.pdf> (citirano 2003-05-19).
22. GLASSER, W. 1991. *Dobra šola*. Radovljica: Didakta. 96 str.
23. HAFNER, A. W. 1998. *Descriptive statistical techniques for librarians*. 2nd ed. Chicago, London: American Library Association.

24. HAMILTON-PENNELL, C., LANCE, K. C., RODNEY, M. J., HAINER, E. 2000, april. Dick and Jane Go to the Head Of the Class. *School Library Journal*. 4 str.
25. HERNON, P., ALTMAN E. (1998). *Assessing Service Quality: Satisfying the Expectations of Library Customers*. Chicago: American Library Association.
26. Idejni načrt razvoja slovenskih šolskih knjižnic. 1995. *Šolska knjižnica*, 5 (3), str. 4-27.
27. IFLA/UNESCO: Manifest o šolskih knjižnicah. 2001. *Šolska knjižnica*, 11 (3), str. 138-139.
28. The IFLA/UNESCO school library guidelines. Pridobljeno 27.10.2002 s spletne strani: <http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/sguide02.pdf> (citirano 2003-05-1).
29. *Information power. Building partnership for learning*. 1998. Chicago and London: ALA.
30. *ISO 9000 for libraries and information centres: a guide: report of a project supported by NORDINFO*. 1997, cop. 1996. Hague: International Federation for Information and Documentation. 95 str. (FID Occasional Paper ; no. 13).
31. ISO. 1998. *Information and documentation – Library performance indicators*. International Standard, ISO 11620. Genève: ISO.
32. ISO. 2003. *Information and documentation – Additional performance indicators for libraries*. International Standard, ISO 11620/Amd 1. Genève: ISO. (Objavljeno 8.1.2003.)
33. ISO. 2003. *Information and documentation – International library statistics*. International Standard, ISO 2789. Genève: ISO. (Objavljeno 6.2.2003.)
34. JEREB, J. 1995. Celovito upravljanje kakovosti in sistem razvoja kadrov. *Organizacija*, 28 (5), str. 291-300.
35. KOROŠEC, B. 2002. Nepridobitne organizacije in merila za presojanje njihovega delovanja in dosežkov. *Organizacija*, 35 (1), str. 73-81.
36. Košmelj, B., Rovan, J. 2000. *Statistično sklepanje*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.

37. LEMAIRE, R. 1987. On evaluating the effectiveness of school libraries. V *International reader in the management of library, information and archive services*. Compiled by Anthony Vaughan [for the] General Information Programme and UNISIST. Paris: Unesco.
38. LANCASTER, F. W. 1993. *If You Want to Evaluate Your Library*. 2nd ed. Champaign: University of Illinois, Graduate School of Library and Information Science.
39. LAU, D. 2002, *September*. What Does Your Boss Think About You? *School Library Journal*.
40. LOSEE, R. M., WORLEY, K. A. 1993. *Research and evaluation for information professionals*. New York: San Diego: Academic Press.
41. MALETIN, M. 1999. Šolske knjižnice, Slovenija, 1996. *Statistične informacije*, 149/3 (28. maj), 8 str.
42. MAVER, J. 2002. Uvod v znanstveno delo II. Študijsko gradivo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. 186 str.
43. MIKLAVC, M. 2002. *Uravnoteženi sistem kazalcev : primer velika slovenska podjetja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
44. MILLER, M. L., SHONTZ, M. L. 1999. How Do You Measure Up? *School Library Journal*, October 1. pp. 50-59. Pridobljeno 18.7.2000 s svetovnega spleta: http://206.236.152.77/articles/articles/19991001_6686.asp (citirano 2003-05-2).
45. *Modro oko: spoznaj, analiziraj, izboljšaj*. Nadaljevanje projekta Ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti v vzgoji in izobraževanju: 2001/2002 (Elaborat). Ljubljana : Zavod RS za šolstvo, 2001. 144 str.
46. MUŽIČ, V. 1995. Ravnateljeva vloga v vrednotenju vzgojnoizobraževalnega dela. V *Menedžment v vzgoji in izobraževanju* (str. 399-422). Ljubljana: Zavod za šolstvo.
47. NICHOLAS, D. 1996. *Assessing Information Needs: Tools And Techniques*. London, Aslib.

48. NOVLJAN, S. 1994. Kakršna šola, takšna šolska knjižnica. *Knjižnica*, 38 (3-4), str. 211-229.
49. NOVLJAN, S. 1997. Učinkovitost merjenja uspešnosti slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnic. *Knjižnica*, 41 (1), str. 7-18.
50. NOVLJAN, S., POTOKAR, R., SLOKAR, R. 2001. *Načrtovanje gradnje in opreme knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Str. 70-80.
51. NOVLJAN, S. IN STEINBUCH M. 1996. *Šolska knjižnica v izobraževanju (za 21. stoletje): analiza stanja šolskih knjižnic z usmeritvami razvoja*. Ljubljana: NUK. 57 str.
52. Odredba o normativih in standardih v osnovnih šolah. *Uradni list RS*, št. 37/1997.
53. Odredba o normativih in standardih ter elementih za sistemizacijo delovnih mest, ki so podlaga za organizacijo in financiranje programa 9-letne osnovne šole iz sredstev državnega proračuna. *Uradni list RS* št. 27/1999.
54. *Osnove knjižničarstva*. 1987. Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost.
55. OVEN, Z. 2000. *Ugotavljanje uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic. Primer knjižnice fakultete za elektrotehniko in Fakultete za računalništvo in informatiko: diplomska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
56. PEČKO MLEKUŠ, H. 2000. Vrednotenje knjižničnih zbirk in hibridna knjižnica. *Knjižnica*, 11 (1-2), str. 25-33.
57. PEČKO MLEKUŠ, H. 2002. Slovenske visokošolske knjižnice v evropskem prostoru. V: M. Dolgan Petrič (ur.) *Razvoj visokošolskih knjižnic za univerzo 21. stoletja. 2. strokovno posvetovanje visokošolskih knjižničark in knjižničarjev z mednarodno udeležbo: Zbornik referatov, Ljubljana, 28.- 29. maj 2002* (str. 23-37). Ljubljana : CTK.
58. Performance Information in School Library Resource Centres. Hamilton: Scottish Library and Information Council, Scottish Centre for Information and Library Services. Pridobljeno 11.5.2003 s svetovnega spleta: <http://www.slainte.org.uk/slicpubs/pischools02.pdf> (citirano 2003-05-11).

59. PETERMANEC, Z. 2000. *Vrednotenje kakovosti knjižničnih storitev*: magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
60. PIVEC, F. 2001. *Informacijska družba in knjižnice*. Maribor: IZUM. Pridobljeno 15.5.2002 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/publikacije/IZUM/novice/Inf_druzba_in_knjiznice.pdf (citirano 2003-05-19).
61. POLL, R. 2000. *Performance, Processes, and Cost: Managing Service Quality with the Balanced Scorecard*. <http://www.arl.org/libqual/events/oct2000msq/slides/poll/index.htm> (citirano 2003-05-19).
62. POLL, R. 2001. *Managing Service Quality with the Balanced Scorecard*. 67th IFLA Council and General Conference. August 16 – 21. Pridobljeno 10.1.2003 s svetovnega spleta: www.ifla.org/IV/ifla67/042-135e.pdf (citirano 2003-05-1).
63. POLL, R., BOEKHORST, P. 1996. *Measuring quality : international guidelines for performance measurement in academic libraries*. Muenchen: Saur.
64. POPOVIČ, M. 1988. Evalvacija knjižnično-informacijske dejavnosti. *Organizacija in kadri*, 21 (3-4), str. 313-322.
65. POPOVIČ, M. 1991. Evalvacija sistemov za iskanje informacij. *Knjižnica*, 35 (3), 101-122.
66. PREVEC, K. 2002. *Standardizacija merjenja uspešnosti delovanja knjižnic*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
67. *The Primary School Library Guidelines*. 2000. London: Chartered Institute of Library and Information Professionals. http://www.la-hq.org.uk/directory/prof_issues/primary.pdf (citirano 2003-05-11).
68. RAZPOTNIK, S. 1999. *Zagotavljanje kakovosti storitev v knjižnici Zavoda za gradbeništvo Slovenije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
69. RODNEY, M. J., LANCE, K. C., HAMILTON-PENNELL, C. 2002. *Make the Connection. Quality School Library Media Programs: Impact Academic Achievement*

in Iowa. Pridobljeno 26.1.2003 s svetovnega spleta: http://www.aea9.k12.ia.us/aea_statewide_study.pdf (citirano 2003-05-2).

70. SEMIČ, S., KUŠTRIN, G. 1985. Poslovanje v šolskih knjižnicah. *Knjižnica*, 29 (2/3), str. 180-184.
71. SENTOČNIK, S. 2001. Model zunanjega preverjanja Koalicije kakovostnih šol v ZDA. Poskus združitve formativne in sumativne funkcije preverjanja. *Sodobna pedagogika*, 52 (5), str. 202-214.
72. SLOKAR, R. 1996. Uporabnikovo vrednotenje splošnih knjižnic. *Knjižnica*, 40 (3-4), str. 211-220.
73. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Ljubljana: DZS.
74. SMALL, G. 1998. School Libraries Do Make a Difference: A summary of the Colorado Study. *School Librarian*, 46 (4), str. 174-175.
75. SNOJ, B., PETERMANEC, Z. 1999. Kakovost knjižničnih storitev: prepustimo sodbo uporabnikom. *Knjižnica*. 43 (2-3), str. 27-48.
76. *Standardi za šolske knjižnice*. 2001, oktober. Ljubljana: Sekcija za šolske knjižnice pri ZBDS, Komisija za prenavo standardov za šolske knjižnice. (Tipkopis). 22 str.
77. STEINBUCH, M. 1996. Vzorčne šolske knjižnice. *Šolska knjižnica*, 6(3), str. 3-21.
78. STEINBUCH, M. 1997. Informacijska pismenost – prispevek k prenovi slovenskega šolstva in s tem tudi slovenskih šolskih knjižnic. *Šolska knjižnica*, 7 (4), str. 6-15.
79. STEINBUCH, M. 1998. Menedžment v šolski knjižnici. *Šolska knjižnica*, 8 (2), str. 82-89.
80. STRIPLING, B. 1996, Winter. Quality in school library media programs: focus on learning. *Library Trends*, 44 (3), str. 631-656.
81. TADIĆ, K. Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare. Pridobljeno 10.5.2000 s svetovnega spleta: <http://www.ffzg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/katm.htm> (citirano 2003-11-29).

82. TILKE, A. 2002. *Managing your school library and information service: a practical handbook*. London: Facet Publishing. 293 str.
83. URBANIJA, J. 1995. Slovenski knjižničarji o sebi. *Knjižnica*, 39 (1-2), str. 27-48.
84. Vzgojno-izobraževalno delo v šolski knjižnici – mediateki. 1990. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
85. Vzgojno-izobraževalno delo v šolski knjižnici srednje šole. 1995. 2. popravljena izd. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
86. WALTER, V. A. 1992. *Output measures for public library services to children: a manual of standardized procedures. Part of the Public Library Development Program*. Chicago, London: American Library Association.
87. WALTER, V. A. 1995. *Output measures and more: planning and evaluating public library services for young adults: part of the Public Library Development Program*. Chicago, London: American Library Association. 117 str.
88. *Zakon o knjižničarstvu*. Uradni list RS št. 87/2001.
89. *Zbiranje statističnih podatkov o delu slovenskih knjižnic*. 1999. Ljubljana: NUK, Državna matična služba za knjižničarstvo. (Tipkopis).
90. ŽAUCER, M., FABJAN, U. 1998. Meritve uspešnosti knjižnic in študij bibliotekarstva. *Knjižnica*, 42 (4), 105-125.
91. ŽOLDOŠ, Ž. 2001. Knjižnični sistem Madžarske. *Knjižnica*, 45 (3), str. 97-122.
92. ŽUMER, F. 2000. Vpliv sodobne informacijske in komunikacijske tehnologije na knjižnice osnovnih šol. *Knjižnica*, 44 (4), str. 117-136.
93. ŽUMER, F. 2001. Bibliografija objav o šolskih knjižnicah v bibliotekarskih in pedagoških serijskih publikacijah v letih 1945-1999 : magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo. 173 str.
94. ŽUMER, F. , VERLIČ, Z. 2002. Šolske knjižnice in odnosi z javnostmi. V: M. Ambrožič (Ur.) *Knjižnice in javnost: Zbornik referatov. Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije*. Ljubljana: ZBDS. Str. 147-164.

DRUGA UPORABLJENA LITERATURA

1. BRATUŠA, A. 2001. Grede osnovnošolske knjižnice na Celjskem v korak s časom? *Šolska knjižnica*, 11 (4), str. 194-199.
2. CURTIS, D. 2000, August. Outdated School Libraries: What Can You Do to Update Yours? *Education World*. Pridobljeno 12.5.2003 s svetovnega spleta:
http://www.education-world.com/a_admin/admin181.shtml.
3. DEBELAK, M. 2002. *Strateški informacijski sistem kot ključ pri doseganju konkurenčne prednosti podjetja: magistrsko delo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
4. DURAND, M., WALTMAN, D. M. 2001, september. *Elementary and Secondary Schools: The role, Challenges and Financial Conditions of School and School Library Resources in Canada*. Pridobljeno 3.5.2003 s svetovnega spleta:
<http://www.nlc-bnc.ca/9/14/index-e.html#d>.
5. ELDRINGHOFF, M. S. 2000. *Building Elementary School Libraries: An Essential Element for Education Reform. A Paper Presented at a Symposium Sponsored by the Graduate School of Library and Information Science, Simmons College*. Boston, Massachusetts. Pridobljeno 27.3.2001 s svetovnega spleta:
<http://artemis.simmons.edu/~baughman/survey/>.
6. GRILJC, M. 1999. O uporabnikih tokrat malo drugače: (poskus tipologije). *Šolska knjižnica*, 9 (2), str. 58-62.
7. JUŽNIČ, P. 2002. Status knjižničarjev – ali lahko kaj storimo? V: M. Ambrožič (Ur.) *Knjižnice in javnost: zbornik referatov. Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije*. Ljubljana: ZBDS. Str. 189-204.
8. KOŽUH, B. 1998. Uporaba in interpretacija statističnih preizkusov hipotez. *Sodobna pedagogika*, 49 (3), str. 262-270.
9. KOŽUH, B. 2000. *Statistične obdelave v pedagoških raziskavah*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

10. LASIĆ LAZIĆ, J. 1996. Znanstvena utemeljenost iztraživanja korisnika šolskih knjižnic. (Znanstvena utemeljenost raziskav o uporabnikih šolskih knjižnic). *Knjižnica*, 40 (3-4), str. 153-167.
11. LYNCH, B. 1998. *Measurement and evaluation of public libraries. 64th IFLA General Conference. August 16 – 21*. Pridobljeno 10.1.2003 s svetovnega spleta: <http://ifla.inist.fr/IV/ifla64/027-137e.htm>.
12. LYNCH, M. J. 1995. School Library Media Centers: Current and Future Statistics. *School Library Media Quarterly*, 23 (4), str. 251-257. Pridobljeno 25.1.2003 s svetovnega spleta: www.ala.org/aasl/SLMR/slmr_resources/select_lynch.html.
13. MATIČ ZUPANČIČ, J. 1997. Pomen kadrov za uspešno delovanje šolske knjižnice. *Knjižnica*, 41 (2-3), str. 123-137.
14. NOVLJAN, S. 1998. Knjižnična vzgoja mora postati sestavni del informacijske pismenosti. *Vzgoja in izobraževanje*, 29 (2), str. 16-20.
15. PRICE, G. 1999. The Role of the Library in the Effective Primary School, *The School Librarian*, 47 (3), str. 119-120.
16. RATAJEC, P. 2002, junij. Benchmarking: Postati boljši od najboljših. *ITEO relacije*, 8 (2), str. 10-11.
17. SAGADIN, J. 1992. *Osnovne statistične metode za pedagoge*. Ljubljana: FF.
18. SAGADIN, J. 1993. *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja. 1. del*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
19. *School Libraries for Lifelong Learning: A Handbook for School Administrators*. Pridobljeno 26. 5. 2001 s svetovnega spleta: http://www.upei.ca/~fac_ed/projects/handbook/index.htm.
20. *Schools and Staffing Survey, 1999-2000: Overview of the Data for Public, Private, Public Charter, and Bureau of Indian Affairs Elementary and Secondary Schools*. Pridobljeno 19.1.2003 s svetovnega spleta: <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2002313>.
21. SEVER, M. 1999. Semantični diferencial kot pripomoček merjenja uspešnosti knjižničnih storitev. *Šolska knjižnica*, 9 (3-4), str. 127-131.

22. *Splošne knjižnice: IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice*. 2002. Ljubljana: NUK.
23. STEINBUCH, M. 1995. Razvoj in vrednotenje knjižnične zbirke v srednješolski knjižnici. *Knjižnica*, 39 (3), 171-185.
24. STEINBUCH, M. 2001. Šolska knjižnica v devetletni osnovni šoli in uvajanje knjižničnih informacijskih znanj. *Šolska knjižnica*, 11 (2), str. 87-93.
25. STRUŽNIK, E. 1988. Pomen šolske knjižnice v 30. letih osnovne šole. *Knjižnica*, 3 (3-4), str. 78-84.
26. *Survey of UK Secondary School Libraries 1999: Main findings*. 2000. Sheffield: The Library Association.
27. SUŠEC, Z. 1997. Strokovni in družbeni položaj knjižničarjev v razvoju knjižničarstva in v njegovi sodobni funkciji : intervju z dr. Jožetom Urbanijo. *Šolska knjižnica*, 7 (4), str. 2-4.
28. VERLIČ, Z. 2002. Študij uporabnikov šolskih knjižnic. *Knjižnica*, 46 (4), str. 217-236.
29. ŽUMER, F. 1999. Marketinška usmerjenost šolskih knjižnic. *Šolska knjižnica*, 9 (3-4), str. 117-126.
30. ŽUMER, F., JUŽNIČ, P. 2001. Bibliometrijska analiza objav o šolskih knjižnicah v bibliotekarskih in pedagoških serijskih publikacijah v letih 1945-1999. *Knjižnica*, 45 (3), str. 25-49.

PRILOGE

PRILOGA A: VPRAŠALNIK

Pozdravljeni,

s pomočjo tega vprašalnika želim ugotoviti, na kakšen način se v naših šolskih knjižnicah ugotavlja uspešnost njihovega delovanja. Zanima me tudi vaše mnenje o tem procesu ter kako pogosto povprašate za mnenje uporabnike vaše knjižnice.

Na vprašanja odgovorite tako, da bodisi obkrožite črko pred enim ali več odgovori in nekatere odgovore dopolnite na praznem prostoru, ki je označen s črto.

Vprašalnik je anonimen, sodelovanje v raziskavi je prostovoljno. Spodnja vprašanja skrbno preberite in nanje čimbolj popolno odgovorite. Prosim, da izpolnjen vprašalnik vrnete najkasneje do petka, 29. marca 2002.

Hvala za sodelovanje!

Zdenka Verlič

VPRAŠALNIK

1. Navedite vrsto vaše šole: a) OŠ b) SŠ
 2. Koliko oddelkov (*oddelkov podaljšanega bivanja ne štejte*) imate v tem šolskem letu:
a) manj kot 18 b) od 18 do 22 c) od 23 do 27 č) več kot 27
 3. Za koliko časa je v šolski knjižnici zaposlen delavec (knjižničar ali drugi npr. učitelj)?
a) delno (_____ %) b) polno c) zaposlen je več kot eden (_____ %)
 4. Šola se nahaja
a) v večjem mestu ali v njegovi okolici b) v manjšem mestu c) na podeželju
 5. Kako veliko prostora je namenjenega knjižnici (*seštejte vse površine*)?
a) do 50 m² b) 50 – 100 m² c) 100 – 150 m² č) več kot 150 m²
 6. Kje se knjižnica nahaja? a) v prostoru, ki je bil zgrajen prav za knjižnico
b) na hodniku c) v preurejenem razredu č) na podstrešju d) v kleti
e) drugje _____ (*Vpišite, kje*).
 7. Koliko sredstev namenja knjižnica povprečno mesečno za nakup gradiva?
-

8. Kdaj ste nazadnje posodobili računalnik za delo knjižničarja v knjižnici? Dopišite, kakšen računalnik uporabljate in koliko spomina ima.

(Mesec, leto posodobitve) (Vrsta računalnika, npr. 486, pentium 2...) (Spomin – RAM)

9. Ali je v knjižnici tudi računalnik, ki je na voljo za delo učencem?

- a) da b) da, učencem je na voljo več računalnikov c) ne

Če ste na to vprašanje odgovorili da, nadaljujte z 10. vprašanjem. Če pa ste na to vprašanje odgovorili z ne, nadaljujte z 11. vprašanjem.

10. Ali je računalnik, ki je namenjen učencem (ali kateri od njih, če jih je več),

a. povezan s tiskalnikom?	a) da	b) ne vem	c) ne
b. povezan z internetom?	a) da	b) ne vem	c) ne
c. opremljen s cederom pogonom?	a) da	b) ne vem	c) ne
d. opremljen z zvočno kartico?	a) da	b) ne vem	c) ne
e. povezan s sluškami?	a) da	b) ne vem	c) ne

11. Kdaj ste posodobili program za delo knjižnice? Vpišite vrsto programa in njegovo različico.

(Vpišite mesec in leto) (Npr. SAOP, različica 4.15.3)

12. Katera je najvišja stopnja izobrazbe v vaši knjižnici (če je več zaposlenih, pri naslednjih vprašanjih vedno upoštevajte delavca z najvišjo doseženo izobrazbo)?

- a) srednja ali nižja (V. st. in navzdol) b) višja (VI.) c) visoka ali več (VII. in navzgor)

13. Katera je smer izobrazbe zaposlenih v vaši knjižnici?

- a) bibliotekarska b) druga _____
(Navedite katero)

14. Koliko ur izobraževanja ste imeli v zadnjem letu dni? _____

15. Če bi imeli na voljo več ur za izobraževanje, ali bi jih izkoristili? a) da b) ne

16. Novostim v bibliotekarski stroki sledite predvsem s pomočjo:

- a) domačih člankov b) tujih člankov c) domačih knjig č) tujih knjig
d) ne berem literature (Zakaj ne? _____)
e) stikov s kolegi f) drugo (Navedite) _____

17. Na katerih področjih se še izobražujete? a) na računalniškem b) na pedagoškem

c) na drugem _____
(Navedite področje)

18. Ali ste bili v letu 2001 včlanjeni v ZBDS? a) da b) ne

Če ne, zakaj ne? _____

19. Kakšen je po vaše status knjižničarja na šoli glede na sodelavce?

a) približno enak b) višji c) nižji

Zakaj menite, da je tako? _____

20. Knjižnica ima v posebnih dokumentih zapisano: a) izjavo o namenu (poslanstvu)

b) program dela c) prioritete naloge č) načrt tehnološkega razvoja

d) načela porabe finančnih sredstev/proračuna/ e) načrt razvoja zbirke

f) postopke za določena opravila g) drugo _____ (Navedite).

21. Kako pogosto zbirate (izpisujete iz računalnika) statistične podatke o delu knjižnice?

a) dnevno b) tedensko c) mesečno č) letno d) _____

22. Katere rubrike vodite v formularjih (lastnih ali od kod drugod prinešenih obrazcih), ki jih uporabljate za evidentiranje vseh statističnih podatkov knjižnice, ki jih zbirate?

Prosim, priložite vzorec ali pa ga podrobno opišite!

23. Ali statistične podatke, ki jih zbirate, tudi analizirate (ugotavljate povprečja, trende,...)?

a) da b) ne

24. V tabeli je navedenih nekaj primerov kazalcev uspešnosti delovanja knjižnice, izbranih iz standarda ISO 11620. Navedite, ali ste katere od naštetih kazalcev že uporabili pri analiziranju dejavnosti vaše knjižnice (označite z X v stolpcu pod ne ali pod da). Kjer ste odgovorili z da, v desni stolpec napišite, kaj ste ugotovili (vstavite dobljene podatke in obdobje njihovega zbiranja).

kazalec	ne	da	ugotovitve (podatki, čas zbiranja)
a. % aktivnih uporabnikov knjižnice glede na potencialne uporabnike*			
b. stopnja uporabe knjižničnega gradiva**			
c. zadovoljstvo uporabnikov z urami odprtosti knjižnice***			
č. zadovoljstvo učencev/dijakov z gradivom knjižnice***			
d. zadovoljstvo učiteljev z gradivom knjižnice***			
e. zadovoljstvo uporabnikov s storitvami knjižnice na splošno***			

*Za namen tega kazalca je aktivni uporabnik oseba, ki je v zadnjem letu obiskala knjižnico.

**Šteje se uporaba gradiva v knjižnici, tudi listanje in fotokopiranje gradiva ter gradivo, ki je bilo izposojeno na dom ali podaljšano v enem dnevu. Dobljeno vrednost delimo s številom vseh enot gradiva v vzorcu in jo pomnožimo s 100%.

***Uporabimo petstopenjsko lestvico (od 1 – 5, kjer predstavlja 1 najnižjo, 5 pa najvišjo vrednost). Kazalec je vrednost med 1 in 5.

25. Bi bili pripravljeni sodelovati pri preizkušanju kazalcev uspešnosti šolske knjižnice?

- a) da b) ne

26. Ali opravljate raziskave pri svojih uporabnikih v obliki

- a) anket (pisno spraševanje) b) intervjujev (ustno spraševanje)

c) druge raziskave (Katere?) _____

Kako pogosto? (Vstavite podatek, na koliko časa) _____

27. Kaj menite o potrebnosti ugotavljanja uspešnosti delovanja šolske knjižnice?

nepotrebno

zelo potrebno

1

2

3

4

5

6

7

Hvala za sodelovanje!